

KOOLILÕPETAJAD JA NENDE KARJÄÄRIVALIKUD

KESKHARIDUSASTME LÕPETAJATE
VALIKUTE UURINGU LÕPPARUANNE

KOOLILÕPETAJAD JA NENDE KARJÄÄRIVALIKUD

KESKHARIDUSASTME LÕPETAJATE
VALIKUTE UURINGU LÕPPARUANNE

Tellijad: **SA Archimedes / Haridus- ja Teadusministeerium**

Autorid: **Eve Mägi, Mihkel Nestor**

Trükk: **Ecoprint**

Väljaandja: **SA Archimedes**

ISBN 978-9949-481-24-8 (trükis)

ISBN 978-9949-481-25-5 (pdf)

Sisukord

Lühitutvustus	5	4. Kvalitatiivanalüüsi tulemused	80
Lühikokkuvõte tulemustest	5	4.1. Valikuid mõjutavad tegurid	80
Sissejuhatus	7	4.1.1. Esimene karjäärivalik põhikooli lõpus	81
1. Metoodika ja valim	9	4.1.2. Erialahuvi valiku mõjutajana	82
1.1. Uuringu metoodika	9	4.1.3. Materiaalsed kaalutlused valiku mõjutajana	84
1.2. Ülevaade valimist	10	4.1.4. Perekond, lähedased ja sõbrad valiku mõjutajana	85
2. Teoreetiline taust	12	4.1.5. Õpetaja valiku mõjutajana	87
2.1. Karjäärivaliku teoreetilised mudelid	12	4.1.6. Teabevahetus ja kontaktid õppeasutustega valiku mõjutajana	88
2.2. Varasemate uuringute tulemusi	14	4.1.7. Riigieksamid valiku mõjutajana	89
3. Kvantitatiivanalüüsi tulemused	17	4.1.8. Karjäärinõustaja, praktiline kogemus ja meedia valiku mõjutajana	91
3.1. Gümnaasiumilõpetajate edasised valikud	17	4.1.9. Kohalik ja üleilmne tööturg praegu ja tulevikus	92
3.1.1. Kooliga seotud tegurite mõju lõpetajate valikutele	24	4.1.10. Tulevikupilt valiku mõjutajana	94
3.1.2. Õpilase isikliku tausta ja kooliväliste huvidega seotud tegurid	35	4.2. Tähtis, kuid ebakindel otsustusprotsess	96
3.2. Õpingute jätkamine välisriikides	44	4.2.1. Õige otsus siin ja praegu	96
3.3. Siirdumine tööturule	53	4.2.2. Hirm, pinge ja ebakindlus	96
3.4. Hoiakud haridusuuenduste suhtes	55	4.2.3. Töö ja pingutus viivad sihile	98
3.5. Töö ja õpingud	60	4.2.4. Erinevad teed erialavalikuni	98
3.6. Järeloküsitluse tulemused	63	4.2.5. Otsuse tegemise aja ja kindluse astme põhjal eristuvad inimtüübid	101
3.6.1. Gümnaasiumilõpetajate plaanide täitumine	63	4.3. Erinevad valikud ja nende põhjused	103
3.6.2. Edasiõppijate majanduslik olukord	71	4.3.1. Pärast gümnaasiumi tööturule	103
3.6.3. Jätkamine tööturul ja vaheaasta võtmine	72	4.3.2. Kindlasti kõrgharidus, kuigi eriala või valdkond ebakindel	103
3.7. Kutsekeskharidusastme lõpetajate edasised valikud	75	4.3.3. Õpetajakutse kui karjäärivalik	105
		4.3.4. Loodus-, täppisteadused ja tehnikaerialad kui karjäärivalik	105
		4.3.5. Välismaale ülikooli minekut mõjutavad tegurid	106
		4.3.6. Valik kodumaal õpinguid jätkata	107
		4.3.7. Vaheaasta	108
		Kokkuvõte ja järeldused	111
		Kasutatud kirjandus	118

Lühitutvustus

Uuringu eesmärk on välja selgitada, millised tegurid mõjutavad noorte haridusvalikuid pärast keskkooli omandamist. Vaatluse all on noorte plaanid ja nende realiseerumine ning erinevad tegurid, mis valikuid mõjutavad. Eraldi käsitletakse välismaa kõrgkoolidesse mineku põhjuseid ja takistusi, loodus- ja täppisteaduste ning tehnikaerialade valikut soodustavaid ja piiravaid asjaolusid ning noorte suhtumist erinevatesse õpingute jätkamisega seonduvatesse haridusuuendustesse. Uuring toetub peamiselt kahele 2011. aastal tehtud küsitlusele gümnaasiumi või kutsekeskhariduse lõpetanute seas ning 12. klassi noorte seas korraldatud kirjandikonkursi tulemustele. Lisaks analüüsiti varasemaid uuringuid ja samateemalisi teoreetilisi käsitlusi ning intervjueriti õpinguid välismaal jätkavaid lõpetajaid ja tööturule minejaid.

Lühikokkuvõtte tulemustest

Uuringu tulemustest selgub, et enamik Eesti gümnaasiumilõpetajatest soovib oma õpinguid jätkata: kevadel kavatses 70% kõigist gümnaasiumilõpetajatest asuda õppima Eesti kõrgharidust pakkuvasse asutustesse, 7% tahtis minna Eestis kutseharidust omandama ja 11% plaanis minna välisriiki õppima. Gümnaasiumi lõpetamise järel otse tööturule siirdumisest olid huvitatud vähesed: 2% soovis tööle asuda Eestis ja 4% välismaal.

Erialadest plaanis kevadel kandideerida sotsiaalteaduste, äri- ja õiguse valdkonda 27% (populaarseimad erialad õigus-, majandus- ja riigiteadus), humanitaaria ja kunstide valdkonda 17% (populaarseim eriala näitekunst), loodus- ja täppisteaduste valdkonda 14% (populaarseimad erialad info- ja geenitehnoloogia) õpilastest. Erialaelistuste puhul oli läbivaks tunnuseks asjaolu, et nimetamist leidsid need erialad, millest ühiskonnas kõige rohkem räägitakse. Erialavaliku kõige suurem mõjutaja oli eriala huvitavus ja tasuta õppimise võimalus.

Gümnaasiumilõpetajad näevad kõrghariduse omandamist kui oma senise elutee loomuliku jätku. Edasipürgimist soosivad mõistagi parem õppeedukus, süvaõpihoiak ja kõrgemad tulemused riigieksamitel. Kõrghariduse eelistajad pärinevad tavaliselt ka sotsiaal-majanduslikult kõrgemal järjel peredest, nende vanemad on haritumad, nad osalevad sagedamini spordi- ja huviringides ning on üldiselt oma eluga rohkem rahul. Need noored näivad olevat veendunud, et kõrgharidus on parim valik isegi siis, kui valdkonna- või erialaeelistuse vallas valitseb ebaselgus.

Noorte erialavalikud ei ole enamjaolt selgelt välja kujunenud. Paljud vastajad olid nõus loobuma oma esialgsest eelistusest, kui soovitud erialale sissesaamine ei peaks õnnestuma või kui rahaliselt toetataks mõnda teist valikut. Nii oli näiteks märgatav hulk humanitaarias ja kunstide valdkonnas edasisi õpinguid kavandanud noortest nõus asuma õppima loodus- ja täppisteadusi, kui riik maksaks selle eest lisastipendiumi.

Välismaale õppima minekut põhjendasid vastajad eeskätt asjaoluga, et see on nende jaoks väljakutse, kuid murettekitavalt suur hulk välisõpinguid kavandanud noori pidas ajendiks ka Eesti õppeasutuste mitterahuldavat õppekvaliteeti. Soovi õppida edasi välismaal mõjutab kõige rohkem noorte keeletaust. Vene keeles õppivatel noortel oli rohkem kui kuus korda suurema tõenäosusega soov jätkata õpinguid välismaal. See, et peaaegu iga kolmanda vene gümnaasiumi lõpetaja esmane valik on minna õppima võõrsile, on Eesti jaoks suur inimvara kaotus. Vene noored tunnevad palju sügavamat huvi õpingute jätkamise vastu ka riiklikult prioriteetses loodus- ja täppisteaduste valdkonnas, mistõttu on ülimalt tähtis, et nad sooviksid pärast õpingute lõpetamist asuda tööle Eestis. Sügisese küsitluse tulemuste kohaselt lahkus Eestist mujale õppima 19% gümnaasiumilõpetajatest, kes kõnelevad kodu vene keelt. Eestikeelsetest peredest pärit abiturientidest õppis sügisel välismaal 4%.

Tõenäosust huvitada reaalinete õppimisest suurendas muude tegurite seas käimine reaalkallakuga klassis. See tulemus on ootuspärane, kuid võttes arvesse fenomeni, et paljud õpilased õpivad kõik 12 aastat samas koolis ja klassis, kuhu neid ei valitud selle järgi, millised on nende loomupärased eeldused reaali- või humanitaarainetes, siis võib see tähendada, et kui reguleerida gümnaasiumite õppesuundasid kutse- või kõrgharidusvaldkonna riikliku koolitustellimuse alusel, on võimalik mõjutada ka noorte eelistusi. Loodus- ja täppisteaduste õppimise suureks takistuseks on peetud noorte vähest huvi matemaatika vastu, uuringu tulemused kinnitavad aga vastupidist – matemaatika on abiturientide lemmikaine. Küll aga on mureks kinnistunud soorollid: loodus- ja täppisteaduste valdkonda eelistas esimese valikuna 23% meestest, kuid vaid 8% naistest. Probleemiks tundub olevat ka noorte väike teadlikkus loodus- ja täppisteaduste valdkonnas pakutavatest erialadest.

Sissejuhatus

Keskhariduse omandamist peetakse mõtteliseks sammuks, mida astudes saab noor täiskasvanuks ja iseseisvub. Noore enda jaoks on see ehk üks olulisimaid eluetappe, kus ta küsib endalt, kuhu edasi. Kas minna tööle või jätkata õpinguid? Kas kutseharidus, rakendus- või ülikool ja milline eriala? Nendest otsustest sõltub tulevane karjäär, sissetulek, kuid ka näiteks koolikaaslaste tutvusringkond. Riigi jaoks on oluline, et noorte valikud oleksid piisavalt heterogeensed, et mindaks õppima erinevaid ühiskonna toimimiseks vajalikke erialasid, et edasiõppimissoov oleks kaalutletud ning lähtuks noore huvidest ja võimetest, ent arvestaks ka ühiskondlike ja majanduslike vajadustega. Millised aga on praeguste noorte tulevikuplaanid ja millest nad oma otsuste tegemisel lähtuvad?

Eesti kõrgharidusstrateegia aastateks 2006–2015 üheks lähtekohaks on tagada kõigile võimekatele õppuritele ligipääs kõrgharidusele, sõltumata nende elukohast, majandusoludest või erivajadustest. Praxisel varasemad uuringud Eesti üliõpilaskonna sotsiaal-majandusliku tausta kohta (2010, 2011 jt) on näidanud, et kõrghariduse kättesaadavust mõjutavad haridusliku ebavõrdsuse ilmingud juba palju nooremas eas – esimeses ja teises haridusastmes. Seetõttu tuleb analüüsida Eesti õpilaste motivatsiooni ja ootust kõrghariduse tasemel õpingute jätkamiseks ning nende näitajate seost sotsiaal-majandusliku olukorraga. Samuti tasub uurida, kuidas tajuvad keskharidusastme lõpetajad ligipääsu kõrgharidusele, mis põhjustel ja milliste ootustega soovitakse kõrgharidustasemel õpinguid jätkata ning kas need näitajad on seotud õpilaste ja nende vanemate sotsiaal-majandusliku olukorraga.

2007/08. õppeaastal oli Eestist pärit üliõpilasi välisriikides neli korda rohkem kui välisüliõpilasi Eestis. Kui Eestist välismaale kõrgharidust omandama suunduvad noored otsustavad mitte tagasi pöörduda, võib võimekate tippspetsialistide hulga vähenemine Eesti tööturul kujuneda probleemiks. Seetõttu on tähtis kindlaks teha, millistel eesmärkidel noored Eestist lahkuvad ja kuidas innustada neid siia naasma.

Eesti probleemiks on ka noorte kasin huvi loodus- ja täppisteaduste ning tehnikaerialade vastu ja väike valmisolek neid õppida. Et nähtust mõista, tuleb välja selgitada, mis põhjustel valitakse eriala, millele soovitakse kõrghariduse tasemel õpinguid jätkata.

Uuringu eesmärk on seega kindlaks teha, millised tegurid mõjutavad noorte valikuid pärast keskhariduse omandamist. Püstitatud on järgmised uurimisküsimused.

- 1) Millised on noorte edasiõppimis- või tööleminekuplaanid pärast keskhariduse omandamist? Kuidas need plaanid realiseeruvad? Mis on edasiõppimise puhul esimene eelistus ja mis oleks alternatiiv?
- 2) Millest lähtutakse oma tuleviku planeerimisel ja millised on õpingute jätkamist plaanivate noorte erialavaliku põhjused ja takistused?
- 3) Millised on kõrgharidustasemel õpingute jätkamise või mittejätkamise põhjused?
- 4) Kuidas mõjutavad valikute kujunemist erinevad tegurid, nagu
 - sotsiaalne keskkond (pere ja kaaslased);

- õppeasutuse riigieksamitulemused;
- õppuri enda hinnang oma õppeedukusele ja tegelikud riigieksamitulemused;
- senine õpikogemus (läbisaamine õpetajatega, õppimise huvitavus; koolikliima);
- karjäärinõustamisteenuse kättesaadavus ning kutse- ja karjäärinõustamisel saadud tagasiside oma võimete, oskuste ja huvide kohta;
- huvihariduse võimalused, mida õppur on kasutanud;
- kõrg-/kutsehariduse omandamisel pakutavad soodustused (stipendiumid, majutuse ja toitlustuse kompensatsioon jms);
- õppimise maksumus (õppemaks, elamiskulud);
- õppeasutuse asukoht (ja sellest tulenevad sõidu- ja elamiskulud).

5) Millised on välismaa kõrgkoolidesse suundumise põhjused ja takistused?

6) Millised on loodus- ja täppisteaduste ning tehnikaerialade valiku põhjused ja takistused, sh mis hinnang antakse reaalinete õpetamise tasemele oma õppeasutuses?

Uuringuaruanne koosneb neljast peatükist. Esimeses neist antakse ülevaade uurimisküsimustele vastuse leidmiseks kasutatavast meetodikast ja valimist. Uuringu teine osa on pilguheit kvantitatiivanalüüsi ettevalmistusfaasile. Peatükis vaadeldakse peamisi teoreetilisi käsitusviise, mille abil noorte haridusvalikute protsessi kirjeldatakse, ning esitatakse varasemad olulised selle valdkonna uuringud. Aruande kolmas peatükk on kõige põhjalikum ning selles analüüsitakse kvantitatiivmeetodite toel küsitlusuuringu käigus kogutud andmeid keskhariidusastme lõpetajate haridusvalikute ja nende realiseerumise kohta. Neljas peatükk võtab kokku abiturientide kirjandikonkursi tulemused ja esitab selle käigus selgunud suundumused. Iga peatükk lõpeb lühikokkuvõttega olulisematest tulemustest.

1. Metoodika ja valim

1.1. Uuringu metoodika

Keskharidusastme lõpetamise järgsete valikute tegemine on noore jaoks keerukas protsess. Ühest küljest mõjutavad koolilõpetajaid isiklikud mikrotegurid, nagu huvid, õppeedukus, majanduslikud võimalused jpm, teisalt aga makrotegurid: haridussüsteem, olukord tööturul või ühiskondlikud väärtushinnangud. Peale selle mängivad rolli õpilase jaoks varjatud asjaolud, näiteks kõrghariidusastmesse pürgijate omavaheline konkurents, võimalikud riigieksamite tulemused, muutused riiklikus koolitustellimuses jms. Protsess, mille käigus kujunevad välja inimese haridus- ja karjäärivalikud, on kokkuvõttes keeruline teekond, mille mõistmine nõuab uurijatelt erinevate meetodite kasutamist. Seetõttu on käesolev uuring üles ehitatud viies etapis, kus on kombineeritud nii kvantitatiivseid kui ka kvalitatiivseid analüüsivõtteid.

I. Teoreetiline taustaanalüüs. Uuringu esimeses etapis töötati läbi hulk noorte haridusvalikuid hõlmavaid teoreetilisi käsitusviise ja varasemaid valdkonnauuringuid. Saadud tulemusi kasutati uuringu metoodika täpsustamiseks ja küsitlusankeetide koostamiseks. Taustaanalüüsi käigus selgunud olulisematest teoreetilistest seisukohtadest ja järeldustest annab ülevaate uuringu esimene peatükk.

II. Küsitlusuuring gümnaasiumite 12. klasside õpilaste ja kutsekeskharidust pakuvate asutuste viimase kursuse õpilaste seas. Uuringu kõige mahukam etapp oli 2011. aasta aprillis tehtud veebiküsitlus, millele vastas üle 1800 peatselt kooli lõpetama asuva noore. Veebiküsitluse eesmärk oli luua andmekogu, mis võimaldaks hinnata kvantitatiivselt keskharidusastme lõpetajate valikuid ja nende seoseid noorte tausttunnustega ning leida seeläbi vastused püstitatud uurimisküsimustele.

III. Personaalintervjuud koolilõpetajatega, kes soovisid asuda välismaale õppima või siirduda tööturule. Üks uuringu eesmärkidest oli täpsustada põhjusi, miks noored soovivad Eestist lahkuda ja jätkata õpinguid mõnes välisriigis, ning asjaolusid, mis sunnivad koolilõpetajaid keskhariduse omandamise järel tööle suunduma. Et mõlemad sihtrühmad on suhteliselt väikesearvulised, valitses oht, et uuringu kvantitatiivosas võib tekkida probleeme statistiliselt oluliste järelduste tegemisega. Riskide maandamiseks ja lisateabe kogumiseks tehti seetõttu viis personaalintervjuud välismaal edasi õppida soovinud noortega ja viis personaalintervjuud tööturule suunduvate koolilõpetajatega.

IV. Järeloküsitlus kevadises uuringus osalenute seas. Maikuisse küsitluse eesmärk oli koguda teavet koolilõpetajate soovide ja motivatsiooni kohta. 2011. aasta oktoobri lõpus ja novembri alguses toimus kevadises uuringus osalenud noorte seas järeloküsitlus, mille eesmärk oli välja selgitada, kuidas noorte plaanid on täide läinud ja millised tegurid seda mõjutasid. Järeloküsitluses osales üle 800 vastaja.

V. Keskharidusastme lõpetajate kirjandite analüüs. Kuivõrd karjäärivalikute tegemine ei ole enamasti lihtsasti kirjeldatav lineaarne protsess, vaid mitme eri teguri koostmõjul kujunev otsus, oli oluline kaasata uuringusse ka kvalitatiivse analüüsi aspekte. Selleks otsustati kasutada võistlust. Koostöös Eesti Emakeeleõpetajate Seltsiga kuulus Praxis välja üle-eestilise kirjandikonkursi teemal „Minu tee”. Kirjandites paluti

abiturientidel arutleda oma tulevikuplaanide üle, mõelda, kus nad näevad end olevat 10 ja 20 aasta pärast ning mis mõjutab või kujundab seejuures nende eluteed. Kokku saatis konkursile kirjandi 121 koolilõpetajat seitsmest koolist üle Eesti. Kogutud küsimusi analüüsi eelnevalt paika pandud ja uurimisküsimustele tuginevate analüüsikategooriate põhjal. Selleks kasutati kvalitatiivse andmeanalüüsi programmi NVivo 8.0, samuti narratiivide analüüsimise tehnikat.

Uuringu tulemused on statistiliselt olulised. Neid on kontrollitud ja need on läbinud Praxise majasisese kvaliteedikontrolli.

1.2. Ülevaade valimist

Küsitluse valimisse kuulusid kõik 2011. aasta kevadel üld- või kutsekeskharidusastet lõpetavad noored. Gümnaasiumilõpetajaid oli üldkogumis 11 667, potentsiaalsete kutsekeskharidusastutuse lõpetajate täpselt määrata, kuid varasematel aastatel on see jäänud vahemikku 3500–4000. Kokku vastas kevadisele küsitlusele 2874 koolilõpetajat ehk umbes 20%, mis on märkimisväärne osalusprotsent. Neist 1050 jättis ankeedi täitmise kahjuks pooleli, mistõttu arvati nad vastanute hulgast välja. Uuritavaks valimiks kujunes seega 1820 keskharidusastme lõpetajat, kellest umbes 86% olid lõpetamas keskkooli/gümnaasiumi ja 14% kutseõppeasutust (tabel 1).

Tabel 1. Ülevaade valimist kevadise küsitluse ajal

	Enne kaalumist		Pärast kaalumist	
	Arv	Osakaal	Arv	Osakaal
Õppeasutus				
Gümnaasium	1572	86%	1574	86%
Kutseõppeasutus	248	14%	246	14%
Õppekeel				
Eesti õppekeel	1461	80%	1441	79%
Vene õppekeel	237	13%	253	14%
Eesti ja vene õppekeel	122	7%	126	7%
Sugu				
Naine	1183	65%	993	55%
Mees	637	35%	827	45%
Õppeasutuse asukoht				
Tallinn	574	32%	623	34%
Tartu	244	13%	206	11%
Mujal Eestis	1002	55%	991	54%
Kokku	1820	100%	1820	100%

Küsitletutest 80%l toimus õppetöö eesti keeles, 13%l vene keeles ja 7%l juhtudest õpiti nii eesti kui ka vene keeles (st mõlemas keeles küllaltki palju). Küsitlusele vastasid

aktiivsemalt naissoost õpilased, mehi oli vastajate seas 35%. Piirkonniti ei olnud vastamisaktiivsusel suuri erinevusi võrreldes üldkogumiga. Vastanute piirkonna määramisel võeti aluseks kooli asukoht.

Valimi representatiivsuse saavutamiseks kaaluti küsitlusandmed. Selle käigus määratakse vastustele statistiline kaal, et muuta eri rühmadesse kuuluvate valimiliikmete osatähtsust. Kaalude määramise üldidee on anda väiksem kaal sellistele rühmadele, kelle puhul on küsitlusele vastamise tõenäosus suurem.

Kutseõppeasutuste potentsiaalsete lõpetajate arvu ei olnud kevadel võimalik EHISE andmeid kasutades määrata; samuti sattus neid valimisse vähe. Seepärast oli kaalumisprotsess eri tüüpi õppeasutuste puhul erinev. Gümnaasiumilõpetajate vastuseid kaaluti soo (mees, naine) ja kooli piirkonna (Tallinn, Tartu, muu) järgi, kutseharidusastme lõpetaja vastuseid üksnes soo alusel. Piirkondlikku kaalumist ei tehtud, sest kutseõppeasutuste lõpetajaid oli valimis 248 ning nende jaotamine seitsmeks rühmaks (kihiks) oleks muutnud osa kihte liiga õhukeseks. Näiteks Tallinna mehi vastas küsitlusele 31 ning Tartu mehi vaid 10 – nii õhukeste kihtide korral ei ole piirkondlik analüüs usaldusväärne, vaid sõltub rohkem juhusest.

Samalaadne kaalumisprotsess tehti ka sügise järelküsitluse andmetega. Järelküsitlusel õnnestus koguda 830 täielikku ankeeti (tabel 2). Kahjuks jäi kutseõppeasutuste lõpetajate vastamisaktiivsus väiksemaks kui eelmisel korral: neid sattus valimisse vaid 9%.

Tabel 2. Ülevaade valimist järelküsitluse ajal

	Enne kaalumist		Pärast kaalumist	
	Arv	Osakaal	Arv	Osakaal
Õppeasutus				
Gümnaasium	758	91%	758	91%
Kutseõppeasutus	72	9%	72	9%
Õppekeel				
Eesti õppekeel	707	85%	697	84%
Vene õppekeel	76	9%	84	10%
Eesti ja vene õppekeel	47	6%	49	6%
Sugu				
Naine	606	73%	466	56%
Mees	224	27%	364	44%
Õppeasutuse asukoht				
Tallinn	269	32%	279	34%
Tartu	106	13%	89	11%
Mujal Eestis	455	55%	463	56%
Kokku	830	100%	830	100%

Erinevate kaalude kasutamise, aga ka õppeviiside sisulise erinevuse tõttu (kutsehariduse siht on tööturg, gümnaasiumisse mineku siht on edasiõppimine) käsitletakse kutseharidusastme lõpetajaid ka uuringuaruandes eraldi.

2. Teoreetiline taust

Üks keskhariduse omandajate ees seisvaid põhiülesandeid on karjäärivalikutega tutvumine ja tee valimine. See otsus võib hõlmata edasisi õpinguid kõrg- või kutseharidusastmes nii Eestis kui ka välismaal, samuti õpingute mittejätkamist ja/või minekut tööturule.

Seda, kuidas toimub üleminek keskharidusastmest kolmanda taseme haridusele ja tööle, on palju uuritud. Tavaliselt käsitletakse neid kaht protsessi (liikumine ühest haridusastmest teise ja keskhariduse omandamise järgne minek tööturule) eraldi. Eri riike hõlmava põhjaliku ülevaate keskharidusastmelt kutseharidusõppesse üleminekust on teinud OECD (1998); minekut tööturule on riikide võrdluses uuritud CATEWE (ingl Comparative Analysis of Transitions from Education to Work in Europe) projekti raames (Smyth *et al.* 2001).

Keskhariduse omandaja ees seisv valik on kompleksne protsess, mida mõjutavad ühest küljest mikroregurid ehk isiklikud (sh varasem haridustee) ja sotsiaal-majanduslikud asjaolud, teisalt aga makroregurid ehk riigi haridussüsteemi ja tööturu struktuur.

Makroregureid saab analüüsida nn teeradade järgi, mida haridussüsteem, tööturg ja ka ühiskond laiemalt mingil määral noorele ette kirjutavad. Mingi teeraja kasuks või kahjuks panevad otsustama võimalused, tasuvus, kulud ja piirangud (ingl *opportunities, incentives, costs and constraints*, OICC), mida mingi teerada kaasa toob (Raffe 1998). Makroregurid on seotud ka sellega, kui tugevat ja millist mõju avaldavad erinevad mikroregurid noorte valikutele. Senised uuringud (vt nt Iannelli, Smyth 2008) on näidanud, et Ida-Euroopas (Ungari, Rumeenia, Slovakkia) on sotsiaalsest kuuluvusest tulenevad erinevused nii haridustaseme kui ka valdkonna valikul tähtsamad kui Põhja-Euroopas (Soome, Rootsi) ja Lõuna-Euroopas (Kreeka, Hispaania, Itaalia). Kuna käesolev uuring on ühe riigi sisene ehk makroregurid on kõigi uuritavate jaoks samad, siis keskendutakse siin peamiselt mikroreguritele. Makroreguritest uurime üksnes seda, mil viisil vastajad käitüksid erinevate hüpoteetiliste makroregurite (kõrghariduse rahastamine, õppelaenu, stipendiumid) korral. Samuti püüame tõlgendada Eesti noorte valikuid võrdluses teiste riikidega.

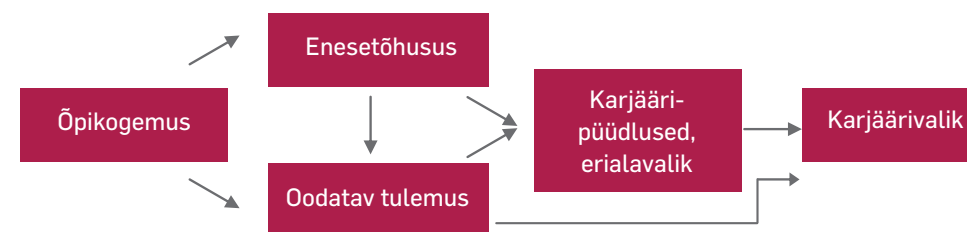
2.1. Karjäärivaliku teoreetilised mudelid

Karjäärivalikut puudutavad erinevad teoreetilised käsitlusviisid keskenduvad valikuetappidele või karjäärivalikut mõjutavatele inimese sisestele ehk isiklikele (nt motivatsioon, õpi-edu) ja välistele ehk sotsiaal-majanduslikele reguritele.

Germeijs ja Verschueren (2006) on kirjeldanud karjäärivaliku etappe ja nimetanud kuus sammu, mida inimene peab otsustusprotsessis läbima:

- ▶ kursi seadmine (ingl *orientation*) – teadlikkus otsustamise vajadusest ja motivatsiooni leidmine otsustusprotsessi süvenemiseks;
- ▶ enese avastamine (ingl *self-exploration*) – enda erinevate külgede avastamine ja teadvustamine;
- ▶ üldine ümbritsevate tingimuste avastamine (ingl *broad exploration of the environment*) – üldteabe kogumine karjäärivõimaluste kohta;

- ▶ ümbruskonna avastamine süvitsi (ingl *in-depth exploration of the environment*) – sõelale jäänud karjäärivõimalusi puudutava üksikasjaliku teabe põhjalik kogumine;
 - ▶ otsuse tegemine (ingl *decisional status*) – edukas valiku tegemine eri võimaluste hulgast;
 - ▶ enda sidumine valikuga (ingl *commitment*) – tehtud valikuga seotud kindlus ja pühendumine.
- Inimese sise- ja välistegurite koosmõju aitab mõista sotsiaal-kognitiivne karjäärivaliku teooria (ingl *Social Cognitive Career Theory*) (Lent, Brown ja Hackett 1994). See tugineb Bandura (1986) sotsiaal-kognitiivsele teooriale, mille järgi ei ole inimese motivatsioon mitte kaasa sündinud, vaid see on harjumus, mis kujuneb välja individuaalse õpitegevuse ja kogemusega, varieerub vastavalt olukorrale ja ümbritsevale keskkonnale ning milles on põhiroll enesetõhususel. Inimene teeb valikuid oma eelnevate kogemuste põhjal, uskudes (rohkem või vähem) oma võimekusse. Joonisel 1 on näha, et sotsiaal-kognitiivse karjäärivaliku teooria (Lent, Brown ja Hackett 1994) kohaselt on karjäärivaliku tegemisel määravaks oodatav tulemus (ingl *outcome expectancies*), karjääripüüdlused ja erialahuvi (ingl *career interests*) ja enesetõhusus (ingl *career self-efficacy*). Viimast mõjutavad nii individuaalsed tegurid (hoiakud, sugu, etniline taust, tervislik seisund) kui ka kontekstilised tegurid (perekonklik taust, varasem õpikogemus).

Joonis 1. Sotsiaal-kognitiivse karjäärivaliku teooria kohandatud kontseptuaalne mudel (Lent, Brown ja Hackett 1994; Tang, Pan ja Newmeyer 2008)

Siinses uuringus analüüsitakse õpikogemust (õpihoiakud, õpetamise tasemele antud hinnang), üldist ja akadeemilist enesetõhusust (enesehinnang, hinnang oma toimetulekule erinevates ainetes, enesekindlus suure konkursiga toimetulekul), oodatavaid tulemusi ehk seda, mida peetakse karjäärivalikut tehes oluliseks (huvitav töö, kõrge palk). Hulk küsimusi puudutab erialahuvi (lemmikõppeained, huvi erinevate ainete vastu, osalus huviringides).

Leach ja Zepke (2005) püüavad oma mudelisse koondada nii valikuetapid kui ka valikutegijat mõjutavad sise- ja välistegurid. Nad kirjeldavad kõrgharidustee valiku kujunemist kolme astmena:

- ▶ eelsoodumus (ingl *predisposition*);
- ▶ otsimine (ingl *search*);
- ▶ valik (ingl *choice*)

Nagu tabelist 3 võib näha, mõjutavad iga astet ja seeläbi ka lõpliku otsuse (ingl *decision*) kujunemist erinevad tegurid (ingl *factors*), teabeallikad (ingl *information*) ja mitmesugused muud asjaolud, sh ebatraditsiooniline taust (ingl *diversity*).

Tabel 3. Kõrgharidustee valiku kujunemise mudel (Leach ja Zepke 2005)

Otsuse kujunemine	Tegurid	Teabeallikad	Muud asjaolud
Eelsoodumus	<ul style="list-style-type: none"> Sotsiaal-majanduslik staatus Vanemate hoiakud ja kogemus Usk enese võimesse/ enesetõhusus Kool ja eelnev haridustee 	<ul style="list-style-type: none"> Perekonna kogemustel, hoiakutel ja haridustasemel põhinev teave 	<ul style="list-style-type: none"> Sotsiaal-majanduslik staatus Soost tingitud eelhoiakud ja kogemus Kultuuriline taust
Otsimine	<ul style="list-style-type: none"> Karjääriväljavaated ja -püüdlused Akadeemiline edukus ja saavutused Erialahuvid Kõrgharidusasutuse andmed <ul style="list-style-type: none"> - asukoht - pakutavad õppeained - maine/imago Maksumus ja finantsabi 	<ul style="list-style-type: none"> Teaveõrgustikud Isikutevaheline teabevahetus <ul style="list-style-type: none"> - kool - kodu - kaaslased Kontaktid kõrgharidusasutustega <ul style="list-style-type: none"> - proovikursused (ingl <i>taster courses</i>) - vanemate kaasamine - teabematerjalid ja brošüürid 	<ul style="list-style-type: none"> Erinevad püüdlused Kuulumine vähemusrühma <ul style="list-style-type: none"> - orienteeritus kogukonnale - töökoha tähtsustamine õpingute ees Soolised erinevused
Valik	<ul style="list-style-type: none"> Sobivad õppeained/kraadid Vastuvõtutingimused Sotsiaalne sobivus 	<ul style="list-style-type: none"> Suhtlemine valitud kõrgharidusasutusega <ul style="list-style-type: none"> - avatud uste päevad - vajaduspõhise teabe kättesaadavus 	<ul style="list-style-type: none"> Kultuurilised erinevused Soolised erinevused Ealised erinevused

Käesolevas uuringus keskendume viimasele astmele ehk valiku tegemisele ja selle realiseerumisele. Samal ajal puudutavad nii kvantitatiivse kui ka kvalitatiivse uuringu andmes-tik ka varasemaid etappe, käsitledes õpilaste huve, õpiedu, teabe kogumist, aga ka sotsiaal-majanduslikku ja kultuurilist tausta jm.

2.2. Varasemate uuringute tulemusi

Järgnevalt esitatakse nii valiku kujunemise mudeli, sotsiaal-kognitiivse karjäärivaliku teo-ria kui ka karjäärivaliku otsustusprotsessi astmete põhjal rahvusvahelisest kirjandusest ja Eesti uurimustest kogutud tulemused keskhari-dusastme lõpetajate karjäärivalikute kohta.

Sotsiaal-majanduslik taust. Hea sotsiaal-majanduslik taust, vanemate positiivne ja heakskiitv hoiak ning kõrged ootused lapse karjääripüüdluste suhtes aitavad kaasa eel-

soodumusele jätkata õpinguid kõrgharidustasemel (Boudon 1974; Creed, Conlon ja Zimmer-Gembeck 2007; Erikson ja Jonsson 1996; Leach ja Zepke 2005; Stocke 2007; van der Werfhorst ja Hofstede 2007). Hollandi keskhari-dusastme lõpetajate valikute kujunemise analüüs (Tieben ja Wolbers 2010) näitas, et sotsiaal-majanduslikest teguritest on kõige olulisem mõjutaja vanemate haridustase ja isa ametijärk. Samuti leiti, et eelnevatel hari-dusvalikutel on suur kaal noore edasiõppimisvaliku kujundamisel. Hollandi empiiriline uu-rimus näitas ka, et ebasoodsa sotsiaal-majandusliku taustaga noored on haridusvalikute tegemisel ettevaatlikumad, otsustades väiksema konkursiga võimaluste kasuks või loobu-des üldse kõrghariduse omandamisest.

Sotsiaalne kapital: sõbrad ja kaaslased. Kuigi perekond kujundab märkimisväärselt noore arusaama kõrgharidusest, mõjutavad ligipääsu sellele suurel määral ka noorte kaaslased ja ümbritsev lähikond (Levine ja Hoffner 2006). Eriti tähtsad on nad etapis, kus noor kujundab oma otsust jätkata õpinguid kõrgharidusasutuses. Muu hulgas on sõbrad ja lähikond sealjuures oluline teabeallikas (Leach ja Zepke 2005). Mida lähemale jõuab güm-naasiumi lõpetamine, seda enam soodustavad kõrgharidusasutuses edasiõppimise otsust need sõbrad-tuttavad, kes plaanivad ka ise sealsamas oma haridusteed jätkata. Seega on noore tutvusringkonnal ja kaastelatel suur mõju kõrghariduse omandamiseks ettevalmis-tumisel. Ümbritsev kogukond toimib süsteemina, mis hõlmab sageli sarnase sotsiaal-ma-jandusliku seisundiga perekondi, koole, tuttavaid ja teenuseid, mille struktuurid ja kultuur võivad olla määravaks teguriks kõrghariduse omandamisel (Levine ja Hoffner 2006; McDo-nough ja Fann 2007; Reay, David ja Ball 2005).

Varasem koolikogemus ja õpiedu. Rahvusvahelised võrdlusuuringud (Santiago *et al.* 2008) on näidanud, et ligipääs kõrgharidusele on suures ulatuses seotud eelnevate hari-dusastmetega, sest üldharidusasutuste tegevus ja nende hariduskorraldus (eriti gümnaa-siumi tasemel) toimib kõrgharidusele ligipääsul värvavahina. Kõrghariduse omandami-se soovi aluseks on suuresti õpilase varasem koolikogemus, akadeemiline edukus, kooli õppekava, teabe levitamine ja karjäärinõustamine, mis vormivad õpilase kujutlust enda võimekusest ja kõrghariduse omandamise tahet. Nende tegurite kaudu edastatud sõnu-mid on eriti olulised kehvema sotsiaal-majandusliku taustaga peredest pärit õpilaste jaoks (Gorard *et al.* 2007; McDonough ja Fann 2007). Akadeemiline ettevalmistus, saavutused ja toetav koolikeskkond on kõrghariduse omandamise varase soovi ja gümnaasiumi lõpetami-se järel üks olulisemaid ülikooli õppima asumise mõjutegureid (Gorard *et al.* 2007; Leach ja Zepke 2005; McDonough ja Fann 2007; Perna 2005). Iiri õpilaste hulgas tehtud uuringus tõestavad Smyth ja Hannan (2007), et kooli mõju karjäärivalikule (kõrgharidus vs. muud valikud) säilib ka siis, kui võtta arvesse koolide erinevust juba õpilaste valikul, õpilaste või-mekust ja nende perekonna sotsiaal-majanduslikku staatust. Kooli suunitlus kõrghariduse-le ilmneb kahes aspektis: ainete valiku võimaldamises ja karjäärinõustamises. Mida varem / pikema aja jooksul mõlemat võimaldatakse, seda enam kavatsevad õpilased kõrgharidust omandama hakata.

Praxise (2010) uuringu „Missugune on Eesti üliõpilaskond?“ raames tehtud intervjuudest selgus, et Eesti abiturientid tunnetavad lisaks individuaalsele võimekusele ka oma eelneva haridustee – täpsemalt motiveeriva õpikeskkonna ja hea õppekvaliteedi – mõju soovitud kõrgharidusasutuses või erialal õpingute jätkamisele. Veel mängivad otsuse kujunemisel

rolli õppeasutuse asukoht, huvi eriala vastu, kooli maine, kuid tähtsad on ka majanduslikud kaalutlused. Uuring näitas, et enamikul üliõpilastest on olnud võimalus jätkata kõrgharidusõpinguid soovitud õppeasutuses ja eelistatud erialal. Üliõpilaste sõnul tegid paljud neist pärast põhikooli lõppu spetsiaalseid ettevalmistusi, et soovitud erialale või kõrgharidusasutusse õppima pääseda. Näiteks nimetati elukoha vahetust ja kinnisvara soetamist eesmärgiga astuda soovitud gümnaasiumisse ning jätkata pärast samas linnas kõrgharidusõpinguid; samuti tulevikus soovitud erialale sarnase kallakuga gümnaasiumi valikut. Abiturientide hinnangul otsustatakse edasiõppimine osaliselt ära juba sellega, missugune gümnaasium pärast põhikooli lõppu valitakse, kuid paljud õppurid hakkavad edasistele otstustele tõsiselt mõtlema alles vahetult enne gümnaasiumi lõpetamist (Mägi et al 2010).

Teadlikkuse aste varieerub intervjueritud noorte puhul suuresti. Teatud osa noortest teeb haridustee valikud väga varajases eas, planeerides oma tulevikku hoolikalt juba põhikoolis, otsustades eelistatud gümnaasiumi (ja hiljem kõrgharidusasutusse) pääsemiseks vajaduse korral elukohagi vahetuse kasuks. Teisalt on noori, kelle valikud kujunevad juhuslikumalt, kas näiteks huvide kompromissina riigieelarvelise õppekoha võimalust valides või kõrgharidust pakkuva kooli asukoha järgi. Viimasel juhul tekib ilmselt suurem oht kõrgharidusasutusest välja langeda, sest üliõpilane ei lähtu oma valikus huvist ega motivatsioonist, vaid juhuslikkusest (Mägi 2010).

Soolised erinevused. Noorte karjäärivalik ja otsuse kujunemine sõltub ka soost (Adragna 2009; Wallace-Broschious, Serafica ja Osipow 1994). Tüdrukutel on sageli kõrgemad karjääripüüdlused kui poistel, samuti keskenduvad tüdrukud aktiivsemalt karjääri planeerimisele.

Valikuprotsess algab tunduvalt varem kui keskhariduse omandamise lõpusirgel (Leach ja Zepke 2005). 14. eluaastaks on enamikul noortel välja arenenud kaks karjäärivalikuga seotud pädevust – *mina*-käsitus (ingl *self-concept*) ja ametialadega seotud taju. Karjäärivaliku tegemisel lähtutakse sel ajal ametiala mainest ja tajutud maskuliinsusest/feminiinsusest (Gottfredson 2005).

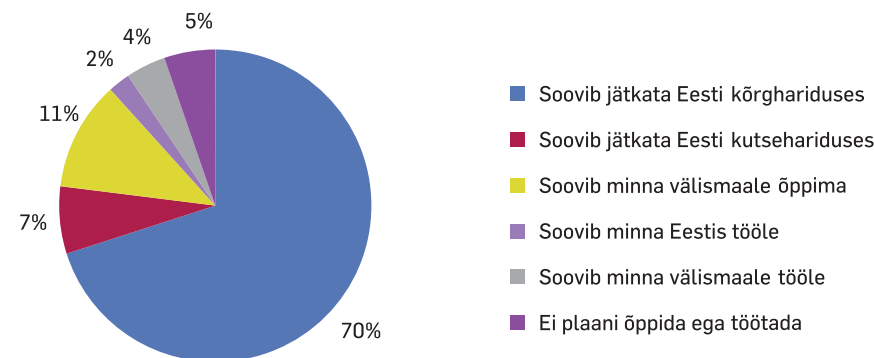
Põhja-Ameerikas tehtud uurimusest (Tang, Pan ja Newmeyer, 2008) selgus, et gümnaasistid tüdrukud on võrreldes poistega palju rohkem õppimisest huvitatud ja usuvad rohkem oma võimetesse inimestega seotud ja eneseväljendust võimaldavatel ametialadel. Poisid soovivad väljendasid suuremat enesetõhusust ning huvi andmetöötlust hõlmavate ja tehniliste erialade vastu.

Eesti üliõpilaskandidaatide valikute uurimus (Must 2006) näitas samuti, et sisseastujate erialaeelistused on tugevalt sooliselt determineeritud. Tütarlapsed on orienteeritud hariduse, tervise ja heaolu, humanitaaria ning sotsiaalteaduste õppevaldkonnale. Noormeeste osakaal on keskmisest suurem tehnika, tootmise ja ehituse, loodus- ja täppis- ja tehnika valdkonnas.

3. Kvantitatiivanalüüsi tulemused

3.1. Gümnaasiumilõpetajate edasised valikud

Millised on gümnaasiumilõpetajate edasised plaanid? Kas asuda pärast keskhariduse omandamist tööle või õppida edasi? Kas teha seda Eestis või välismaal? Sellele küsimusele annab vastuse joonis 2.

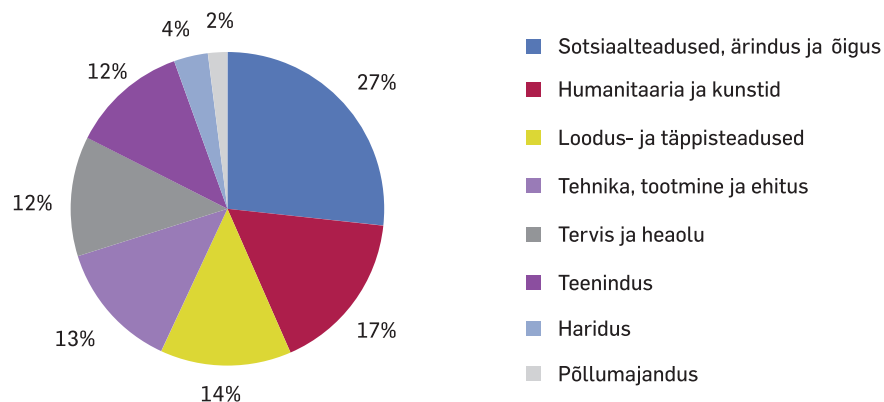
Joonis 2. Gümnaasiumilõpetajate edasised valikud

On rõõmustav, et 88% kõigist 2011. aasta kevadel gümnaasiumi lõpetama asunud noortest kavatses õpinguid samal sügisel jätkata. Kõige populaarsem valik oli Eesti kõrgharidussüsteem, mida eelistas 70% abiturientidest. Eelmise aasta statistika (Tõnisson 2011) näitab, et suur osa tõenäoliselt nii ka teeb – 2009/10. õppeaasta gümnaasiumilõpetajatest 62% asus samal sügisel edasi õppima kõrgharidustasemel. Välisriigis plaanis edasi õppida märgatav osa abiturientidest: kokku 11%, st üle 1300 õpilase. Võrreldes kõrgharidusastme eelistajatega oli peaaegu kümme korda vähem neid, kes soovisid asuda läbima mõne kutseharidusasutuse õppekava. Arvestades gümnaasiumite akadeemilist suunitlust, on see tulemus siiski ootuspärane. Märkimisväärselt vähe oli abiturientide seas neid, kes kavatsesid pärast lõpetamist tööturule siirduda. Eestis soovis tööle minna vaid 2% lõpetajatest, kaks korda enam oli neid, kes lootsid leida töö välisriigis. Seejuures tundsid paljud välisriiki tööle suunduvad huvi just vabatahtliku töö vastu, mis aitaks neil uusi kogemusi ja võõrkeeli omandada ning edasiste õpingute üle järele mõelda. 5% vastajatest ei plaaninud järgmisel aastal ei õppida ega töötada, valdava osa moodustasid neist noormehed, kes soovisid läbida kaitsevägevõime.

15% gümnaasiumilõpetajatest soovib minna välismaale, 11% plaanis jätkata õpinguid välisriigis, 4% soovis seal tööle asuda.

Millised erialad pakuvad noortele kõige rohkem huvi? Küsitluse raames paluti vastajatel märkida eriala, kus soovitakse õpinguid jätkata. Vastused liigitati ISCED 97 klassifikaatori alusel õppevaldkondadesse ja saadud tulemusi on kujutatud joonisel 3. Gümnaasiumilõpetajatest suurima osa (27%) esimene eelistus oli jätkata õpinguid sotsiaal- ja humanitaariteaduste, äri- ja õiguse vallas. Kui vaadata ainult Eesti kõrgharidusastmel jätkata soovijaid, eelistas seda

valdkonda 28% abiturientidest. Ka viis aastat tagasi üliõpilaskandidaatide valikudilemma- de hierarhiat ja dünaamikat uurinud Must (2006) jõudis sama tulemuseni: juba toona soovis sotsiaalteaduste, ärimise ja õiguse vallas Eesti kõrgharidusõpinguid jätkata 27% vastaja- test. Konkreetsetest erialadest leidis selles valdkonnas kõige sagedamini mainimist õigus- teaduste eriala, kuid ka näiteks riigiteadused, majandusteadus, ärijuhtimine, ajakirjandus ja kommunikatsioon ning psühholoogia.

Joonis 3. Esimene edasiõppimisvalik (õppevaldkond)

Populaarsuselt teine õppevaldkond on humanitaaria ja kunstid, kus soovis edasi õppida 17% abiturientidest. Valdkonna populaarseim eriala oli näitekunst, teistest enam pakkusid

Populaarseimad õppevaldkon- nad on jätkuvalt sotsiaalteadu- sed, ärimise ja õigus, kus eelis- taks edasi õppida 27% noortest.

huvi ka eesti ja inglise filoloogia, koreograafia, graafiline disain ning Lähis-Ida ja Aasia kultuurilugu. Eesti kõrghari- dussüsteemi kandideerida soovijatest eelistas seda vald- konda täpselt sama suur osakaal, mistõttu on huvitav, et Olev Musta 2006. aasta uuringu kohaselt soovis toona humanitaariat ja kunsti edasi õppida vaid 8% vastajatest.

Kui 2006. aasta uuringus eelistas loodus- ja täppisteaduste õppevaldkonda 15% vastaja- test, siis seekord oli see näitaja 14% (nii Eesti kõrgharidusastmel jätkata soovijatest kui ka edasiõppijatest tervikuna). Enam kui kolmandik selles valdkonnas õpinguid alustada eelistanud noortest soovis kandideerida infotehnoloogiaga seotud erialadele, populaarne valik oli ka geenitehnoloogia. Tõenäoliselt on nende alade populaarsus seotud meediaka- jastusega: sageli ilmuvad artiklid infotehnoloogiasektori kõrge palgatasemest ja tööjõu- puudusest mõjutavad noorte valikut. Samuti on meedias sageli räägitud Eesti edust geeni- tehnoloogia vallas.

Tehnika-, tootmis- ja ehituserialadele soovis õppima asuda 13% abiturientidest, seejuures Eesti kõrgharidusastmel jätkata soovijatest 12% (2006. aasta uuringus 14%). Noortele pakkus huvi just ehitusvaldkond, veel konkreetsemalt öeldes ehitusinseneri ja arhitekti eriala, kuid leidis huvilisi, keda paelusid ka toiduainetehnoloogia, mehhatroonika ja ener- geetika eriala.

Tervise ja heaolu ning teeninduse valdkonnas edasi õppida soovijaid oli kõigist vastajatest võrdset 12%. Et tervise- ja healuvaldkond on seotud rohkem kolmanda taseme haridu- se õppekavadega, eelistas seda Eesti kõrgharidusasutustesse kandideerida soovivatest gümnaasiumilõpetajatest 13%; teenindust pidas eelisvaldkonnaks 10%. Tervise- ja hea- luvaldkonnas olid väga populaarsed arstiteaduse ja füsioteraapia eriala, sagedamini mai- niti ka sotsiaaltöö, meditsiiniõe ja ämmaemanda õppekavasid. Teeninduse vallas pakkusid noortele enim huvi juuksuritöö ja turismiga seotud erialad. Siin oli märgata ka suuremaid erinevusi võrreldes 2006. aasta uuringuga: tol korral soovis tervise- ja healuvaldkonnas edasi õppida 8% ja teeninduse alal 14% vastajatest.

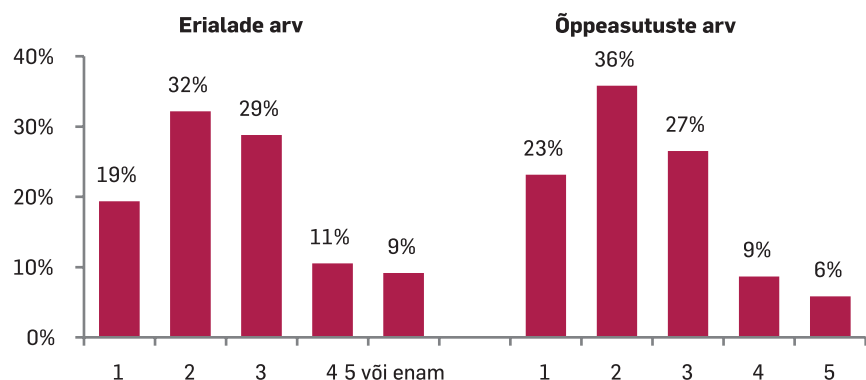
Kõige harvemini sooviti õpinguid jätkata hariduse (4%) ja põllumajanduse (2%) õppevald- konnas (sama osakaal oli ka nende hulgas, kes soovisid asuda Eesti kõrgharidust omanda- ma). Seevastu 2006. aastal oli põllumajandus esimeseks eelistuseks lausa 11%l vastaja- test. Täpsem ülevaade noorte erialaeelistustest 2006. ja 2011. aastal on esitatud tabelis 4.

Tabel 4. Eelistatud edasiõppimisvaldkonnad 2006. ja 2011. aastal

	2006			2011		
	I eelistus	II eelistus	III eelistus	I eelistus	II eelistus	III eelistus
Haridus	3%	3%	3%	4%	4%	4%
Humanitaaria ja kunstid	8%	13%	10%	17%	16%	18%
Sotsiaalteadused, ärimise ja õigus	27%	26%	31%	27%	32%	28%
Loodus- ja täppisteadused	15%	13%	14%	14%	15%	13%
Tehnika, tootmine ja ehitus	14%	13%	16%	13%	12%	10%
Põllumajandus	11%	7%	6%	2%	1%	2%
Tervis ja heaolu	8%	8%	7%	12%	10%	11%
Teenindus	14%	19%	14%	12%	10%	14%
Vastajate arv	699	576	380	1198	971	679

Allikad: Must 2006; Praxis 2011.

Oma eriala valikul on Eesti õpilased suhteliselt kindlad. 72% vastajatest uskus, et neil õnnestub asuda õppima eelistatuimale erialale. Võrreldes 2006. aasta uuringuga ei ole olukord muutunud: tollal küsitatud üliõpilaskandidaatidest uskus end eelistatud kooli ja erialale sisse saavat 71%. Kuigi enamik vastajatest plaanis sisseastumisavalduse esitada mitmele erialale ja mitmesse kooli, oli suhteliselt palju ka neid, kes soovisid kandideerida vaid ühele erialale (19%) ja ühteainsasse kooli (23%) (joonis 4).

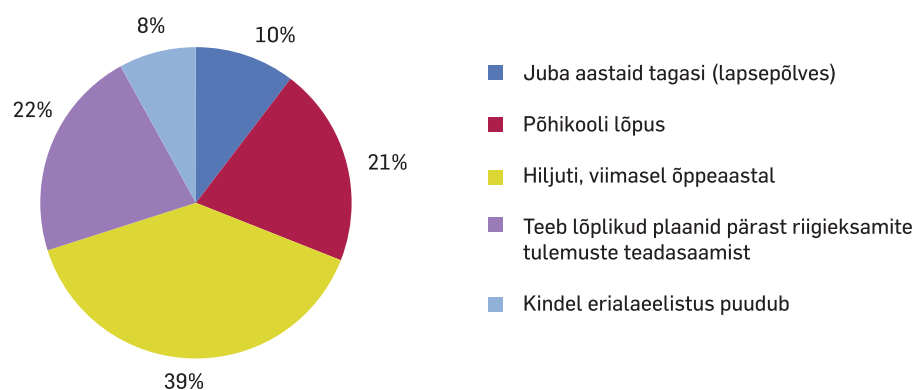

Joonis 4. Nende erialade ja õppeasutuste arv, kuhu lõpetajad soovivad kandideerida

Oma rolli mängivad siin loomulikult ka lävendipõhine vastuvõtt ja kõrgharidusasutuste piirangud selle kohta, mitmele erialale üks isik samal ajal võib kandideerida. Valdavalt plaanisid noored esitada avalduse kahele-kolmele erialale (keskmiselt 2,7) ja kahte-kolme õppeasutusse (keskmiselt 2,4). Mehed ja naised käitusid erialade ja koolide arvu valimisel üsna sarnaselt. Sugudevahelise erinevusest võib esile tuua asjaolu, et naised plaanivad kandideerida pigem rohkematele erialadele ja rohkematesse õppeasutustesse.

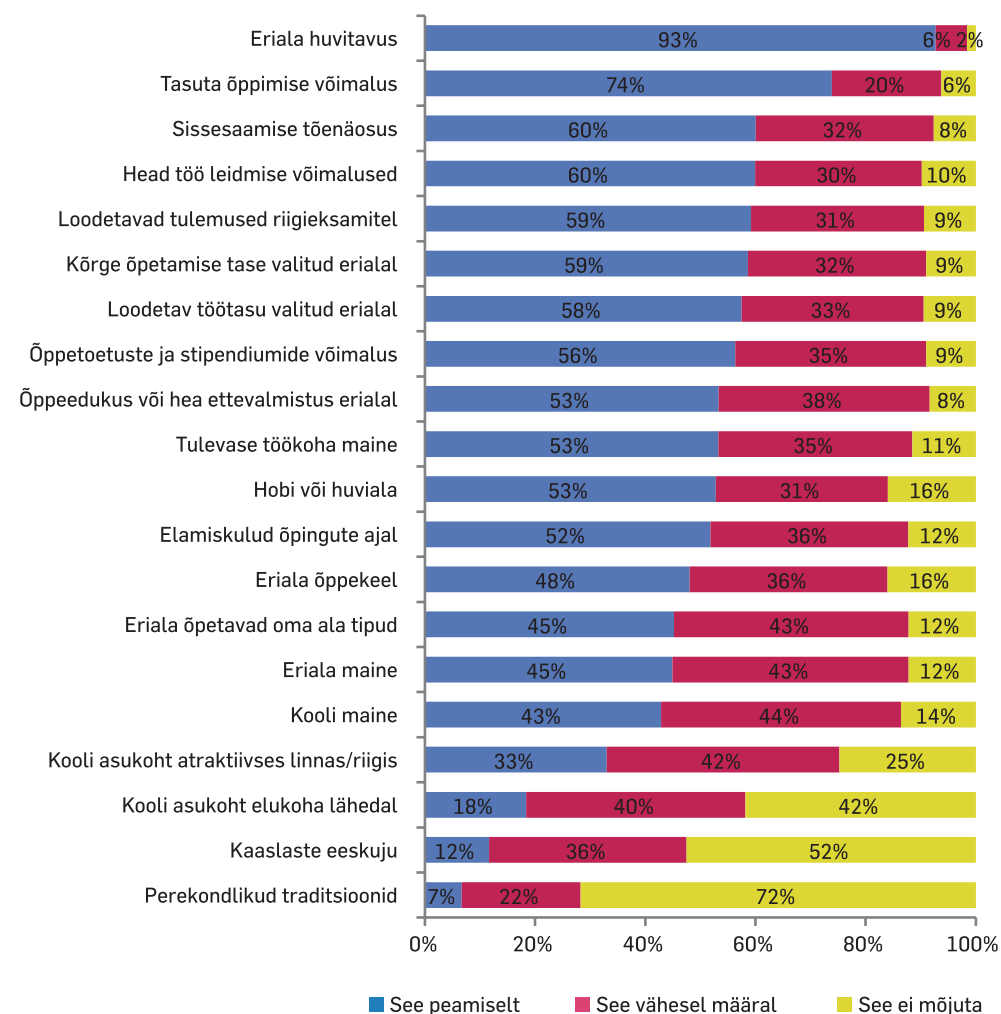
Gümnaasiumilõpetajad teevad valiku edasiõppimise kasuks suhteliselt hilja. Küsitluse toimumise ajal (2011. aasta aprillis) oli enamik (70%) abiturientidest küll juba otsusele jõudnud (joonis 5). 10% noortest teadis juba aastaid tagasi lapsepõlves, kelleks nad soovivad tulevikus õppida. Põhikooli lõpetamise aegu tegi tulevaste õpingute kohta otsuse 21% õpilastest. Kõige rohkem oli abiturientide seas neid, kes olid edasiõppimisplaani teinud viimasel õppeaastal. Suur oli ka nende õpilaste arv, kes ei olnud küsitluse ajal oma tulevase eriala suhtes kindlad (30%). 22% vastajatest lubas lõpliku otsuse teha pärast riigieksamite tulemuste teadasaamist, 8% kinnitas aga, et neil ei ole kindlat erialaeelistust. Seega on karjäärinõustamisel ja teabe jagamisel väga suur tähtsus just viimasel õppeaastal – ligi 70% gümnaasiumilõpetajatest teeb oma valiku alles siis.

Karjäärinõustamisel ja teabe jagamisel on väga suur tähtsus just viimasel õppeaastal – ligi 70% lõpetajatest teeb oma valiku alles siis.

Joonis 5. Millal kujuneb välja lõpetajate edasiõppimisvalik?

Joonisel 6 on esitatud tähtsuse järjekorras tegurid, mis mõjutavad õpilaste kooli- ja erialavalikut enim. Kõige kõrgemalt hindavad noored eriala huvitavust – seda pidas peamiseks mõjuteguriks 93% vastajatest. Tähtsuselt teisel kohal oli abiturientide jaoks tasuta õppimise võimalus, mida aga hinnati juba märksa madalamalt. Suhteliselt sarnase hinnangu pälvisid sellised tegurid nagu sissesaamise tõenäosus, head töö leidmise võimalused, loodetavad tulemused riigieksamil, kõrge õpetamise tase erialal ja eeldatav töötasu suurus pärast lõpetamist. Veidi madalamalt hinnati erialavalikut mõjutavate teguritena õppetoe- tuste ja stipendiumite saamise võimalust, enda head õppeedukust, eriala seotust hobi või huvialaga ning õpinguaegseid elamiskulusid. Kõige vähem leidsid edasiste valikute tege- misel mainimist perekondlikud traditsioonid, kaaslaste eeskuju ja kooli lähedus elukohale.

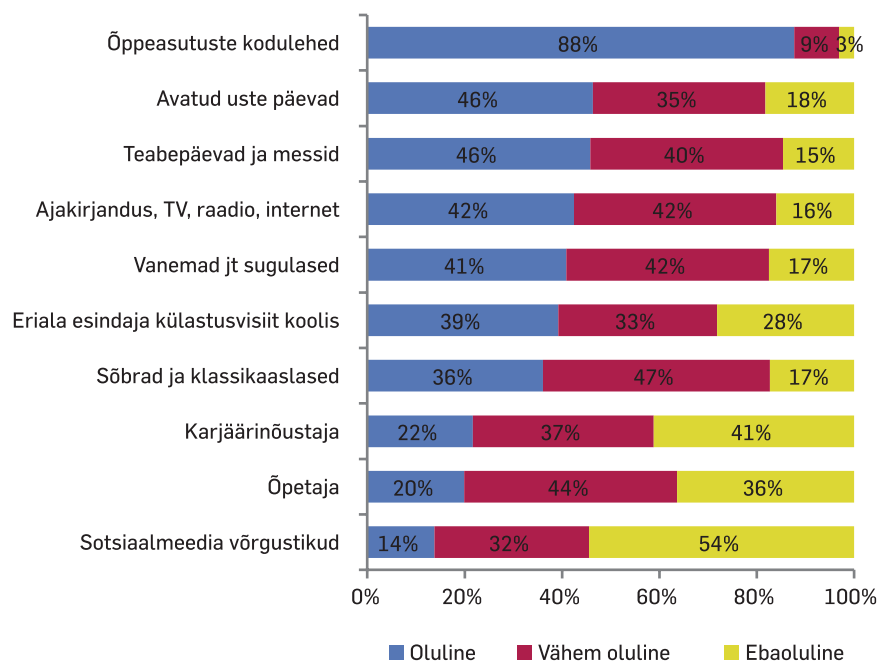

Joonis 6. Tegurid, mis mõjutavad õpilaste eriala ja koolivalikut, ning õpilaste hinnang nende tähtsusele

Millised allikad on õpilaste jaoks tähtsad edasiõppimise võimalusi puudutava teabe leidmisel? Joonise 7 kohaselt on kõige olulisem roll siin täita õppeasutuse kodulehtedel, mida kasutab teabe hankimiseks 88% õpilastest, vähem või ebaoluliseks pidasid neid kõigest 11% vastajatest. Põhjust, miks kõrgharidusasutuste veebilehti niivõrd oluliseks peetakse, selgitab lähemalt üks abiturient:

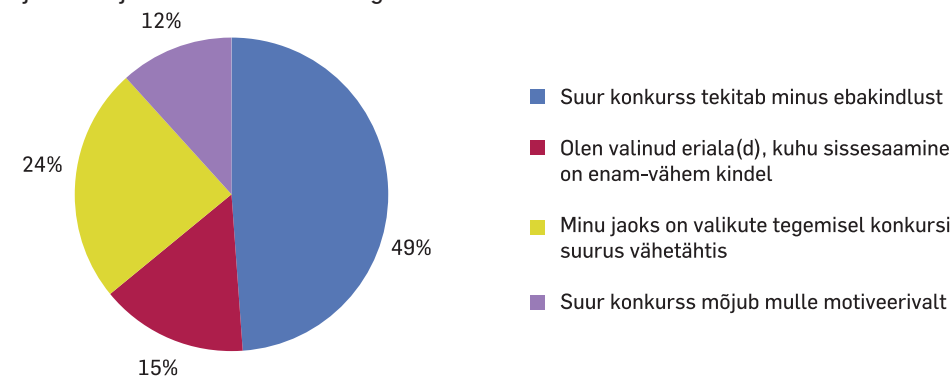
Õppeasutuse koduleheküljed annavad väga palju informatsiooni ja väga kvaliteetset teavet, nt Tartu ülikooli teaduskondade lehtedel on üleval õppekavad jms vajalik ja sh ka huvitav informatsioon, koduleheküljelt leiab sisseastuja huvi korral vastused kõikidele oma küsimustele (vähemalt mina olen seni leidnud vastused kõikidele oma küsimustele ning lisaks ka leidnud palju huvitavat lugemismaterjali).

Peaaegu võrdselt ühtemoodi (46%) peeti oluliseks avatud uste päevade, messide ja teabepäevade tähtsust teabe hankimisel. Sarnaselt hinnati ka meedia ja perekonna rolli. Ehk veidi üllatavalt peeti suhteliselt oluliseks eriala esindajate külaskäike koolidesse, mis näitab, et selline teavitustöö on levinud ja seda peetakse tõhusaks teabe hankimise viisiks. Sõpru ja klassikaaslaste peeti edasiõppimisvõimaluste teemalise teabe leidmisel pigem toetajaks: nende rolli pidas selles oluliseks veidi üle kolmandiku vastajatest. Samal ajal oli vaid 17% õpilasi, kes tundsid, et sõpradest-klassikaaslastest pole kasu. Vähemtähtsateks teabeallikateks peeti karjäärinõustajaid, õpetajaid ja sotsiaalmeediat. Muude vajalike allikatena mainiti näiteks töö- ja tudengivarju päevadel osalemist ning suhtlemist konkreetset eriala õppivate tudengite või vilistlastega.

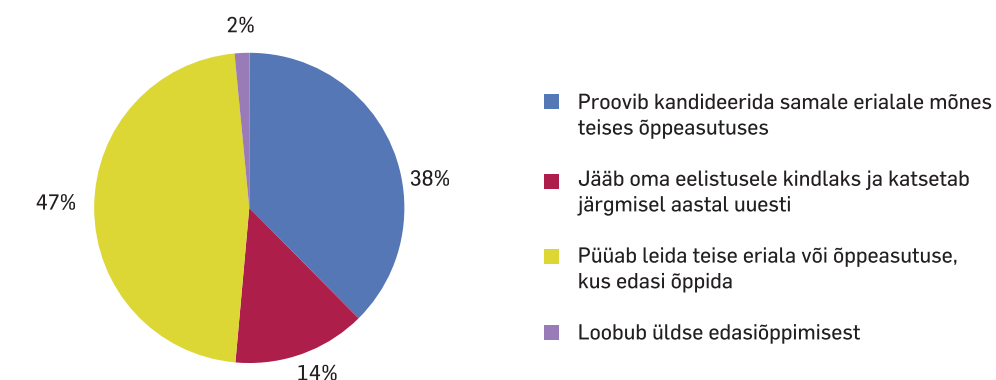
Joonis 7. Edasiõppimisvõimalusi puudutavad teabeallikad ja nende olulisus

Teatavasti soovib suur hulk noori igal kevadel pääseda õppima näiteks arsti- ja õigusteadust või eksootilisemaid filoloogialasid. Samal ajal kiratseb vastuvõtt mitmel loodus- ja täppisteaduste erialal ning õpetajakoolituse valdkonnas. Küsitluses osalejatel paluti hinnata, kuidas neid mõjutab tihe konkurents teatud koolis või erialal. 49% vastajatest leidis, et suur konkurss tekitab nendes ebakindlust (joonis 8), 15% uskus, et nad on valinud eriala, kus sissesamine on enam-vähem kindel. Pea neljandiku jaoks abiturientidest ei olnud konkursi tugevus tähtis ja see ei mõjutanud kuidagi nende edasisi valikuid. Vastajatest 12% jaoks mõjus suur konkurents isegi motiveerivalt.

Joonis 8. Konkursi suuruse mõju erialavalikule

Populaarsete erialade tugev konkurents jätab paljud kandideerijad ülikooli ukse taha. Joonis 9 annab ülevaate, mida õpilased teeksid, kui ei pääseks soovitud erialale õppima. Erialatruudust näitas üles 38% vastajatest, kes püüaksid soovitud kõrgharidusasutuse ukse taha jäädes pääseda samale erialale mõnes teises koolis. Lõpetajatest 14% olid edasiõppimissoovis nii kindlad, et olid pigem valmis aasta aega ootama ja soovitud erialale uuesti kandideerima, kui valima edasiõppimiseks mõne muu kooli või õppekava. Peaaegu pooled lõpetajatest ei olnud oma edasistes plaanides niivõrd veendunud ja pidasid tõenäoliseks, et esimese valiku luhtudes püüavad nad edasi õppida mõnel teisel erialal. Vaid 2% vastajatest arvas, et loobub edasiõppimisest üldse, kui ei peaks soovitud erialale vastuvõetaks osutama.

Joonis 9. Lõpetajate valikud, kui ei pääse õppima soovitud erialale ja kooli

Kokkuvõtteks. Abiturientid on motiveeritud õpinguid jätkama – 88% kõigist 2011. aasta kevadel gümnaasiumi lõpetama asunud noortest plaanisid samal sügisel edasi õppida. Suurem osa, st 70% õpilastest soovis õpinguid jätkata Eesti kõrgharidussüsteemis (70%), Eesti kutseharidusõpe pakkus huvi 7%le vastajatest. Märkimisväärne osa noortest – 11% kõigist gümnaasiumilõpetajatest – kavatses edasi õppida välisriigis. Gümnaasiumi lõpetamise järel otse tööturule siirdumisest on huvitatud vähesed.

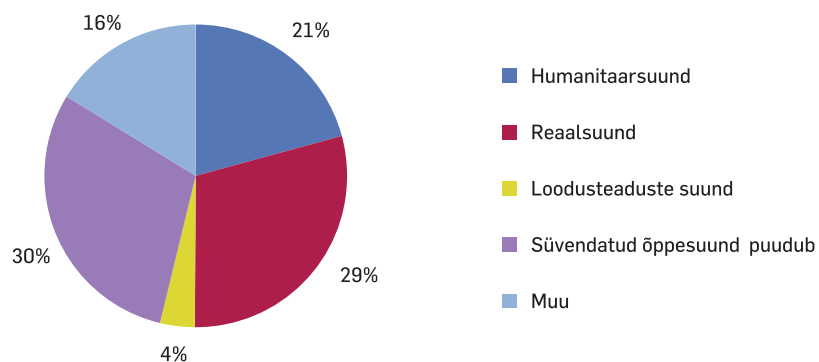
Populaarseimad on sotsiaalteaduste, äranduse ja õiguse erialad (õigusteadus, riigiteadused, majandus), kuhu plaanis kandideerida 27% lõpetajatest. Menekuselt teine valdkond oli humanitaaria ja kunstid, mida soovis edasi õppida 17% abiturientidest (eelistatuim eriala näitekunst). Kolmandale kohale jäi loodus- ja täppisteaduste õppevaldkond, mis oli esimeseks valikuks 14%le vastajatest, seejuures kolmandik neist soovis kandideerida infotehnoloogiaga seotud erialadele (populaarne valik oli ka geenitehnoloogia). Läbiva tunnusena võis märgata, et eelistati neid erialasid, millest ühiskonnas kõige rohkem räägitakse. Valdavalt plaanisid noored esitada avalduse 2–3 erialale ning 72% neist uskus, et pääsevad edasi õppima eelistatuimas valdkonnas.

Eriala- ja koolivalikul hindavad abiturientid kõige kõrgemalt eriala huvitavust, kuid ka tasuta õppimise võimalust. Edasiõppimisvõimaluste kohta ammutatakse teavet õppeasutuse kodulehtedelt, kuid ka avatud uste päevadelt ja messidelt. Mainimist leidsid ka eriala esindajate külaskäigud koolidesse, mis näitab, et selline teavitustöö on tõhus. Märkimisväärne on see, et peaaegu pooled lõpetajatest ei olnud oma edasistes plaanides kuigivõrd veendunud, sest pidasid tõenäoliseks, et esimese valiku luhtudes püüavad nad edasi õppida mõnel teisel erialal.

3.1.1. Kooliga seotud tegurite mõju lõpetajate valikutele

Selles alapeatükis antakse ülevaade erinevatest kooliga seotud teguritest karjäärivaliku tegemisel, keskendudes peamiselt sellele, kas ja kuidas lahknevad noorte valikud erinevate koolide, õppesuundade, eri õppekeelte jm puhul.

Uue põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse kohaselt peavad gümnaasiumid alates 2013. aastast olema võimelised kujundama valikõppeainetest vähemalt kolm õppesuunda. Kuigi praegu täidavad seda nõuet vähesed, on vähemalt üks kindel õppesuund olemas nii mõneski koolis. Küsitluses nimetas 29% gümnaasiumilõpetajatest end õppivat reaalklassis, 21% aga humanitaarkallakuga klassis (joonis 10). Vaid 4% lõpetajatest õpib loodusteaduste eriklassis ja 16% mõne muu õppesuuna aineid. Ent peaaegu iga kolmas lõpetaja (30%) õppis gümnaasiumis ilma süvendatud õppesuunata.

Joonis 10. Õpilased gümnaasiumi õppesuundade alusel

Tabel 5 sisaldab erinevate õppesuundade aineid õppivate abiturientide lõpetamisjärgseid eelistusi, milles on näha statistiliselt olulisi erinevusi¹. Õpingute jätkamine Eesti kõrgharidussüsteemis on populaarseim valik loodusteaduste õppesuuna eelistajate seas (76%). Kõige vähem soovisid Eestis kõrgharidusõpinguid jätkata humanitaarkallakuga klasside lõpetajad (65%). Kutseharidust plaanis gümnaasiumi lõpetamise järel omandama asuda keskmiselt 7% lõpetajatest. Mõnevõrra kõrgem oli see näitaja abiturientide seas, kes õppisid loodusteaduste klassis või kellel süvendatud õppesuund puudus (10%). Ebapopulaarseim oli kutseharidus reaalteaduste õppesuuna abiturientide silmis (4%). Elu võõrsil paelus kõige enam humanitaarklasside õpilasi: neist 13% eelistas minna välisriiki õppima ja 5% asuda seal tööle. Soov õpinguid jätkata oli kõige väiksem nende gümnaasistide seas, kes õppisid mõne muu õppesuuna aineid: neist 16% soovis asuda tööle, minna ajateenistusse, võtta vaheaasta vm.

Tabel 5. Lõpetamisjärgsed valikud gümnaasiumi õppesuundade kaupa

	Humanitaarsuund	Reaalsuund	Loodusteaduste suund	Õppesuund puudub	Muu	Keskmine
Jätkata Eesti kõrgharidussüsteemis	65%	72%	76%	70%	72%	70%
Jätkata Eesti kutseharidussüsteemis	8%	4%	10%	10%	5%	7%
Minna välismaale õppima	13%	15%	10%	9%	7%	11%
Minna Eestis tööle	3%	2%	2%	2%	3%	2%
Minna välismaale tööle	5%	3%	2%	4%	6%	4%
Ei õppida ega töötada	5%	5%		5%	7%	5%
Vastajate arv kokku	330	465	59	476	257	1587

Loodusteaduste ja reaalkallakuga klasside noored soovivad sagedamini õppida kodumaal, humanitaarid välisriigis, kuid kas ja kuidas erinevad nende erialavalikud? Tabelis 6 on gümnaasiumilõpetajate esimeseks edasiõppimise valikuks olevad erialad koondatud õppevaldkondadesse ja jagatud klassi õppesuuna alusel. Saadud tulemused on suhteliselt ootuspärased: humanitaarsuuna õpilased soovivad jätkata õpinguid eelkõige humanitaar- ja sotsiaalteaduste valdkonnas, reaalsuuna õpilased teistest sagedamini loodus- ja täppisteaduste ning tehnika-, tootmis- ja ehituserialadel. Samal ajal tuleb mõelda ka Eesti haridussüsteemi eripäradele, asjaolule, et suur osa² gümnaasistidest lõpetab praegu kooli ja klassi, kus ta on õppinud kõik 12 aastat. Seetõttu ei ole ilmselt paljud õpilased (või nende vanemad) klassi ja kooli valinud selle järgi, missugused on loomupärased eeldused reaali- või humanitaarainetes, ning õppesuund, mille aineid õpitakse, on seetõttu suhteliselt juhuslik. See omakorda viib mõtteni, et kui kallutada õppesuundasid humanitaar- või reaalteaduste poole, on tulevikus võimalik mõjutada ka gümnaasistide õppevalikuid.

Gümnaasiumiklasside õppesuundade sihipärane kujundamine võib tulevikus mõjutada lõpetajate edasisi õppevalikuid.

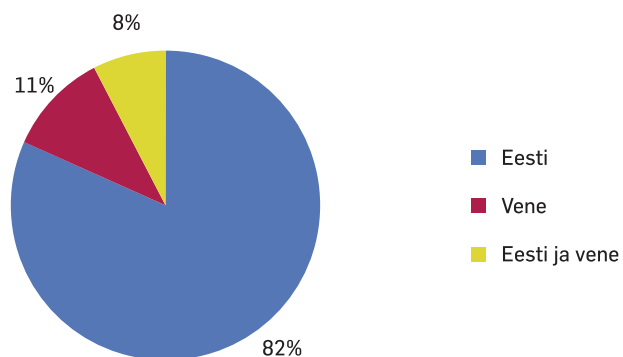
¹ Siin ja edaspidi on usaldusnivoo võetud 95%.

² Haridus- ja Teadusministeeriumi analüüs aastatel 2005–2007 põhikooli lõpetanud noorte edasiõppimisvalikute kohta näitab, et gümnaasiumiosaga põhikooli lõpetanud noortest 58% jätkab õpinguid sama kooli gümnaasiumis [http://public.tableausoftware.com/views/PKG2005-2007_1/Andmed?:embed=yes&:toolbar=yes&:tabs=yes].

Tabel 6. Esimene edasiõppimise valik (õppevaldkond) õppesuuna kaupa

	Humani- taarsuund	Reaal- suund	Loodus- teaduste suund	Õppesuund puudub	Muu	Kokku
Haridus	3%	3%	2%	5%	3%	4%
Humanitaaria ja kunstid	29%	10%	10%	18%	13%	17%
Sotsiaalteadused, ärimus ja õigus	33%	24%	27%	19%	37%	27%
Loodus- ja täppisteadused	7%	23%	14%	12%	7%	14%
Tehnika, tootmine ja ehitus	6%	20%	10%	11%	14%	13%
Põllumajandus	2%	1%	4%	3%	2%	2%
Tervis ja heaolu	8%	11%	24%	16%	10%	12%
Teenindus	12%	7%	10%	16%	14%	12%
Vastajate arv kokku	259	357	51	344	187	1198

Joonis 11 kujutab abiturientide jaotust õppekeele alusel. 82% vastanud õpilastest nimetas oma õppekeeleks eesti keele, 11% oli selleks vene keel ning 8% sõnul õppisid nad küllaltki palju nii eesti kui ka vene keeles.

Joonis 11. Gümnaasiumiõpilased õppekeele järgi

Olenevalt kooli õppekeelest erinesid märgatavalt ka gümnaasiumilõpetajate mõtted selle kohta, mida keskhariiduse omandamise järel ette võtta (tabel 7). Kõige silmapaistvam on seejuures asjaolu, et vene keeles keskhariidust omandavate noorte seas on mitu korda rohkem neid, kes plaanivad jätkata õpinguid välisriigis (30%). Nii eesti kui ka vene keeles õppivate abiturientide hulgas oli see näitaja aga koguni 34%. Täpsemalt käsitletakse vene noorte lahkumist välismaale alapeatükis 3.2.

Kolmandik vene keeles keskhariidust omandavatest noortest soovib pärast õpingute lõpetamist Eestist lahkuda.

Tabel 7. Lõpetamisjärgsed valikud gümnaasiumi õppekeele järgi

	Eesti keel	Vene keel	Eesti ja vene keel	Keskmine
Jätkata Eesti kõrghariidussüsteemis	73%	60%	55%	70%
Jätkata Eesti kutsehariidussüsteemis	7%	6%	8%	7%
Minna välismaale õppima	7%	30%	34%	11%
Minna Eestis tööle	3%	1%	2%	2%
Minna välismaale tööle	5%	2%	1%	4%
Ei õppida ega töötada	6%	2%	1%	5%
Vastajate arv kokku	1295	169	121	1585

Eesti õppekeelega gümnaasiumite õpilastest soovis välismaale õppima asuda palju väiksem osa – 7%, vene koolide abiturientidest enam oli eesti koolides aga neid, kes plaanisid minna välisriiki tööle või vabatahtlikuks (5%). Teistest sagedamini nimetasid eesti koolide lõpetajad ka seda, et ei kavatsenud järgmisel aastal õppida ega töötada. Võimalikuks põhjuseks võib siinkohal olla eesti rahvusest poiste suurem soov läbida ajateenistus ja ka eestlaste parem elujärg, mis võimaldab võtta gümnaasiumi järel vaheaasta tulevikuplaanide üle järelemõtlemiseks. Kutseõppes või Eesti tööturul jätkata soovijate hulgas olid õppekeelte vahelised erinevused marginaalsed.

Statistiliselt olulised erinevused eksisteerivad ka erineva õppekeelega koolidest pärit õpilaste erialavalikul (tabel 8). Kui eesti koolide lõpetajate seas on sotsiaalteaduste, ärimus ja õiguse valdkonnas õpinguid jätkata soovivate õpilaste osakaal ülekaalukalt suurim, siis vene õppekeeles keskhariidust omandanud noored tunnevad nende erialade vastu märgatavalt vähem huvi. Viimaste seas on menukaimaks valikuks hoopis loodus- ja täppisteadused, kuid paljud soovivad end siduda ka tervise- ja heaoluvaldkonnaga, mis on populaarseim kakskeelse hariduse omandanud noorte seas.

Vene keeles keskhariiduse omandanud noored soovivad õpinguid jätkata palju sagedamini loodus- ja täppisteaduste ning tervise ja heaolu õppevaldkonnas.

Tabel 8. Esimene edasiõppimise valik (õppevaldkond) õppekeele järgi

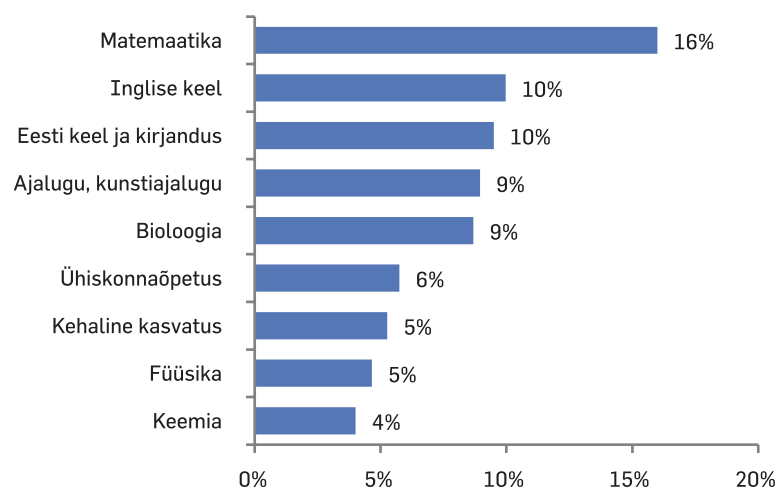
	Eesti keel	Vene keel	Eesti ja vene keel	Kokku
Haridus	3%	7%	2%	4%
Humanitaaria ja kunstid	17%	12%	15%	17%
Sotsiaalteadused, ärimus ja õigus	29%	12%	18%	27%
Loodus- ja täppisteadused	12%	23%	16%	14%
Tehnika, tootmine ja ehitus	13%	16%	11%	13%
Põllumajandus	2%	3%		2%
Tervis ja heaolu	11%	19%	23%	12%
Teenindus	12%	8%	15%	12%
Vastajate arv kokku	987	117	94	1 198

Üheks põhjuseks, miks reaalarialade vastuvõtunäitajad kiratsevad, peetakse sageli noorte puuduvat huvi matemaatika vastu. Seetõttu on väga üllatav, et kui abiturientidel küsiti, mis

Õpilaste lemmikaine on ülekaalukalt matemaatika.

on nende lemmikaine, osutus ülekaalukalt populaarseimaks just matemaatika, mida nimetas 16% vastajatest (joonis 12). Veelgi tähelepanuväärsem on see, et menukamate ainete loetellu mah-tusid ka füüsika ja keemia, mis olid peaaegu sama hinnatud kui kehaline kasvatus. Loodus- ja täppisteaduste alusaineks olevat

matemaatikat, bioloogiat, füüsikat või keemiat pidas oma lemmikaineks lausa 34% güm-naasiumiõpilastest.

Joonis 12. Gümnaasiumilõpetajate lemmikõppeained

Miks noored neid õppeaineid eelistavad? Kõige enam nimetati suurt huvi konkreetse õppe-aine vastu (tabel 9). Teistest veidi rohkem märkisid suurt huvi need, kelle lemmikaine oli bioloogia, ajalugu või füüsika, harvemini need, kelle lemmikuks oli kehaline kasvatus või eesti keel ja kirjandus. Viimase puhul rõhutati teistest sagedamini õpetamise väga head taset, samuti hinnati kõrgelt ka ajalooõpetajaid. Häid tulemusi õppeaines töid esile eelkõige need, kel lemmikaineks kehaline kasvatus ja inglise keel. Kuigi väheseid nõudeid õppeai-nes pidas tähtsaks tühine osa vastajatest, oli neid märgatavalt enam kehalise kasvatus-aste austajate hulgas.

Tabel 9. Miks see aine on su lemmik?

	Pakub suurt huvi	Õpetaja õpetab väga hästi	Head tulemused õppeaines	Väheseid nõudeid
Matemaatika	76%	52%	51%	0%
Inglise keel	76%	42%	60%	5%
Eesti keel ja kirjandus	72%	63%	51%	2%
Ajalugu, kunstiajalugu	86%	61%	37%	1%
Bioloogia	88%	55%	44%	1%
Ühiskonnaõpetus	82%	56%	34%	3%
Kehaline kasvatus	70%	38%	64%	16%
Füüsika	85%	51%	36%	3%
Keemia	83%	59%	49%	2%
Keskmine	81%	51%	49%	3%

Lemmikõppeaine kujunemisel on kahtlemata rohkem põhjusi kui neli ülaltoodud valikut. Seepärast olgu järgnevalt toodud ka mõned vabavastused. Näiteks matemaatika puhul leidsid õpilased, et ... *see on ideaalne, ühtselt mõistetav; arvud teevad seda, mida ma tahan; mulle meeldivad numbrid; see nõuab loogilist mõtlemist; see on lihtne ja loogiline; arvan, et sellest on tulevikus kasu; see õppeaine arendab mind kõige rohkem; seda õppeainet läheb edaspidi ülikoolis vaja; kui asi käpas, siis on lihtne; tunnen ennast hästi seal; ma saan sellest aru ka ilma suurema tuupimiseta; meeldib lahendada ülesandeid, kui tean hästi teemat; aeg lendab väga kiiresti.*

Kui matemaatika puhul toonitati eelkõige aine lihtsust ja loogilisust, siis teist õpilaste lem-mikut, inglise keelt eelistati selle praktilise väljundi tõttu: *näen selle õppeaine vajalikkust reaalselt iga päev; tulevikus palju kasu; mulle meeldib keeli õppida; see on vajalik; mul on keelelist annet; moodustab suure osa mu hobist; vajalik välismaal õppimiseks ja üldse rahvusvaheliseks suhtlemiseks; see on praegu ja tulevikus väga vajalik; inglise keel on ka pa-ratamatult vajalik ning ilma selleta on töömaailmas aina keerulisem hakkama saada; väga kasulik!; sest tulevikus on plaanis elada ingliskeelses keskkonnas ja inglise keel meeldib niisama ka; seda läheb tulevikus kõige rohkem vaja.*

Võime oletada, et tugevus teatud ainetes ja huvi nende vastu võib mõjutada ka kooli-lõpetajate edasisi haridusvalikuid. Tabel 10 annab ülevaate gümnaasiumilõpetajate plaanidest nende lemmikõppeainete alusel. Kõige enam (82%) on Eesti kõrgharidussüsteemis jätkata soovijaid nende abitu-rientide hulgas, kes pidasid oma lemmikõppeaineks ühiskonnaõpetust. Tõenäoliselt on tegu noortega, kes huvituvad keskmisest enam Eesti poliitilistest ja ühiskondlikest probleemidest ning soovivad seetõttu siduda oma edaspidised õpingud ja karjääri kodu-maaga. Keskmisest rohkem (79%) oli Eestis kõrghari-dusõpinguid jätkata soovijaid ka nende õpilaste seas,

Lemmikõppeaineks keemiat pidanud noortest soovis välisriigis õpinguid jätkata 24% ja füüsikahuvilistest abitu-rientidest 19%. Arvestades probleeme loodus- ja täppisteaduste erialade täitu-vusega, vähendab niisuguste koolilõpe-tajate suundumine välismaale potent-siaalset sisseastujate arvu veelgi.

kes olid oma lemmikõppeainena nimetanud matemaatikat. Teiste reaalinete – keemia ja füüsika – eelistajate puhul oli olukord aga vastupidine. Noortest, kelle lemmikõppeaine on keemia (peamiselt venekeelsed õpilased), soovis välisriigis õpinguid jätkata koguni 24%; füüsikahuviliste seas oli see näitaja 19%. Arvestades praeguseid probleeme loodus- ja täppisteaduste erialade täituvusega Eesti kõrgharidusasutustes, vähendab niisuguste koolilõpetajate suundumine välismaale potentsiaalset sisseastujate arvu veelgi.

Tabel 10. Lõpetamisjärgsed valikud lemmikõppeaine järgi

	Jätkata Eesti kõrgharidussüsteemis	Jätkata Eesti kutseharidussüsteemis	Minna välismaale õppima	Minna Eestis tööle	Minna välismaale tööle	Ei õppida ega töötada
Matemaatika	79%	5%	8%	1%	3%	4%
Inglise keel	66%	7%	14%	3%	6%	4%
Eesti keel ja kirjandus	70%	10%	9%	2%	5%	4%
Ajalugu, kunstiajalugu	71%	3%	16%	1%	3%	6%
Bioloogia	74%	7%	9%	1%	6%	3%
Ühiskonnaõpetus	82%	3%	8%		2%	5%
Kehaline kasvatus	61%	14%	4%	4%	6%	12%
Füüsika	63%	7%	19%	4%	1%	7%
Keemia	60%	5%	24%	2%		10%
Keskmine	70%	7%	11%	2%	4%	5%

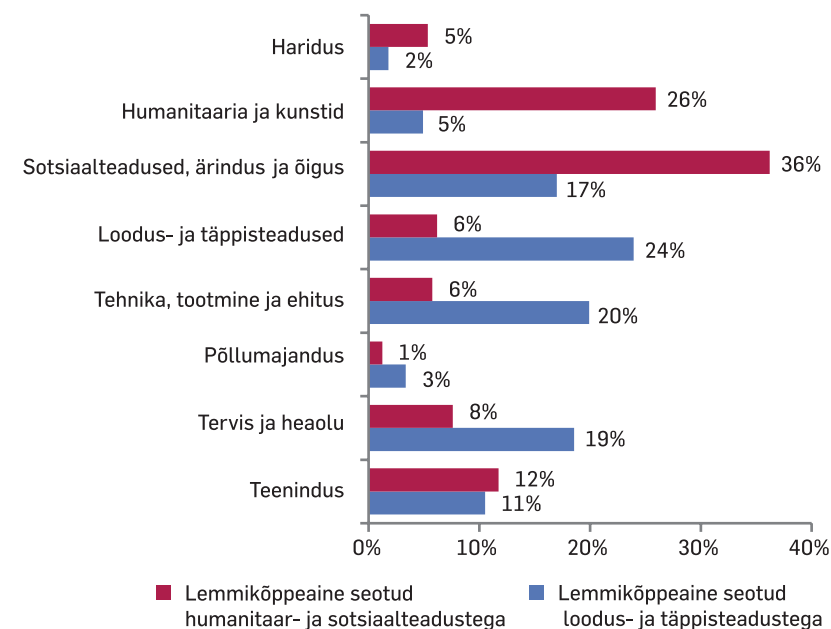
Kutseharidusastmel õpingute jätkamise vastu tundsid sügavaimat huvi õpilased, kelle lemmikaine oli kehaline kasvatus. Nende hulgas oli suurem ka selliste noorte osakaal, kes ei kavatsenud järgmisel aastal edasi õppida ega tööle asuda (peamiselt soovi tõttu läbida ajateenistus).

Mõistetavalt on õpilaste lemmikaine tihedalt seotud ka nende edaspidiste eesmärkidega. Edasiõppimissooviga õpilastest, kelle lemmikaineks oli näiteks mõni võõrkeel, ajalugu, kunstiõpetus jm humanitaar- või sotsiaalteadustega seotud õppeaine³, plaanis 62% jätkata humanitaaria ja kunstide või sotsiaalteaduste, ärinduse ja õiguse valdkonnas. Mõnd loodus- ja täppisteaduste ainet oma lemmikuks pidanud õpilastest eelistas eelnimetatud valdkondasid seevastu vaid 23%. Reaalaineid eelistavatest noortest suurim osa (24%) uskus end jätkavat õpinguid loodus- ja täppisteaduste valdkonnas. Populaarsed olid ka tehnika, tootmise ja ehituse ning tervise ja heaoluga (peamiselt meditsiin) seotud erialad. Kui haridus-

Välismaal õppimine on atraktiivne kõige edukamatele gümnaasiumilõpetajatele.

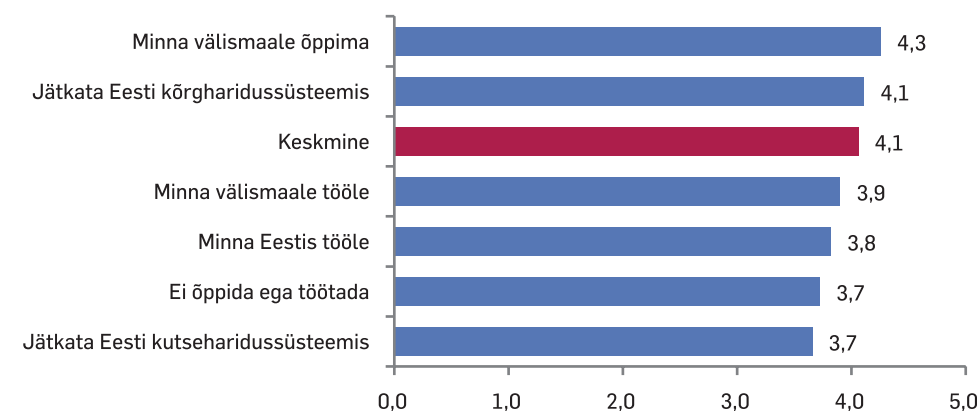
valdkonnas õpinguid jätkata soovijate osakaal oli tervikuna väga väike, siis loodus- või täppisteadustega seotud ainete eelistajate seas oli see pea olematu (2%). Samas on just selles valdkonnas suur õpetajate puudus (eriti põhikooli mitme aine õpetajate poolest, kes peaksid sellealaseid õpinguid alustama juba bakalaureuseõppes) ja õpilaste hinnangul mitte väga hea õpetamise tase.

³ Humanitaar- ja sotsiaalteaduste õppeaineteks loetakse eesti keelt, kirjandust, võõrkeeli, ajalugu, ühiskonnaõpetust, kunsti- ja muusikaõpetust; loodus- ja täppisteaduste õppeaineteks loetakse matemaatikat, füüsikat, bioloogiat, keemiat, geograafiat ja arvutiõpetust.

Joonis 13. Eelistatuid edasiõppimise valdkond lemmikõppeaine järgi

Lisaks lemmikaine valimisele pidid vastajad skaalal ühest viieni hindama ka oma toimetulekut erinevates tundides. Joonis 14 kujutab õpilaste keskmist hinnangut erinevate õppeainetega toimetulekule koolis lõpetamisjärgsete plaanide kaupa. Kõige paremini saavad enda hinnangul õppetööga hakkama noored, kes soovivad õpinguid jätkata välisriigis. See tähendab, et võõrsil õppimine on kõige atraktiivsem end õppetöös hästi tundvatele edukatele õpilastele. Keskmisest veidi kõrgem on ka Eesti kõrgharidussüsteemis jätkata soovivate abiturientide hinnang õppetööga toimetulekule.

Joonis 14. Keskmine hinnang oma toimetulekule koolis lõpetamisjärgsete valikute järgi

Skaala teises otsas asuvad noored, kes soovivad hakata omandama kutseharidust. Nende keskmine hinnang oma toimetulekule oli välismaal jätkata soovivatest abiturientidest 0,5 punkti võrra madalam. Ka õpetamistaseme ning õpihuvi kohta antud keskmiste hinnangute puhul võis täheldada seaduspära, et välismaale ja Eesti kõrgharidussüsteemi pürgijad andsid kõrgemaid ning tööle, kutseõppesse või ajateenistusse suundujad madalamaid hinnanguid.

Tabel 11 annab ülevaate õpilaste keskmisest hinnangust oma toimetulekule valitud õppe-ainetes eelistatud edasiõppimise õppevaldkonna alusel. Kõigi ainete keskmisena hindavad oma toimetulekut koolis kõrgeimalt noored, kes soovivad jätkata õpinguid loodus- ja täppisteaduste või tervise ja heaolu valdkonnas. Õppeainete järgi vaadeldes on tulemused ootuspärased: humanitaar- ja sotsiaalteaduste vallas edasi õppida plaanivad noored hindavad end tugevamaks eesti ja inglise keeles, aga loodus- ja täppisteaduste või tehnika, tootmise ja ehituse vastu huvi tundvad lõpetajad on edukamad füüsikas, keemias ja matemaatikas.

Tabel 11. Keskmine hinnang toimetulekule õppeaines eelistatud edasiõppimisvaldkonna alusel

	Eesti keel	Inglise keel	Bioloogia	Füüsika	Keemia	Matemaatika	Kõigi ainete keskmine
Humanitaaria ja kunstid	4,1	4,3	4,1	3,7	3,6	3,7	4,1
Sotsiaalteadused, ärimus ja õigus	4,1	4,2	4,0	3,8	3,7	3,8	4,1
Loodus- ja täppisteadused	3,9	4,2	4,3	4,2	4,0	4,2	4,2
Tehnika, tootmine ja ehitus	3,8	4,0	4,0	4,1	3,9	4,1	4,1
Tervis ja heaolu	4,1	4,0	4,4	4,0	4,0	3,9	4,2
Teenindus	3,9	3,8	3,9	3,8	3,6	3,7	4,0
Keskmine	4,0	4,1	4,1	3,9	3,8	3,9	4,1

Märkus. Jooniselt puuduvad haridus- ja põllumajandusvaldkonnas jätkata soovivate õpilaste keskmised hinnangud, sest väike vastajate arv ei luba teha statistiliselt olulisi järeldusi.

Tabelis 12 on antud täpsemad hinnangud õpetamise tasemele erinevates õppeainetes, õpilaste huvi aine vastu ja nende toimetulekule aines.

Tabel 12. Hinnang õpetamise tasemele, enda huvi aine vastu ja toimetulekule selles

	Õpetamise tase	Huvi aine vastu	Toimetulek aines	Vastajate arv
Eesti keel	4,1	3,6	3,9	1580
Inglise keel	4,0	4,2	4,0	1572
Prantsuse keel	3,6	3,5	3,7	225
Saksa keel	3,7	3,3	3,9	650
Vene keel	3,7	3,1	3,7	1415

Ajalugu	4,2	3,7	4,1	1578
Arvutiõpetus	3,9	3,7	4,5	1111
Bioloogia	4,1	3,6	4,0	1573
Füüsika	3,8	3,2	3,8	1572
Geograafia	4,1	3,7	4,2	1517
Keemia	4,0	3,3	3,7	1528
Kunst	4,0	3,6	4,4	1475
Majandusõpetus	3,8	3,8	4,2	686
Matemaatika	4,3	3,8	3,8	1575
Muusika	4,0	3,5	4,5	1542
Ühiskonnaõpetus	4,3	4,0	4,3	1556

Õpetamise tasemele antud hinnang on kõige kõrgem kahes täiesti erinevas aines – matemaatikas ja ühiskonnaõpetuses. Kõrgelt hinnati ka ajalooõpetajate oskusi oma ainet edasi anda. Positiivne hinnang ajaloole ja ühiskonnaõpetusele on selgitatav nendes ainetes käsitletavate teemade suurema kajastusega ajakirjanduses ja ühiskonnas, mistõttu õpilastel on neid kergem mõista. Populaarsete teemade tõstatamine tunnis pakub tõenäoliselt rohkem huvi ja seetõttu hinnatakse kõrgemalt ka õpetajate taset. Samal ajal on matemaatika aine, mille omandamist peetakse traditsiooniliselt keerulisemaks ja mille sidumine praktiliste elusituatsioonidega nõuab õpetajalt oskuslikkust. Seetõttu on matemaatika sattumine sinise edetabeli tippu üllatuslik, seostudes siiski varem nimetatud asjaoluga, et matemaatika oli üks tähtsamatest lemmikõppeainetest. Üheks võimalikuks teguriks, miks hinnatakse õpetamise taset matemaatikas nii kõrgelt, võib olla teatud õpilaskonna osa loomulikud eeldused reaalainetes. Andekus reaalainetes vallas võimaldab enam nautida õppetööd matemaatikas, mis läbi paraneb ka matemaatika õpetamise tasemele antav hinnang. Kõige madalamalt hindasid õpilased õpetamise taset võõrkeeltes: prantsuse, saksa ja vene keeles. Madal oli hinnang ka füüsikale, kus levinud teabe kohaselt (ERR, Postimees) on kvalifitseeritud õpetajaid puudu.

Kõige kõrgemalt hindasid gümnaasiumilõpetajad matemaatika, ühiskonnaõpetuse ja ajaloo õpetamise taset.

Kõige huvitavamaks aineks peavad abiturientid inglise keelt. Nagu selgus lemmikaine kohta antud kommentaaridest, nähakse inglise keelt väga praktilise aina. Ilma selleta ei ole võimalik head töökohta leida ja ka igapäevane toimetulek on raskendatud. Seetõttu on õpilased väga motiveeritud inglise keelt heal tasemel valdama. Suur on õpilaste huvi ka ühiskonnaõpetuse vastu. Kõige vähem paelub noori vene keele õppimine, mille huvi-pakkuvust hinnati viiest punktist keskmiselt vaid 3,1 vääriliselt. Ka füüsika ja saksa keele vastu pole noortel erilist huvi. Füüsika mahtus küll lemmikainete edetabelisse, kuid mitte selle etteotsa. Sellest võib järeldada, et füüsika köidab eelkõige väiksemat ringi ainetest väga huvitatud noortele.

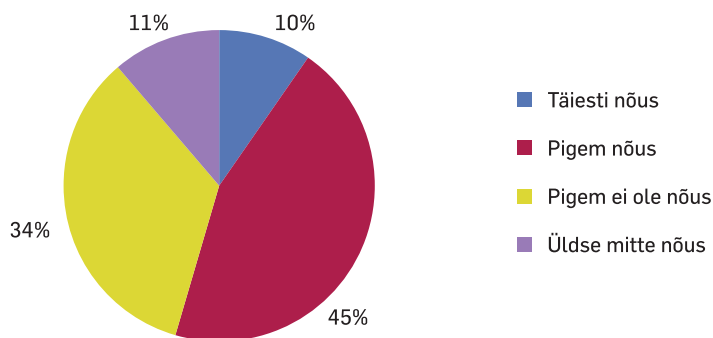
Hinnates oma toimetulekut erinevates õppeainetes, olid abiturientid kohati väga optimistlikud. Kõrgelt hinnati enda õppeedukust arvuti- ja muusikaõpetuses, kuid ka majandusõpetuses, mille õpetamise taseme puhul oldi kriitilised. Kõige halvemini arvati end toime tulevat

prantsuse ja vene keelega, kuid ka keemiat, füüsikat ja matemaatikat peeti probleemseks. Ülkirjeldatu põhjal ei tähenda aga raskused õppimisel tingimata huvi puudumist nende ainete vastu, mis omakorda räägib selgelt, kui tähtis on õpetaja ja tema oskus ka keerukat ainet õpilastele selgitada ja nende huvi üleval hoida.

Praegu pakutakse karjääriõpet põhikoolis ja gümnaasiumis valikainena, kuid ka neis koolides, kus seda ei õpetata, on karjääriplaneerimise teemalised tunnid või loengud. Lisaks antakse karjäärinõu mitmes avalikus nõustamiskeskuses. 2011. aasta gümnaasiumilõpetajatest suurem osa leidis, et on koolist või nõustamiskeskusest tulevikuplaanide tegemisel abi saanud: selle väitega nõustus 55% vastajatest, neist 10% oli väitega täiesti nõus (joonis 15). Suhteliselt suur oli aga ka rahulolematute osakaal – 34% õpilastest pigem ei nõustunud väitega ja 11% oli sellele täiesti vastu. Võiks arvata, et edasiõppimissooviga ja eriti välismaale siirduvad noored on saanud

55% vastajatest on saanud karjääri planeerimisel abi, samal ajal kritiseeritakse karjäärinõustamise pinnapealsust.

karjääriplaneerimisel rohkem abi. Ent analüüsi käigus selgus, et tulevikuplaanide tegemisel koolist või nõustamiskeskusest saadud abile antud hinnangu ning lõpetaja edasise valiku vahel puudus statistiliselt oluline seos. Intervjuudes nimetati probleeme karjäärinõustamise pinnapealsusega – sageli tähendab nõustamine vaid testi täitmist, mis ei ammenda aga kaugeltki mitte noorte vajadust karjäärinõu järele. Nagu mitu teoreetilises osas viidatud uuringut (Gorard *et al.* 2007; McDonough ja Fann 2007; Smyth ja Hannan 2007) on näidanud, võib just kvaliteetsel karjäärinõustamisel olla tähtis roll noorte edasistes haridusvalikutel.

Joonis 15. Hinnang väitele „Olen saanud koolist või nõustamiskeskusest piisavalt nõu ja abi oma tulevikuplaanide tegemisel”

Kokkuvõtteks. Selgus, et loodusteaduste ja reaalkallakuga klassides õppivad noored soovivad sagedamini õppida kodumaal, humanitaarklassis õppinud aga välisriigis. Viimased eelistavad õpinguid jätkata eelkõige humanitaar- ja sotsiaalteaduste vallas, reaalsuuna õpilasi paeluvad aga teistest sagedamini loodus- ja täppisteadused ning tehnika-, tootmis- ja ehituserialad. Arvestades Eesti haridussüsteemi eripära, et valdav osa gümnaasistidest lõpetab kooli ja klassi, kus ta on õppinud kõik 12 aastat, ei ole ilmselt paljud õpilased (või

nende vanemad) klassi ega kooli valinud selle järgi, missugused on loomupärased eeldused reaali- või humanitaarainetes, ning õppesuund, mille aineid õpitakse, on seetõttu suhteliselt juhuslik. See võib omakorda tähendada, et kui kallutada õppesuundasid humanitaar- või reaalteaduste poole, on tulevikus võimalik mõjutada ka gümnaasistide erialavalikut.

Vene noorte soovile Eestist lahkuda on osutanud juba varasemad uuringud (Idnurm *et al.* 2011) ja siinse töö tulemused kinnitavad seda taas. Vene keeles keskhariduse omandanud noortest soovis õpinguid jätkata välisriigis 30% ja nii eesti kui ka vene keeles õppinud gümnaasistidest koguni 34%. Samas huvituvad vene noored märkimisväärselt sagedamini prioriteetsest loodus- ja täppisteaduste valdkonnast, paljud soovivad end siduda ka tervise ja heaolu õppevaldkonnaga. Kõvasti vähem tunnevad keskhariduse vene keeles omandanud noored huvi eestikeelsete koolide lõpetajate seas ülekaalukalt populaarseima sotsiaalteaduste, äriduse ja õiguse valdkonna vastu.

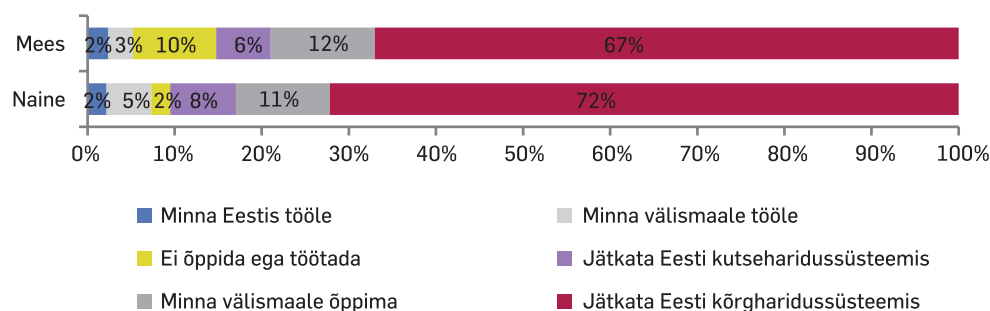
Üheks põhjuseks, miks reaalarialade vastuvõtunäitajad kiratsevad, peetakse sageli noorte puuduvat huvi matemaatika vastu. Üllatuslikult selgus käesoleva küsitluse käigus, et vastajate lemmikaineks on just matemaatika, mida eelistas 2011. aasta abiturientidest 16%. Veelgi tähelepanuväärsem oli see, et menukamate ainete loetellu mahtusid ka füüsika ja keemia, mis olid peaaegu sama hinnatud kui kehaline kasvatus. Lemmikõppeaineks matemaatikat pidavate noorte seas oli keskmisest enam neid, kes soovisid Eestis kõrgharidusõpinguid jätkata. Ent keemia ja füüsika eelistajad tahtsid teistest sagedamini õppida edasi välisriigis, mis – arvestades praeguseid probleeme loodus- ja täppisteaduste erialade täituvusega Eesti kõrgharidusasutustes – vähendab potentsiaalset sisseastujate arvu veelgi.

Kõige kõrgemalt hindasid oma toimetulekut õppetööga noored, kes soovisid jätkata õpinguid välisriigis, kõige madalamalt aga õpilased, kes tahtsid hakata omandama kutseharidust. Edasiõppimisvaldkondi analüüsid hindasid oma toimetulekut koolis kõrgeimalt noored, kes kavatsesid jätkata õpinguid loodus- ja täppisteaduste või tervise ja heaolu valdkonnas. Õppeaineti olid tulemused ootuspärased: humanitaar- ja sotsiaalteaduste vallas õpinguid jätkata soovivad noored hindavad end tugevamaks eesti ja inglise keeles, loodus- ja täppisteaduste või tehnika, tootmise ja ehituse vastu huvi tundvad lõpetajad on edukamad füüsikas, keemias ja matemaatikas.

3.1.2. Õpilase isikliku tausta ja kooliväliste huvidega seotud tegurid

Kui eelmises alapeatükis vaadeldi gümnaasiumilõpetajate edasisi valikuid läbi kooli ja eelnevate õpingute prisma, siis siinses osas on käsitluse all õpilase huvid, isikuomadused, perekondlik taust jm.

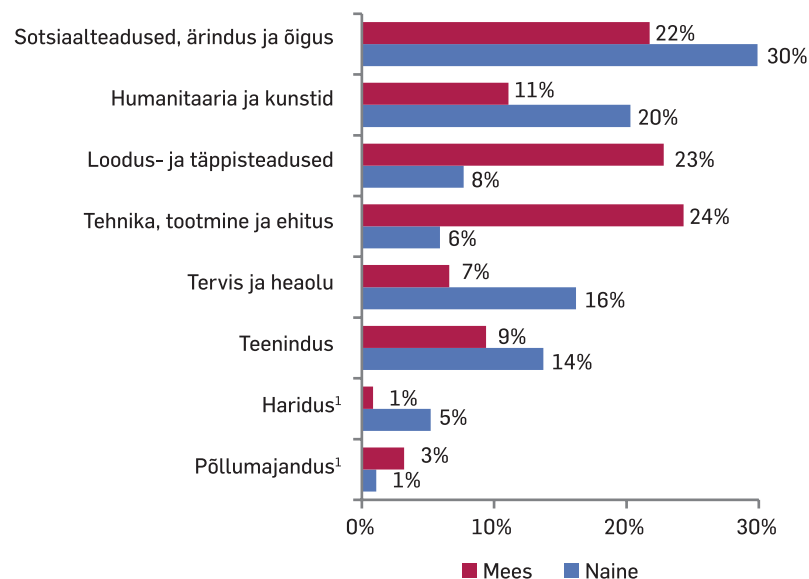
Kui heita kõigepealt pilt gümnaasiumilõpetajate tulevikuplaanidele soo järgi, siis on märgata erinevusi eelkõige nende noorte hulgas, kes ei plaani õppida ega töötada. Seda valikut on eelistanud mehed tunduvalt rohkem kui naised – näitajad on vastavalt 10 ja 2% (joonis 16). Erinevus on tingitud ilmselt meeste minekust ajateenistusse. Tõenäoliselt seetõttu on ka Eesti kõrg- või kutseharidussüsteemis jätkata soovijate hulgas naisi suhteliselt rohkem: kõrgharidust kavatseb omandama hakata 72% naistest ja 67% meestest, kutseharidust 8% naistest ja 6% meestest. Välismaal õppimist eelistavate õppurite hulgas on sooline vahe marginaalne – selline plaan on 12%l meestest ja 11%l naistest. Välismaale tööle plaanivad naised minna veidi sagedamini (5 vs. 3%).

Joonis 16. Lõpetamisjärgsed valikud soo alusel

Suhteliselt suured erinevused valitsevad meeste ja naiste erialavalikutel (joonis 17). Eriti märgatav on see loodus- ja täppisteaduste ning tehnika, tootmise ja ehituse õppevaldkonna puhul, mida eelistavad esimese edasiõppimisvalikuna 47% meestest, kuid vaid 14% naistest. Naissoost lõpetajate seas on seevastu palju rohkem neid, kes eelistavad edasi õppida humanitaaria ja kunstide ning tervise ja heaolu valdkonnas. Ka sotsiaalteaduste, ärimajanduse ja õiguse ning teeninduse õppevaldkonnas plaanisid naised jätkata õpinguid meestest sagedamini. Et põllumajanduse ja hariduse alal soovisid edasi õppida vähesed vastajad, siis pole statistiliselt olulisi erisusi meeste ja naiste vahel võimalik välja tuua.

Meeste ja naiste erialavalikud on väga erinevad: mehed eelistavad edasi õppida loodus- ja täppisteaduste ning tehnika, tootmise ja ehituse õppevaldkonnas, naised sotsiaalteaduste, ärimajanduse ja õiguse ning humanitaaria ja kunstide õppevaldkonnas.

Joonis 17. Eelistatuim edasiõppimise valdkond soo alusel

Ülaindeksiga¹ tähistatud õppevaldkondades soovisid jätkata vähesed vastajatest, mistõttu saadud tulemused ei ole statistiliselt usaldusväärsed.

Tabel 13 lüüab lõpetajate edasised valikud lahku õpinguaegse elukoha ehk gümnaasiumi asukoha järgi. Eesti kõrgharidussüsteemis jätkajate osakaal on kõige suurem (77%) Tartu koolide lõpetajate hulgas. Tallinna abiturientidest plaanib Eestis kõrgharidust omandama hakata 67%, mujal asuvates koolides on see näitaja 71%. Kutseharidussüsteemis jätkata plaanijate osakaal on muude Eesti koolide lõpetajate seas suurem (10%) kui Tallinnas ja Tartus. Pealinna koolilõpetajatest kavatseb Eestis asuda kutseharidust omandama 4%, Tartu gümnaasistidest 3%. Välismaale õppima asuda soovijate osakaal on suurim Tallinnas (19%), Tartu koolilõpetajate hulgas on sama näitaja vaid 9% ja muudes Eesti koolides 7%. Suure erinevuse peamiseks põhjuseks võib pidada vene noorte suuremat osakaalu Tallinnas, kuigi ka pealinna eestikeelsete koolide õpilased plaanisid välisõpinguid sagedamini. Eestis tööturule suundujate seas piirkondlikke erinevusi eriti ei ole, välismaale tööle minna plaanivate lõpetajate osakaal on veidi suurem Tartu koolilõpetajate hulgas (6%).

Tabel 13. Lõpetamisjärgsed valikud gümnaasiumi asukoha alusel

	Tallinn	Tartu	Muu Eesti	Keskmine
Jätkata Eesti kõrgharidussüsteemis	67%	77%	71%	70%
Jätkata Eesti kutseharidussüsteemis	4%	3%	10%	7%
Minna välismaale õppima	19%	9%	7%	11%
Minna Eestis tööle	3%	2%	2%	2%
Minna välismaale tööle	3%	6%	5%	4%
Ei õppida ega töötada	5%	3%	6%	5%
Vastajate arv	539	167	878	1584

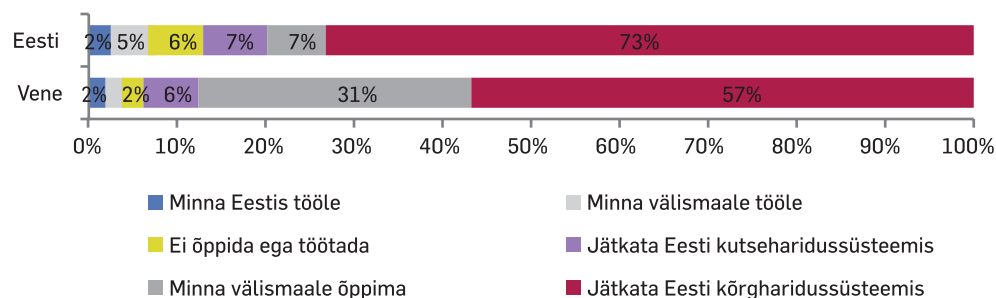
Piirkonniti erinesid mõnevõrra ka õpinguid jätkata soovivate gümnaasistide erialavalikud (tabel 14). Sotsiaalteaduste, ärimajanduse ja õiguse õppevaldkond oli kõige populaarsem nende õpilaste seas, kes olid kooli lõpetamas Tartu linnas. Kui Tallinnas ja mujal Eestis soovis selle valdkonna erialadel õpinguid jätkata vastavalt 26% ja 25% lõpetajatest, siis Tartus 35%. Samas tundsid tartlased vähem huvi loodus- ja täppisteaduste ning tehnika, tootmise ja ehituse õppevaldkavade vastu, mis olid populaarseimad Tallinna gümnaasistide hulgas. Pealinna kooli lõpetajad soovisid teiste sagedamini edasi õppida ka humanitaaria ja kunstide valdkonnas.

Tabel 14. Eelistatuim edasiõppimise valdkond gümnaasiumi asukoha alusel

	Tallinn	Tartu	Muu Eesti	Keskmine
Sotsiaalteadused, ärimajandus ja õigus	26%	35%	25%	27%
Humanitaaria ja kunstid	19%	17%	15%	17%
Loodus- ja täppisteadused	15%	9%	13%	14%
Tehnika, tootmine ja ehitus	15%	11%	13%	13%
Tervis ja heaolu	12%	12%	12%	12%
Teenindus	10%	12%	13%	12%
Haridus ¹	2%	2%	5%	4%
Põllumajandus ¹	1%	2%	2%	2%
Vastajate arv	399	131	668	1198

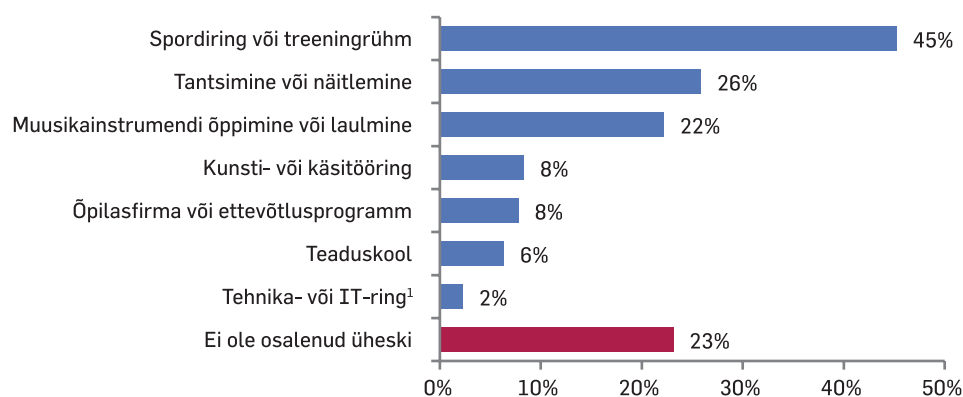
Ülaindeksiga¹ tähistatud õppevaldkondades soovisid jätkata vähesed vastajatest, mistõttu saadud tulemused ei ole statistiliselt usaldusväärsed.

Kui tabelis 7 olid antud erinevused lõpetajate plaanides gümnaasiumi õppekeele alusel, siis joonisel 18 on abiturientide valikud esitatud koduse keele alusel. Veel kord leiab ilmekalt kinnitust eesti ja vene gümnaasistide valikute lahknevus.

Joonis 18. Lõpetamisjärgsed valikud koduse keele alusel

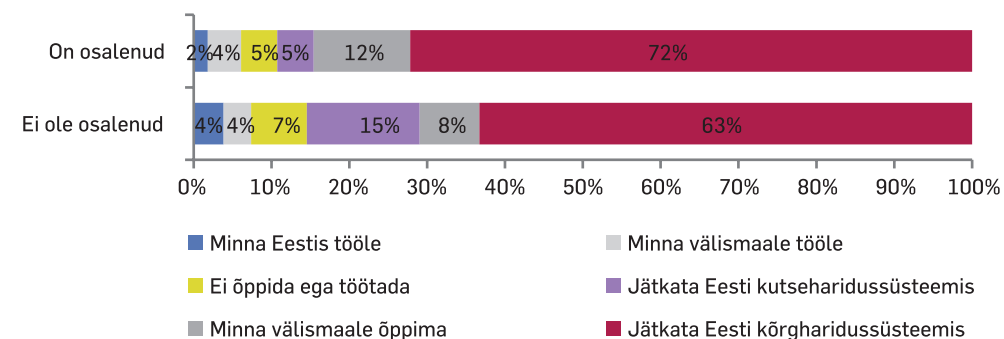
Leidmaks seoseid keskhariidusastme lõpetajate edasiste valikute ja nende huvialade vahel, paluti vastajatel nimetada, kas ja millistes spordi- või huviringides on nad korrapäraselt viimase kolme aasta jooksul osalenud. Selgus, et selliste gümnaasiumilõpetajate osakaal oli 77%. Kõige populaarseim oli mõistagi sport: spordiringides või treeningurühmades osales korrapäraselt 45% abiturientidest (joonis 19). Väga paljud nimetasid ka tantsimist või näitlemist (26%) ja muusikainstrumendi õppimist või laulmist (22%). Kunsti- või käsitööringides käis 8% vastajatest; suhteliselt populaarne oli ka osalemine õpilasfirma tegevuses või ettevõtlusprogrammis. Ülikoolide pakutavates teaduskooli programmides oli viimastel aastatel osalenud 6% abiturientidest. Et sinise uuringuga soovitakse uurida ka noorte motivatsiooni jätkata õpinguid loodus- ja täppisteaduste erialadel, oli ühe vastusevariandina antud osalemine tehnika- või IT-ringis. Kahjuks oli sellele variandile vastajaid suhteliselt vähe (2%), mistõttu on saadud osakaal statistiliselt ebausaldusväärne.

Joonis 19. Gümnaasiumilõpetajate osalemine spordi- ja huviringides

Ülaindeksiga¹ tähistatud huvialaga oli tegelenud vähesed vastajatest, mistõttu saadud tulemused ei ole statistiliselt usaldusväärsed.

Joonisel 20 on esitatud abiturientide edasised plaanid selle alusel, kas õpilane osales viimase kolme aasta jooksul korrapäraselt mõnes spordi- või huviringis. Nagu näha, soovivad aktiivsed noored oma tuleviku sagedamini kõrgharidusega: kõrgharidusasutuses soovis neist jätkata 72%. Trennides ja huviringides mitteosalenud noorte osakaal oli märksa väiksem – 63%. Veidi enam (12%) oli aktiivsete noorte seas ka neid, kes tahtsid minna välisriiki õppima. Spordi- ja huviringides mitteosalenud õpilased olid kutseharidusest palju rohkem huvitatud: 15% neist plaanis asuda kutseõppesse.

Joonis 20. Lõpetamisjärgsed valikud spordi- ja huviringides osalemise alusel

Noorte aktiivsus, st fakt, et õpilane oli korrapäraselt mõnes trennis või huviringis osalenud, ei mänginud erialavalikul statistiliselt olulist rolli. Küll aga leidis märgatavaid seoseid mõne valdkonna ja huviringide vahel. Kui keskmiselt plaanis humanitaaria ja kunstide valdkonnas edasi õppida vaid 17% gümnaasistidest, siis kunsti- või käsitööringis osalenutest soovis seda teha 38%. Laulmise või muusikainstrumendi mängimisega tegelenud noortest ning tantsu- või näiteringis käinud õpilastest soovis selles vallas õpinguid jätkata vastavalt 26% ja 22%. Samal ajal oli nende huvialadega hõivatud noorte seas kõige vähem neid, kes kavatsesid end edaspidi siduda loodus- ja täppisteaduste või tehnika, tootmise ja ehituse erialadega. Loodus- ja täppisteadused olid see-eest kõige populaarsem valik teaduskoolides osalenud noorte seas, kellest koguni 28% soovis nimetatud valdkonnas edasi õppida (keskmise 14%). Tehnika, tootmise ja ehituse õppevaldkonnas plaanisid suhteliselt enam õpinguid jätkata aktiivselt sporti teinud noored.

Loodus- ja täppisteadused oli populaarseim valik teaduskoolides osalenud noorte seas, kellest 28% soovis nimetatud valdkonnas edasi õppida.

Ühe osana koolilõpetajate isiklikust taustast võeti uuringus vaatluse alla ka noorte rahulolu elu ja endaga ning nende hoiak õppimise suhtes (tabel 15). Kui eluga rahulolu ja enesehinnang on lihtsalt mõistetavad terminid, siis *süvaõpi*hoid ja *pinde*õpihoid vajavad lühidalt selgitust. Süvaõppimist (ingl *deep learning*) kirjeldatakse kui õppija hoiakut õppimise suhtes, mis vastupidiselt pinnapealsele õppimisele (ingl *surface learning*) ei hõlma mitte ainult soovi olla võimeline minimaalse pingutusega õpitud reprodutseerima, vaid ka õpitud aru saada (Gordon ja Debus 2002). Süvaõppimise käigus toimub uute teadmiste omandamisel nende mõtestamine, seostamine olemasolevate teadmistega ja tervikuks

kõhta. Sel viisil saadud teadmisi ei unustata kiiresti. Pinnapealset õppimist iseloomustab õpikäitumine, mis lubab reprodutseerida materjali nõutud viisil ilma analüüsimate ja ter- vikusse koondamata. Seejuures on eesmärk saavutada tulemus minimaalse pingutusega, näiteks õppida materjal pähe (Ramsden 1993; Biggs 1999). Tabeli 15 kohaselt iseloomus- tab välisriigis edasi õppida kavatsevaid noori keskmisest suurem rahulolu eluga, kõrgem enesehinnang ja süvaõpihoiak. Need näitajad on kõrged ka Eestis kõrgharidust omandama asuda soovivate noorte hulgas. Keskmisest madalamaks jäid need aga näiteks Eesti töö- turul ja kutseharidussüsteemis jätkajate puhul. Pindmine õpihoiak oli keskmisest kõrgem võõrsile tööle minna tahtnud noorte ja Eesti kutseharidussüsteemis edasi õppida soovivate abiturientide seas.

Tabel 15. Gümnaasiumilõpetajate rahulolu eluga, enesehinnang ja õpihoiak lõpetamis- järgsete valikute alusel

	Eluga rahulolu**	Enese- hinnang***	Süvaõpi- hoiak***	Pindmine õpihoiak***
Jätkata Eesti kõrgharidussüsteemis	3,0	3,1	3,1	2,5
Jätkata Eesti kutseharidussüsteemis	2,8	2,9	2,9	2,6
Minna välismaale õppima	3,0	3,2	3,3	2,4
Minna Eestis tööle	2,8	2,9	2,8	2,5
Minna välismaale tööle	2,9	3,0	2,9	2,6
Ei õppida ega töötada	2,8	2,9	2,8	2,3
Keskmine	2,9	3,1	3,1	2,5

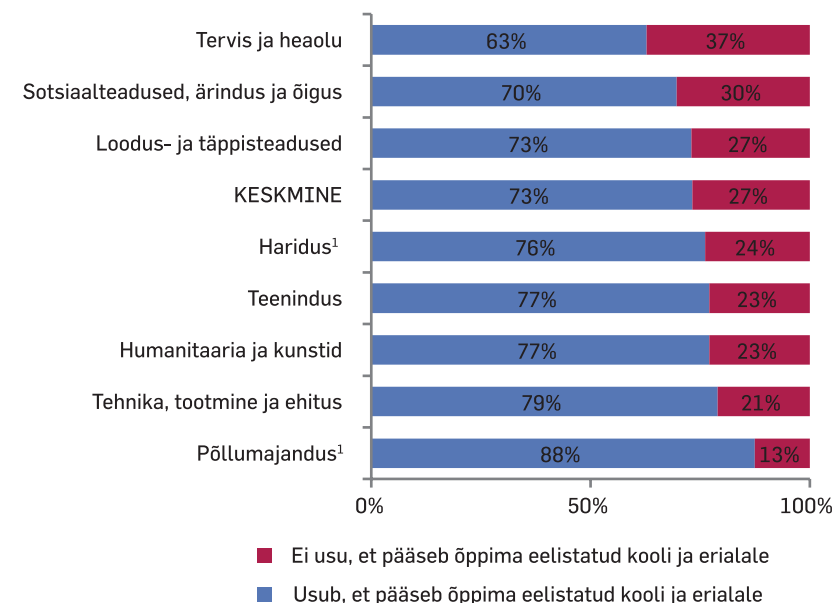
Tärnid tähistavad hinnangute erinevuse statistilist olulisust: *** $p < 0,001$; ** $p < 0,05$; * $p < 0,1$.

Tihe konkurs mitmes õppevaldkonnas tähendab, et paljud kandideerijad ei pääse soovitud erialale õppima. Kõige rohkem kartsid negatiivse stsenaariumi realiseerumist noored, kelle esimeseks valikuks oli edasiõppimine tervise ja heaolu õppevaldkonnas, st valdavalt arsti- teaduse huvilised (joonis 21). Lausa 37% neist arvas, et ei pruugi soovitud kooli ja erialale

Kõige ebakindlamad on oma esi- mese eelistuse realiseerumises tervise ja heaolu õppevaldkonda eelistavad noored.

õppima pääseda. Suhteliselt ebakindlad olid ka sotsiaal- teaduste, ärenduse ja õiguse ning loodus- ja täppiste- aduste õppevaldkonda pürgivad noored, kelle hulgast vastavalt 30% ja 27% ei uskunud, et nad saavad soovitud erialale. Kõige kindlamad olid soovitud kooli ja erialale õppima minekus põllumajandusvaldkonda eelistavad noored, kuid väikese vastajate arvu tõttu ei ole saadud

tulemus täielikult usaldusväärne. Suhteliselt kindlad olid kandideerimise edukuses veel tehnika, tootmise ja ehituse, humanitaaria ja kunstide ning teeninduse õppevaldkonda pürgijad.

Joonis 21. Hinnang sissesaamise tõenäosusele eelistatud edasiõppimisvaldkonna järgi

Üldindeksiga¹ tähistatud õppevaldkondades soovisid jätkata vähesed vastajatest, mistõttu saadud tulemused ei ole statistiliselt usaldusväärsed.

Huvitav on see, et kõrgharidussüsteemi, kutseharidussüsteemi ja välismaa kõrgharidus- asutusse pürgivate noorte kindluses ei esinenud statistiliselt olulisi erinevusi. Teatavas- ti on kõrgharidus Eestis populaarsem kui kutseharidus ja intuiitiivselt tundub pääsemine välismaa kõrgkooli veelgi kahtlasem. Üheks võimalikus põhjuseks võib siin olla õpilaste enesehinnang: väliskõrgkooli proovivad õppima minna enesekindlamad ja paremate õpitu- lemustega noored, kes on oma edus seetõttu rohkem veendunud. Kutseharidust tahavad omandama hakata keskmisest veidi kehvemate õpitudemustega abiturientid. Et mõlemad rühmad on valinud oma võimetele vastava edasiõppimistee, siis on sarnased ka ootused pääseda soovitud kooli ja erialale.

Üks oluline tegur, mis mõjutab keskharidusõpingute lõpetajate valikuid, on perekonna sot- siaal-majanduslik taust. Selle tunnustest olid siinses küsitluses vaatluse all vanemate ha- ridus ja töö ning raamatute umbkaudne arv kodus. Neid näitajaid kasutatakse ka paljudes teistes uuringutes (sh PISA) pere sotsiaal-majandusliku tausta mõõdikutena.

Tabelis 16 on esitatud gümnaasiumilõpetajate valikud nende kõrgema haridusega vanema haridustaseme järgi. Keskmiselt 56% õpilastest oli pärit peredest, kus vähemalt ühel vane- matest oli kolmanda taseme haridus ehk kõrgharidus või keskeriharidus keskhariduse baas- sil. Teise taseme haridus ehk keskeriharidus põhihariduse baasil, kutse- või üldkeskharidus oli perekonnas kõrgeimaks haridustasemeks 34%l noortest. 10% abiturientidest tulid pe- redest, kus vanemad olid piirdunud esimese taseme haridusega. Vanemate haridustaseme ja õpilaste valikute vahelised seosed on suhteliselt ootuspärased. Keskmisest parema ha- ridustausta pooldest paistsid silma Eestis kõrgharidussüsteemi ja välismaale õppima minna

soovinud noored. Märksa harvemini oli kolmanda taseme haridus vanematel, kelle lapsed soovisid asuda õppima Eesti kutseharidussüsteemi või siirduda siin tööturule. Huvitav on ilming, et välismaal soovisid sageli õppida ka kasinama haridusliku taustaga peredest pärit noored. On võimalik, et ebasoodsa ja hea haridustaustaga peredest pärit noori panevad võõrsile minema erinevad tegurid: esimesed soovivad lahkuda halbade majandusolude pärast, teised kvaliteetsema hariduse nimel. Vanemate hariduse ja õpilaste erialavaliku vahel erilisi seoseid ei esinenud.

Tabel 16. Lõpetamisjärgsed valikud kõrgema haridusega vanema haridustaseme alusel

	I taseme haridus või madalam	II taseme haridus	III taseme haridus
Jätkata Eesti kõrgharidussüsteemis	50%	61%	71%
Jätkata Eesti kutseharidussüsteemis	7%	11%	4%
Minna välismaale õppima	17%	7%	12%
Minna Eestis tööle	11%	7%	3%
Minna välismaale tööle	7%	6%	5%
Ei õppida ega töötada	8%	6%	6%
Kokku	100%	100%	100%

Õpilaste tulevikuplaanides esineb statistiliselt olulisi erinevusi ka nende sotsiaal-majanduslikku tausta vaadeldes. Käesolevas uuringus kasutati selle määramisel lähendmuutujana raamatute arvu kodus, mis iseloomustab ühelt poolt vanemate haridustaset ning teisalt raamatute ostmiseks vajalike majanduslike võimaluste olemasolu. Sotsiaal-majanduslikku staatust loeti madalaks, kui õpilasel oli kodus vähem kui 100 raamatut; keskmiseks, kui raamatuid oli vahemikus 100–200; kõrgeks, kui raamatuid oli üle 200. Sellise jaotuse tulemusena paigutus kõrge sotsiaal-majandusliku staatusega rühma 43%, keskmise staatusega rühma 25% ja madala staatusega rühma 32% vastajatest. Tabelis 17 on esitatud gümnaasistide tulevikuplaanid sotsiaal-majandusliku staatuse kategooriate alusel.

Tabel 17. Lõpetamisjärgsed valikud sotsiaal-majandusliku staatuse alusel

	Madal	Keskmine	Kõrge
Jätkata Eesti kõrgharidussüsteemis	60%	69%	65%
Jätkata Eesti kutseharidussüsteemis	11%	8%	4%
Minna välismaale õppima	9%	10%	13%
Minna Eestis tööle	8%	5%	4%
Minna välismaale tööle	6%	5%	6%
Ei õppida ega töötada	7%	4%	7%
Keskmine	100%	100%	100%

Sotsiaal-majanduslikust staatusest tulenevad erinevused õpilaste tulevikuplaanides ei ole suured. Kutseõppesse plaanisid teistest sagedamini minna noored, kes olid pärit madala sotsiaal-majandusliku staatusega peredest. Viimaste seas oli märgatavalt populaarsem ka Eestis tööle asumine. Keskmise sotsiaal-majandusliku staatusega perede noored soovi-

sid teistest enam asuda õppima Eesti kõrgharidussüsteemis. Kõrge sotsiaal-majandusliku staatusega noored kavatsesid teistest rohkem aga minna õppima välisriiki. Sarnaselt vanemate haridusega ei mõjutanud ka sotsiaal-majanduslik olukord õpilaste erialavalikut.

Kokkuvõtteks. Selles, kas asuda tööle või õppida edasi, olid meeste ja naiste tulevikuplaanid suhteliselt sarnased. Mõningaid erinevusi tekitas asjaolu, et paljud noormehed soovivad pärast gümnaasiumi lõppu läbida kohustusliku ajateenistuse, mistõttu lõpetamisele järgneval aastal kavatseb Eestis kõrgharidust omandama asuda veidi enam naisi. Samas olid meeste ja naiste erialavalikud väga erinevad: kui meestest eelistas loodus- ja täppisteaduste ning tehnika, tootmise ja ehituse õppevaldkonnas edasi õppida 47%, siis naistest vaid 14%. Naised tundsid huvi peamiselt sotsiaalteaduste, äriduse ja õiguse ning humanitaaria ja kunstide õppevaldkonna vastu.

Edasiste valikute erinevused sõltusid ka elukoha/kooli asukohast: õpingute jätkamine Eesti kõrgharidussüsteemis oli Tartu abiturientidele olulisem, samuti tundsid noored tartlased teistest rohkem huvi sotsiaalteaduste, äriduse ja õiguse õppevaldkonna vastu. Välismaale pürgisid sagedamini aga Tallinna koolide lõpetajad, kes eelistasid teistest tihemini loodus- ja täppisteaduste, tehnika, tootmise ja ehituse, kuid ka humanitaaria ja kunstide õppevaldkonda. Kutsehariduse vastu oli huvi suurem väljaspool neid kahte linna.

Spordi- ja huviringides aktiivselt kaasa löönud noored olid ambitsioonikamad ka edasiste õpingute suhtes. Nende hulgas oli rohkem Eestis kõrgharidusasutusse astuda soovivaid noori, kuid ka neid, kes unistasid õpingutest välismaal. Osalemine kunsti- või käsitööringis ning laulmise, tantsimise, muusikainstrumendi mängimise ja näitlemisega tegelemine soosis huvi humanitaaria ja kunstide valdkonna vastu. Loodus- ja täppisteaduste valdkond oli populaarne teaduskoolides osalenud noorte seas, ent tehnika, tootmise ja ehituse õppevaldkonnas soovisid suhteliselt enam õpinguid jätkata aktiivselt sportinud noored. Kutsehariduse vastu tundsid rohkem huvi õpilased, kes spordi- ja huviringides ei osalenud.

Kõige ebakindlamad on oma esimese eelistuse realiseerumises tervise ja heaolu õppevaldkonda eelistavad noored. Huvitav on see, et kõrgharidussüsteemi, kutseharidussüsteemi ja välismaa kõrgharidusasutusse pürgivate noorte kindluses soovitud kooli ja erialale pääsemise suhtes ei esinenud statistiliselt olulisi erinevusi.

3.2. Õpingute jätkamine välisriikides

Selle uuringu üks peaülesanne on välja selgitada, kui levinud on Eesti noorte seas haridustee jätkamine välismaal, ning heita valgust põhjustele, miks langetatakse valik väliskõrgkooli kasuks. Välisõpinguid võimaldav rahvusvaheline liikuvus on viimastel aastakümnetel tuntuvalt kasvanud – OECD ja ELi riikides on see viimasel kümnendil peaaegu kahekordistunud. OECD riikides on praegu keskmiselt u 6% kõigist kõrgharidusõpingute alustajatest pärit välisriikidest: tipus on Austraalia ja Suurbritannia, Eesti vastav osakaal on alla 2% (OECD 2011).

Õpilaste rahvusvahelisel liikuvusel on mitu head külge. Erialakirjanduses on nimetatud näiteks võõrkeeleoskuse arengut, paremaid teadmisi teistest kultuuridest (Sowa 2002) ja võõras keskkonnas probleemide lahendamise oskust (Matsuyama 2000). Välisõpingutel on soodne mõju ka hilisemale palgale (Oosterbeek ja Webbink 2006), samuti leiavad üliõpilased, et välisriigis õppimise kogemus soodustab töökoha leidmist (Van Hoof ja Verbeeten 2005), ja peavad seda põhiteguriks, mis mõjutas nende karjäärivalikut (Christie ja Ragans 1999). Ent tudengite rahvusvaheline liikuvus põhjustab ka migratsiooni ning seeläbi ajude äravoolu madalama palgataseme või kehvamate elutingimustega riikidest (Altbach ja Teichler 2001; Huang 2003; Thissen ja Ederveen 2006). Õpingud välisriigis võivad olla tudengi jaoks hüppelaud, millelt minna õpinguteriigi tööturule. Paljud riigid, nagu USA, Jaapan ja Suurbritannia, on rahvusvahelise liikuvuse näol leidnud tööriista, millega tõmmata ligi haritud oskustöötajad (Guellac ja Cervantes 2001), OECD (2011) hinnangul jääb u 25% välisriigis õppinud noortest sinna ka tööle (pikendab oma elamisluba õpinguvälistel põhjustel). Eesti riik on seega silmitsi ülesandega, kuidas võimaldada noortel välisõpingutest kasu lõigata, kaotamata neid samal ajal kodumaale, ning kuidas tasakaalustada rahvusvahelist liikuvust.

Õppimine välismaal on noorte jaoks eelkõige väljakutse, pooled loodavad välismaalt leida ka paremat õppekvaliteeti.

Uuringu tulemused näitavad, et kõigist keskkoolilõpetajatest plaanis pärast keskharidusõpingute lõpetamist välisriiki õppima minna 11%, st üle 1300 noore. Võõrsile õppima minekut põhjendas suur osa õpilastest (67%) eeskätt asjaoluga, et see on nende jaoks väljakutse (tabel 18).

Tabel 18. Põhjused, miks soovitakse jätkata õpinguid välismaal

	Osakaal	Arv
Välismaal õppimine on minu jaoks väljakutse	67%	121
Eesti koolide õppekvaliteet ei ole minu jaoks rahuldav	51%	92
Minu valitud eriala ei õpetata Eestis	29%	51
Eestis ei maksta õppetoetust, mis aitaks katta elamiskulusid	26%	47
Minu eriala ei õpetata Eestis sobivas keeles	26%	46
Eestis ei pöörata tippudele piisavalt tähelepanu	24%	42
Eesti õppejõud ei ole minu jaoks piisavalt kõrgel tasemel	22%	40
Sõber läheb samasse kohta õppima	9%	15
Perekond on välismaal või välisriiki kolimas	8%	15
Mul on stipendium välismaa koolist	4%	7
Mul on stipendium Eestist välismaal õppimiseks	2%	3

Murettekitavalt suur hulk vastajad nentis aga ka, et välismaale lahkumise ajendiks on Eesti õppeasutuste ebarahuldav õppekvaliteet (51%). Olenemata sellest, kas värsked keskkoolilõpetajad suudavad Eesti kõrgharidusasutuste õppekvaliteeti objektiivselt hinnata või mitte, näitab see nende suhtumist: usk siin saadava hariduse kvaliteeti on väike. Samal ajal on teadlikkus õppekvaliteedist, selle hindamine ja sellest johtuvalt välismaal õppimine muutunud erinevate pingeridade tõttu tähtsaks teemaks kõigis riikides (OECD 2011).

Hiljutine Eesti haridusstrateegia projekt sedastab, et kõrgkooliõppe sisu peab olema ühiskonnas ja majanduses toimuvast samm eespool ning pakkuma väljakutseid ja põnevust ka parimatele. Praegu pole annete õigeaegne avastamine ja toetamine ega ka süsteemi usaldusväärne kvaliteet tagatud, mille tagajärjeks on inimvara kadu või selle arengupotentsiaali ebapiisav rakendamine. (Eesti hariduse... 2011) Andekamate õpilaste rahulolematusest annab tunnistust ka see, et 24% vastajate arvates ei pöörata Eestis tippudele tähelepanu. 22% õpilastest pidas üheks välismaale õppima asumise põhjuseks Eesti õppejõudude ebapiisavat taset.

Õpinguid soovitakse jätkata võõrsil ka seepärast, et eelistatud eriala Eestis ei õpetata (29%). Sellise vastuse andjatest soovisid paljud edasi õppida just insener-tehnilises või teatri, muusika ja kunstidega seotud valdkonnas. Muudest põhjustest pidasid keskkoolilõpetajad tähtsaks veel piisavate õppetoetuste puudumist Eestis. Intervjuudes kirjeldasid välismaal õpinguid jätkata soovinud noored teiste Euroopa Liidu riikide paremaid sotsiaaltoetusi tudengitele. Paljud intervjuueeritud olid hästi teadlikud teiste riikide kõrghariduse rahastamise süsteemidest ja lähtusid sellest ka edasiõppimisotsuse tegemisel.

Märkimisväärne hulk keskkoolilõpetajatest pidas üheks välisriigis õppimist soodustavaks teguriks seda, et eelistatud eriala pole võimalik õppida sobivas õppekeeles (26%). Mõistagi olid selle vastuse andjad valdavalt pärit venekeelsetest koolidest.

Tabelis 19 esitatud logistilise regressioonanalüüsi tulemuste põhjal saab leida taustategurid, mis võimaldavad prognoosida, kas õpilane soovib jätkata oma haridusteed välisriigis või mitte. Tabelis on poolpaksus kirjas statistiliselt olulised Exp(B) koefitsiendid, mis näitavad tunnuse esinemise tõenäosust võrreldes taustarühmaga. Regressioonimudel laseb esitada tunnuste n-ö puhasmõju ehk näidata, milline on ühe tunnuse tähtsus edasiõppimisvaliku kujunemisel, kui kõik teised mudelis arvestatud tudengi tunnused on samad. Näiteks kui võrrelda inimesi, kes on samast soost ja kelle vanemad on sama haridustasemega, siis nende puhul, kes tulevad enda hinnangul koolis keskmisest paremini toime, on 1,5 korda suurem tõenäosus, et neil tekib soov jätkata õpinguid välisriigis.

Tabel 19. Välismaal õpingute jätkamist soosivad taustategurid (logistiline regressioonanalüüs)

	Plaanib välismaale õppima minna
	Exp(B)
Õpib eliitkoolis (vs. ei õpi)**	1,881
Õpib humanitaarkallakuga klassis (vs. ei õpi)	1,397
Õpib reaalkallakuga klassis (vs. ei õpi)**	1,675
Õpib loodusteaduste kallakuga klassis (vs. ei õpi)	0,601
Tuleb enda hinnangul koolis keskmisest paremini toime*	1,500
Vanema haridus (kõrgem) I tase (vs. III)	0,958
Vanema haridus (kõrgem) II tase (vs. III)	0,706
Lemmikõppeaine reaalne (vs. humanitaarne)	0,754
Õpib Tallinnas (vs. mujal Eestis)***	1,833
Õpib Tartus (vs. mujal Eestis)	1,644
On osalenud spordi- ja huviringides (vs. ei ole) *	1,593
Kõrge sotsiaal-majandusliku staatusega perest (vs. madala)**	1,656
Keskmise sotsiaal-majandusliku staatusega perest (vs. madala)	1,180
Usub, et saab eelistatud erialale ja kooli (vs. ei usu)	1,358
Mees (vs. naine)	0,813
Gümnaasiumi õppekeel muu (vs. eesti keel)***	6,059

Tärnid tähistavad seose statistilist olulisust: *** p < 0,001; ** p < 0,05; * p < 0,1.

Kõige tugevam seos valitseb välisriigis edasiõppimise soovi ja gümnaasiumi õppekeele vahel. Nende noorte puhul, kes omandasid küsitluse hetkel keskharidust eesti keelest erinevas (valdavalt vene) õppekeeles, esines üle kuue korra suurem tõenäosus, et nad soovivad jätkata õpinguid välismaal. Välisõpingute plaan oli ka eliitkoolide⁴ õpilaste seas tõenäolisem: see soov oli 1,8 korda sagedasem kui teiste koolide lõpetajate hulgas. Tõenäosust, et abiturient kavatses edasi õppida välismaal, suurendas ka õppimine Tallinnas, õppimine reaalkallakuga klassis, perekonna kõrgem sotsiaal-majanduslik staatus ning osalemine spordi- ja huviringides.

Peamine sihtriik, kuhu Eesti keskkoolilõpetajad soovisid õppima asuda, oli ülekaalukalt Suurbritannia 46%ga (OECD andmetel õpib Eestist pärit välisõpilastest Suurbritannias 18%).

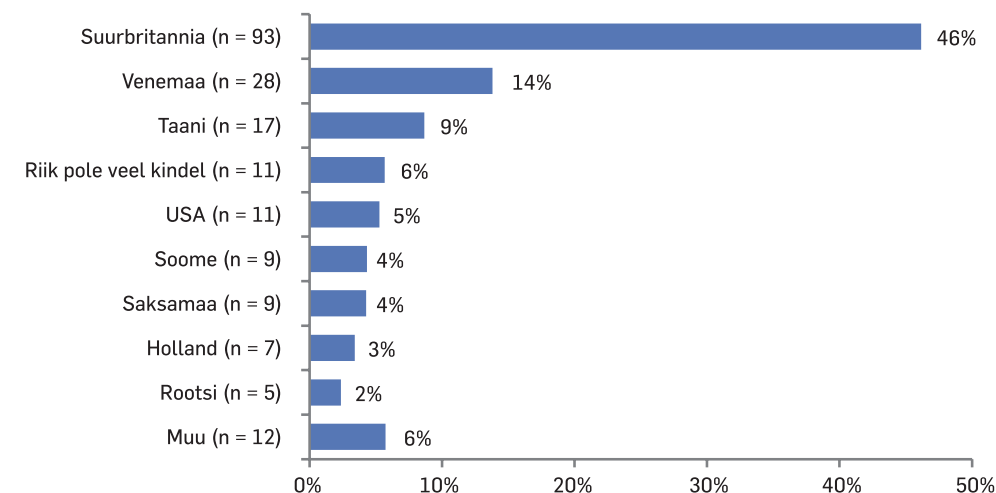
Välisõpingute peamine sihtriik on Suurbritannia.

Populaarsuselt teine riik oli Venemaa, kus soovis õpinguid jätkata 14% kõigist välisriiki suundujatest, sealjuures neist kõigil oli kodune keel vene keel (OECD andmeil 12%). Populaarsematest sihtriikidest väärivad mainimist veel Taani, kus plaanis edasi õppida 9% väliskõrg-

kooli kandideerijaist (OECD andmeil 5%). Tegelikult õpitakse aga Soomes (15%) ja Saksamaal (14%) palju enam, kui käesoleva uuringu vastuste baasil võiks arvata. Samas puudutavad OECD andmed kõiki kõrgharidusõppe tasemeid, mitte vaid esimest astet⁵ (OECD 2011).

⁴ Eliitkoolina määratletakse uuringus 2011. aasta riigieksamitel kümnet parima tulemuse saavutanud kooli, kus eksamid sooritas vähemalt 36 õpilast. Need on Hugo Treffneri Gümnaasium, Tallinna Prantsuse Lütseum, Tallinna Reaalkool, Pärnu Sütevaka Humanitaargümnaasium, Tallinna Humanitaargümnaasium, Narva Humanitaargümnaasium, Tallinna Inglise Kolledž, Miina Härma Gümnaasium, Tallinna 21. Kool ja Gustav Adolphi Gümnaasium.

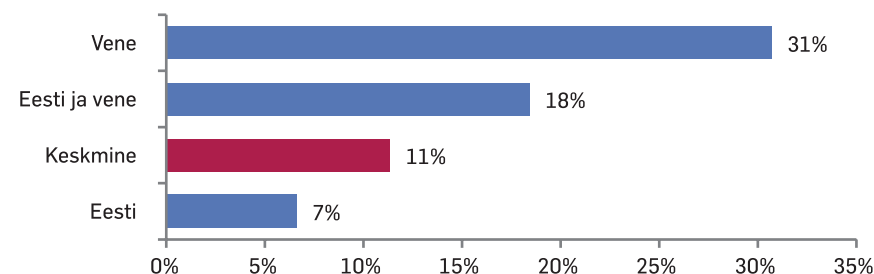
⁵ Kõrghariduse esimesele astmele asutakse õppima keskhariduse omandamise järel.

Joonis 22. Välismaale õppima asujate peamised sihtriigid

Kui võtta aluseks vastajate kodune keel (joonis 23), siis plaanivad välisõpinguid eelkõige venekeelsed noored, kelle osakaal oli koguni 31%. Eesti-vene peredest pärit õpilaste hulgas on sama kavatsus 18%. Eesti kodukeelega õpilastest kavandas õpinguid välismaal jätkata kõigest 7%. Vene noorte soovile Eestist lahkuda on osutanud ka varasemad uuringud. Tallinna Ülikooli hiljutises uurimuses noorte kodanikukultuuri kohta selgus, et rohkem kui pooled (56%) vene õppekeelega koolide 8. klasside õpilastest sooviksid asuda alaliselt elama mõnda teise riiki. Eestikeelsetes koolides oli sama soov 37% küsitletutest. Seejuures leitakse uuringus, et võrreldes 1999. aastaga on lahkumisvalmidus venekeelsete koolide teismeliste seas kasvanud kaks korda (Idnurm *et al.* 2011). Et eelnimetatud uuring tehti 8. klassi õpilaste seas, kelle edasised haridus- või karjäärivalikud ei ole enamjaolt veel välja kujunenud, väljendab suur Eestist lahkuda soovijate osakaal pigem üldist hoiakut kui reaalseid kavatsusi. Kui aga peaaegu iga kolmanda vene rahvusest keskkoolilõpetaja esmane valik on siiski õpingute jätkamine välisriigis, võib see Eesti jaoks tähendada suurt kaotust.

Iga kolmas vene noor plaanib õpinguid jätkata välisriigis, eesti noortest on sama plaan 7%.

Joonis 23. Välismaal edasi õppida soovivate gümnaasiumilõpetajate osakaal koduse keele järgi

Seejuures ei ole koduse keelena vene keelt kõnelevate keskkoolilõpetajate peamine sihtpunkt sugugi mitte Venemaa: 40% jaoks on eelistatuimaks riigiks Suurbritannia. Venemaale soovib õppima asuda märgatavalt väiksem osa – 26%.

Vaadates välismaale õppima asumise põhjuseid koduse keele järgi, on vene peredest pärit noorte äramineku ajendiks sagedamini Eesti koolide ebarahuldav õppevaliteet, mida nimetas 56% venekeelsetest abiturientidest. Samal ajal ei erinenud see statistiliselt olulisel määral eestikeelsete noorte arvamusel. Suur lahknevus esines aga mõistetavalt õppekeele küsimusele antud vastustes: 46% kodus vene keelt kõnelevatest noortest tahtis minna välismaale õppima sellepärast, et eelistatud eriala ei õpetata Eestis nende jaoks sobivas keeles. Sobiva eriala puudumist nimetas 22% venekeelsetest abiturientidest, mida oli märgatavalt vähem kui eestlaste hulgas (34%). Statistiliselt oluliselt erines ka eestlaste ja venelaste hinnang väitele „Välismaal õppimine on minu jaoks väljakutse”. Esimestest nõustus sellega 89%, teistest aga peaaegu poole vähem – 48%.

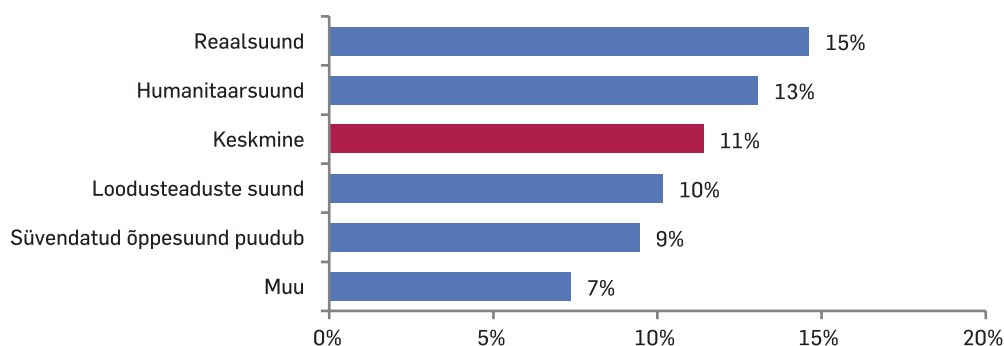
Suhteliselt altimad on õpinguid välismaal jätkama eliitkoolide lõpetajad, kelle osakaal oli 19%. Teiste koolide lõpetajatest väljendas sama soovi 11%. Välismaale suundujate hinnang enda toimetulekule ja õpihuvile on keskmisest kõrgemad (tabel 20). Õpetamise tasemele antud hinnangute erinevus oli aga marginaalne.

Tabel 20. Keskmise hinnang õpetamise tasemele ning enda huvile ja toimetulekule koolis

	Ei plaani jätkata õpinguid välismaal	Plaanib jätkata õpinguid välismaal	Keskmine
Keskmine õpetamise tase klassis	4,0	4,1	4,0
Keskmine hinnang huvile ainete vastu	3,6	3,8	3,6
Keskmine hinnang enda toimetulekule	4,0	4,3	4,1

Meeste ja naiste vahel statistiliselt olulisi lahknevusi välisõpingutega jätkamise puhul ei esinenud.

Mitte küll väga suur, kuid statistiliselt siiski oluline erinevus esines välisõpingute plaanijate osakaalu ja gümnaasiumi õppesuuna vahel (joonis 24).

Joonis 24. Õpinguid välismaal jätkata soovivate õpilaste osakaal gümnaasiumi õppesuuna järgi

Keskkoolis süvendatult reaalseid õppivate abiturientide seast eelistas õpinguid välisriigis jätkata 15%, mis on keskmisest näitajast (11%) veidi suurem väärtus. Palju suurem oli ka nende noorte osakaal, kelle lemmikõppeaineks olid keemia, füüsika või arvutiõpe. Intervjuude käigus jäi kõrva üks põhjustest, miks eelistatakse reaalinete õppimist välismaal. Selleks on hilisem perspektiiv tööturul. Eestis on ju suhteliselt vähe tugevaid tööstusettevõtteid ja kui inimene soovib tööle asuda suurfirmasse, tuleb tal igal juhul minna välisriiki. Et aga olla seal konkurentsivõimeline, on mõistlik saada diplomid rahvusvaheliselt tunnustatud ülikoolist. Reaalinete vastu huvi tundvate noorte äramineku võib Eesti jaoks kaasa tuua vastakat mõju. Kui need noored naasevad pärast õpingute lõppemist Eestisse, on selline teadmussiire suur võit riigi teadus- ja ettevõtluskeskkonnale. Samal ajal võib omandatud teadmiste rakenduse leidmine osutada keerukaks konkurentsivõimeliste tööandjate nappuse tõttu.

Üks põhjus, miks reaalinete huvilised siirduvad välismaale õppima, on tööturu võimalused: Eestis on vähe atraktiivseid tööstusettevõtteid. .tööstusettevõtteid.

Õpilasi, kes soovivad minna õppima välisriiki, iseloomustab edasiste õpingute varasem planeerimine (tabel 21). Kui Eestisse õppima jääda soovivatest noortest oli 68% neid, kellel oli küsitluse korraldamise ajal kindel edasiõppimisplaan, siis välisõpingute kavandajate näitaja oli juba 84%.

Tabel 21. Millal kujunes välja gümnaasiumilõpetajate edasiõppimise valik?

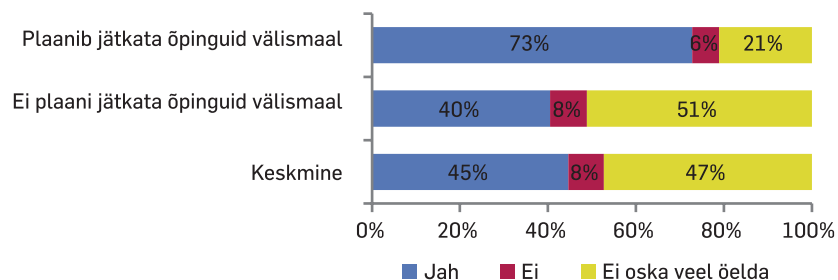
	Plaanib jätkata õpinguid Eestis	Plaanib jätkata õpinguid välismaal	Keskmine
Juba aastaid tagasi	10%	12%	10%
Põhikooli lõpus	20%	24%	21%
Hiljuti, viimasel (õppe)aastal	38%	48%	39%
Teeb plaanid pärast eksamitulemuste teadasaamist	24%	10%	22%
Küsitluse ajal puudus kindel erialaeelistus	8%	5%	8%

Edasiõppimisvõimaluste kohta hangivad välismaale suundujad teavet samalaadsetest allikatest kui Eestis edasi õppijad – peamiselt õppeasutuste kodulehtedelt. Võrreldes Eestis õpinguid jätkata soovivate noortega on esimesed aga palju ükskõiksemad konkursi suuruse suhtes (tabel 22). Kui Eestisse jäävatest gümnaasiumilõpetajatest leidis 53%, et suur konkurss tekitab ebakindlust, siis välisõpingute eelistajate näitaja oli vaid 22%, sealjuures 26% neist usub, et on valinud eriala, kuhu pääs on enam-vähem kindel. Samuti peavad paljud neist suurt konkurssi enese jaoks pigem motiveerivaks teguriks.

Tabel 22. Kuidas mõjutab Sinu edasiõppimise valikuid erialal valitseva konkursi suurus?

	Ei plaani jätkata õpinguid välismaal	Plaanib jätkata õpinguid välismaal	Keskmine
Suur konkurss tekitab minus ebakindlust	53%	22%	49%
Valisin eriala(d), kuhu pääs on enam-vähem kindel	14%	26%	15%
Minu jaoks on konkursi suurus vähetähtis	24%	29%	24%
Suur konkurss mõjub mulle motiveerivalt	10%	23%	12%

Suureks erinevuseks Eestis ja välisriigis edasi õppida soovivate gümnaasiumilõpetajate vahel on nende inimeste osakaal, kes plaanivad õpingute kõrvalt tööle asuda. Eestisse jäävatest noortest oli see kavatsus 40%, välismaale suundujatest aga enamikul – 73%.

Joonis 25. Kas õpilane plaanib edasiste õpingute kõrvalt tööle asuda?

Välisõpinguid jätkata soovivate noorte hinnangud erialavalikut mõjutavatele teguritele erinevad mõnevõrra teiste gümnaasiumilõpetajate omadest (tabel 23). Välismaale minejad väärtustavad rohkem õppekvaliteediga seotud näitajaid, nagu kõrge õpetamise tase ja eriala tippudest õppejõud. Samuti on nende jaoks on tähtsamad maineküsimused, näiteks eriala ja kooli reputatsioon ning atraktiivne asukoht, kuid ka tulevane töökoht. Et välismaale soovivad sagedamini õppima asuda vene noored, hinnatakse erialavalikut mõjutava tegurina teistest kõrgemalt ka õppekeelt. Eestis haridusteed jätkavate noorte jaoks seevastu on välisriiki suundujatest olulisemad tasuta õppe võimalus ja oodatavad tulemused riigieksamites.

Tabel 23. Hinnang erialavalikut mõjutavatele teguritele

	Ei plaani jätkata õpinguid välismaal	Plaanib jätkata õpinguid välismaal
Eriala huvitavus **	2,9	3,0
Tean, et õpetamise tase sellel erialal on kõrge***	2,5	2,8
Head töö leidmise võimalused***	2,5	2,7
Minu õppeedukus / ettevalmistus erialal õppimiseks***	2,4	2,6
Tean, et seda eriala õpetavad oma ala tipud***	2,3	2,6
Tulevase töökoha maine***	2,4	2,6
Õppetootuste ja stipendiumite võimalus**	2,5	2,6
Loodetav töötasu valitud erialal**	2,5	2,6
Eriala maine***	2,3	2,6
Eriala õppekeel***	2,3	2,6
Minu hobi või huviala***	2,3	2,5
Tasuta õppimise võimalus***	2,7	2,5
Sissesaamise tõenäosus	2,5	2,5
Kooli maine***	2,3	2,5
Elamiskulud õpingute ajal	2,4	2,5
Minu loodatavad tulemused riigieksamitel***	2,5	2,3
Kooli asukoht atraktiivses linnas/riigis***	2,0	2,3
Kaaslaste eeskuj	1,6	1,7
Kooli asukoht elukoha lähedal**	1,8	1,6
Perekondlikud traditsioonid*	1,4	1,3

Tärnid tähistavad hinnangute erinevuse statistilist olulisust: *** p < 0,001; ** p < 0,05; * p < 0,1.

Peale põhjuse, miks Eesti noored soovivad jätkata õpinguid välismaal, pakub huvi ka see, mille pärast tahab suurem osa koolilõpetajatest siin edasi õppida. Kõige olulisemaks teguriks on välismaale õppima minemisega kaasnevad suured kulud, mida nimetas takistusena 90% (63 + 27%) noortest, kes soovisid jätkata õpinguid Eestis (tabel 24). Teiseks ajendiks oli soov lähedastest mitte lahus olla: 42% noortest nimetas seda peamiseks ja 37% vähesel määral mõjutavaks põhjuseks. Välisõpingute kogemust on võimalik saada ka erinevate

Välisriigis õppima asumise suurimaks takistuseks on õpingutega kaasnevad suured kulutused.

vahetusüliõpilasprogrammide kaudu. 26% noortest pidas seda üheks peamistest põhjusest ja 37% vähemoluliselt põhjuseks, mis mõjutas neid õpinguid Eestis jätkama. Muudest teguritest mainiti veel raskusi eelistatud kooli sissesaamisega ja õppimisvõimaluste teemalise info puudust. Suhteliselt vähe oli neid, kes nimetasid ebapiisavat võõr-

keeleoskust, välismaal õppimise ebahuvitatavust ja rangeid riiki elama asumise tingimusi (viisa, elamisluba).

Tabel 24. Mis mõjutab gümnaasiumilõpetajaid õpinguid Eestis jätkama?

	See peamiselt	See vähesel määral	See ei mõjuta
Suured kulud seoses välismaale õppima minemisega	63%	27%	10%
Soov lähedastest mitte lahus olla	42%	37%	20%
Vahetusüliõpilasena saab välismaale ka Eesti kõrgharidusasutusest	26%	37%	37%
Eelistatud kooli välismaal on raske sisse saada	24%	31%	45%
Välismaal õppimise võimaluste teemalise info puudus	20%	40%	40%
Ebapiisav võrkeleostus	18%	31%	52%
Välismaal õppimine ei huvita mind	15%	27%	57%
Eelistatud riiki elama mineku tingimused on väga ranged	7%	21%	72%

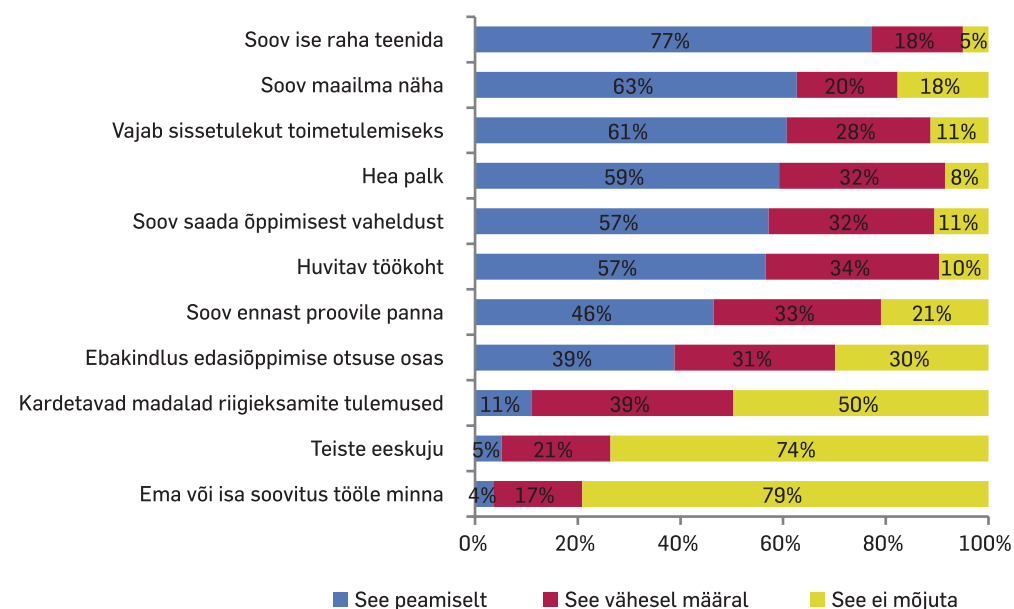
Kokkuvõtteks. Kõigist gümnaasiumilõpetajatest plaanis keskharidusõpingute lõpetamise järel välisriiki õppima minna 11%, st üle 1300 noore. Võõrsile õppima minekut põhjendasid vastajad eeskätt asjaoluga, et see on nende jaoks väljakutse. Murettekitavalt suur osakaal vastajaist nentis ka seda, et välismaale lahkumise ajendiks on Eesti õppeasutuste ebarahuldav õppekvaliteet. Hoolimata sellest, kas tegemist on objektiivse hinnanguga või mitte, näitab see noorte vähest usku siin saadava hariduse kvaliteeti. Regressioonanalüüs näitas, et välismaal õpingute jätkamist soosib õppimine eliitkoolis, reaalkallakuga klassis ja Tallinnas, keskmisest kõrgem hinnang oma toimetulekule koolis, aktiivne osalemine koolivälises tegevuses, pärinemine kõrge sotsiaal-majandusliku staatusega perest ja mis kõige olulisem – vene õppekeel ja/või kodune keel. Venekeelsetest peredest pärit noortest soovib välismaale õppima asuda peaaegu kolmandik. Nii eestlaste kui ka venelaste puhul on populaarseim sihtriik Suurbritannia. Välismaal haridusteed jätkata soovivate noorte erialavalikut mõjutavad tegurid erinevad mõnevõrra teiste gümnaasiumilõpetajate omadest. Esimesed pööravad suuremat tähelepanu õppekvaliteediga seotud näitajatele, nagu kõrge õpetamise tase ja eriala tippudest õppejõud, eriala ja kooli maine, atraktiivne asukoht ning tulevane töökoht. Vene noorte puhul on väga oluline ka eriala õppekeel. Võrreldes Eestis õpinguid jätkavate noortega on välismaale siirdujatele vähemtähtsad tasuta õppe võimalus ja oodatavad tulemused riigieksamites. Peamiste põhjustena, miks õppida edasi Eestis, nimetati välisõpingutega kaasnevaid suuri kulutusi ja soovi lähedastest mitte lahus olla.

3.3. Siirdumine tööturule

Käesoleva uuringu ühe olulisema tulemusena selgus, et Eesti gümnaasiumilõpetajate seas on väga vähe neid, kes soovivad siirduda tööturule ilma edasist haridust omandamata. Pärast keskkooli lõpetamist soovis Eestis tööle minna vaid 2% abiturientidest, st paarsada noort. Neile lisandus 4% gümnaasist, kes kavatsesid minna tööle välismaale, kuid kellest paljusid kannustas selleks eelkõige huvi maailma näha ja kes peagi loodavad õpinguid jätkata.

Miks noored õppimise asemel töö valivad? Kõige rohkem mõjutab õpilasi soov ise raha teenida. Seda pidas peamiseks tööturule siirdumist mõjutavaks teguriks 77% vastajatest (joonis 26). Suhteliselt võrdses kaalus nimetati motiveerivate teguritena ka soovi maailma näha, vajadust teenida raha toimetulemiseks, head palka, soovi õppimisele vaheldust leida ja huvitavat töökohta. Vähem olulisteks mõjuriteks peeti soovi end proovile panna ja ebakindlust edasiõppimise valikute suhtes. Kõige harvem peeti töölemineku põhjuseks ema või isa soovitus tööle asuda, teiste eeskjuju ning kardetavaid kehvi riigieksamite tulemusi.

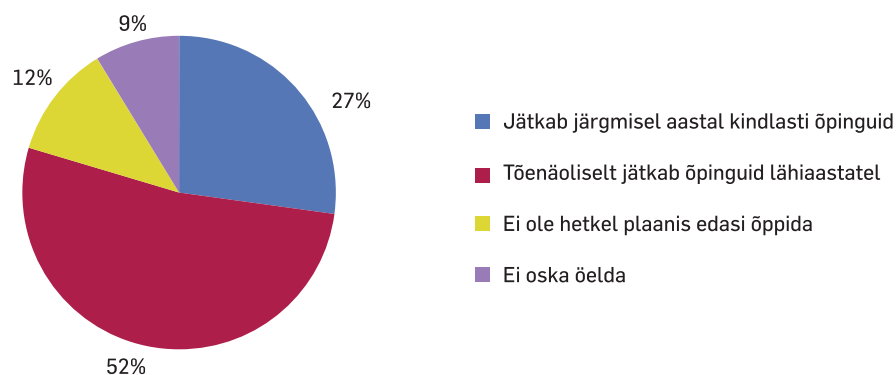
Eesti gümnaasiumilõpetajate seas on väga vähe neid, kes soovivad ilma edasist haridust omandamata tööturule siirduda.

Joonis 26. Tööturule siirdumist mõjutavad tegurid ja lõpetajate hinnang nendele

Et Eestis ja välisriigis tööle asumist soodustavad tegurid võivad erineda, analüüsiti eelloetletud põhjusi ka kahes rühmas eraldi. Statistiliselt oluliseks osutusid seejuures ainult kaks põhjust: soovi end proovile panna ja soovi maailma näha hindasid välismaale suunduvad tööle siirdumise põhjusena palju kõrgemalt.

Tööd eelistavate noorte otsus ei pruugi olla lõplik: 27% kõigist tööturule siirdujatest lubas järgmisel aastal kindlasti õpinguid jätkata (joonis 27). Neile lisandub veel 52% noori, kes pidasid õpingute jätkamist tõenäoliseks lähiaastatel. Peamiselt sooviti seejuures õpinguid jätkata Eesti, kuid ka välismaa kõrgharidusasutustes. Ainult 12% tööle asuda soovivatest noortest ütles, et nad ei plaani hetkel õpinguid jätkata. Statistiliselt olulisi erinevusi Eestis ja välisriigis tööle asuvate noorte hoiakutes ei olnud.

Joonis 27. Töölesiirdujate hinnang tõenäosusele tulevikus õpinguid jätkata

Kokkuvõtteks. Gümnaasiumilõpetajate seas on kindel soov pärast lõpetamist tööle asuda haruldane ja seotud pigem sooviga maailma näha. Kõigist lõpetajatest soovis Eestis tööle minna kõigest 2%, välisriigis 4% (sh vabatahtlik töö). Tööle siirdumist kannustab soov ise raha teenida ja maailma avastada. Samas ei välista tööleminek hilisemat õpingute jätkamist – veerand vastajatest soovis pärast aastast töötamist kindlasti edasi õppida ja 52% pidas tõenäoliseks jätkata õpinguid lähiaastatel.

3.4. Hoiakud haridusuuenduste suhtes

Peale keskharidusastme lõpetajate enda õpingu- ja karjääriplaanide sooviti uuringu abil teada saada ka abiturientide hinnangut mõningate võimalike stsenaariumite kohta, mis võiksid lähitulevikus Eesti haridussüsteemi ümber kujundama hakata. Et haridusuuenduste keskmes olid peamiselt Eestis õpinguid jätkata soovivad noored, siis uuritigi ankeetküsitluses just neid, peale selle veel õpilasi, kes tahtsid minna tööle või teha muul põhjusel õpingutes vaheaja, kuid kavatsesid tulevikus siin edasi õppida. Ülejäänud rühmade käest (välismaal edasi õppijad, lõplikult tööturule siirdujad) küsiti võimalike haridusuuenduste kohta arvamust personaalintervjuude käigus.

Õpingute jätkamine välisriigis tundub olevat üha leviv suundumus, mida näitavad ka rahvusvahelised andmed (OECD 2011). Kõrgem elatustase ja üldine positiivne suhtumine välisõpingutesse soosib olukorda, kus aina suurem hulk keskhariduse omandanud jätkab oma õpinguid väliskõrgkoolis. Riigi seisukohalt on kasulik see, et kallite õpingute eest tasub sellisel juhul õpilane ise või välisriik. Eestisse naastes toob kõrgkoolilõpetaja aga kaasa uue teadmistepagasi ja kasulikud kontaktid välismaal, mis võimaldab lihtsustada näiteks rahvusvahelist äritegevust. Samuti ei ole Eestis mõistlik alustada õpet eriti spetsiifilistel erialadel, kus vajatakse väga vähe tööjõudu, sest tulemuslikum on koolitada sobivaid töötajaid välisriigis. Välisõpingute negatiivne külg on suur tõenäosus, et välismaale kolitakse jäädavalt, mistõttu Eesti kaotab haritud kodaniku. Kuidas tagada kitsaste erialade ekspertide olemasolu Eestis ja mõjutada vastava haridusega isikuid siin töötama? Ühe võimalusena võib välismaale õppima minemise kulud katta Eesti riik eeldusel, et õpilane annab garantii siduda oma edasine karjäär kodumaaga. Sellega seoses paluti uuringu vastajatel hinnata kahte suhteliselt sarnast väidet: 1) lähaksin välismaale õppima, kui saaksin tasuta õppekoha ja elamiskulude katmiseks stipendiumi; 2) lähaksin välismaale õppima, kui mu õppe- ja elamiskulud katab Eesti riik, tingimusel et pean pärast lõpetamist Eestisse tagasi tulema. Saadud tulemused (tabel 25) on ootuspärased: esimest, siduvate kohustusteta väidet toetas täielikult 53% vastajatest, kellele lisandus 31%, kes olid väitega pigem nõus. Teist väidet, kus riik toetas lõpetaja välisõpinguid, kuid lisas naasmisklausli, pidas täiesti või pigem sobivaks aga vastavalt 32% ja 37% õpilastest. Personaalintervjuudel rääkisid välismaale õppima siirduvad noored, kui tähtis on töökoha olemasolu: pärast õpingute lõppu Eestisse naasmine sõltub sellest, kas siin on võimalik leida tasuv erialane töökoht. Et sellega kaasneb risk, suhtuti tagasipöördumisklausliga riiklikult rahastatud välisõpingutesse pigem skeptiliselt.

Tabel 25. Õppimine välisriigis

	Ei ole üldse nõus	Pigem ei ole nõus	Pigem nõus	Täiesti nõus
Lähaksin välismaale õppima, kui saaksin tasuta õppekoha ja elamiskulude katmiseks stipendiumi	4%	11%	31%	53%
Lähaksin välismaale õppima, kui mu õppe- ja elamiskulud katab Eesti riik, tingimusel et pean pärast lõpetamist Eestisse tagasi tulema	8%	22%	37%	32%

Tabel 26 kajastab suhtumist erinevatesse tasulise õppega seotud arengustsenaariumitesse. Kuigi erialavalikul oli tasuta õppimise võimalus gümnaasiumilõpetajate jaoks väga oluline, nõustus koguni 74% vastajatest tasuma Eestis õppides õppemaksu, kui õppetingimused ja kvaliteet on väga head, seejuures 35% abiturientidest olid selle väitega täiesti nõus. Olenevalt küsimusest varieerus 61%st 74%ni nende noorte osakaal, kes oleksid teatud tingimustel oma õpingute eest ise valmis tasuma. Kõige rohkem ei-vastuseid pälvis väide „Pigem lähen välismaale, kui maksan oma õpingute eest Eestis”, mida ei toetanud 62% vastajatest. Selle tõenäoliseks põhjuseks võib olla kartus välisõpingutega kaasnevate kaudsete kulude pärast, aga ka mitterahalised põhjused (soov mitte olla kaugel lähedastest). Soosivamalt suhtuti väitesse „Minu edasiõppimise plaane ei muudaks see, kui õpe oleks kõigile osaliselt (nt 20%) tasuline”. Teatud omaosalusega oli nõus 61% abiturientidest. Suhteliselt sarnased olid noorte hoiakud kahe väite „Läheksin õppima õppemaksu eest huvipakkuvat eriala, kui õppemaksu oleks võimalik tasuda ajapikku pärast lõpetamist” ning „Läheksin õppima õppemaksu eest huvipakkuvat eriala, kui õppelaenu tagasimaksmine sõltuks tulevases sissetulekust” suhtes. Intervjueeritud välismaale õppima siirduvad keskkoolilõpetajad suhtusid õpingute eest tasumisse positiivselt, öeldes siiski, et sellisel juhul peaks ka õpe kvaliteet olema hea. Samuti rõhutati, et õppemaks ei tohiks piirata vaesematest peredest pärit noorte ligipääsu kõrgharidusele. Olles rohkem kursis mujal maailmas toimivate kõrghariduse rahastamise skeemidega, töid välismaale õppima pürgijad positiivse näitena välja Inglismaa süsteemi, kus õppelaenu tagasimaksekohustus algab pärast õpingute lõpetamist ja sõltub sissetuleku suurusel.

Tabel 26. Tasuline õpe

	Ei ole üldse nõus	Pigem ei ole nõus	Pigem nõus	Täiesti nõus
Eestis õppides olen nõus tasuma osa õppemaksust, kui õppimistingimused ja kvaliteet on väga head	7%	20%	39%	35%
Minu edasiõppimise plaane ei muudaks see, kui õpe oleks kõigile osaliselt (nt 20%) tasuline	13%	26%	31%	30%
Läheksin õppima õppemaksu eest huvipakkuvat eriala, kui õppemaksu oleks võimalik tasuda ajapikku pärast lõpetamist	10%	22%	35%	33%
Läheksin õppima õppemaksu eest huvipakkuvat eriala, kui õppelaenu tagasimaksmine sõltuks tulevases sissetulekust	13%	20%	34%	33%
Pigem lähen välismaale, kui maksan oma õpingute eest Eestis	26%	36%	21%	16%

Tabel 30 annab ülevaate logistilise regressioonanalüüsi tulemustest, mis uurib väitega „Olen nõus tasuma õppemaksu” nõustumist mõjutavaid tegureid. Valmidust oma õpingute eest maksta näitasid kõige enam need tudengid, kes soovisid õpinguid jätkata välisriikides (peaaegu kolm korda tõenäolisemalt). Tasulisse õppesse suhtusid pooldavamalt ka Tallinnas õppivad noored ja need õpilased, kelle kodune keel on eesti keel. Esmapilgul ehk

üllatav oli tõik, et tõenäosus tasuda õpingute eest ise oli eliitkoolide õpilaste seas tunduvalt väiksem. Et aga eliitkoolidesse on koondunud Eesti õpilaste paremik, on vastuseis tasulisele õppele tegelikult mõistetav – oma õppeedukust peetakse piisavalt heaks, et pääseda õppima riigieelarvelisele õppekohale. Seda väidet kinnitab ka asjaolu, et regressioonimudelil osutus oluliseks negatiivne seos õpilase hinnanguga enda toimetulekule koolis. Huvitaval kombel puudus statistiliselt oluline seos õpilase sotsiaal-majandusliku staatuse ja õppemaksu tasumisse suhtumise vahel. Üheks põhjuseks võib olla meetodika: nimelt kasutati sotsiaal-majandusliku staatuse määramiseks lähendmuutujana raamatute arvu kodus, mis ei edasta kuigi täpset teavet perekonna reaalse sissetuleku kohta.

Tabel 27. Väitega „Olen nõus tasuma õppemaksu” nõustumist mõjutavad tegurid

	On nõus tasuma õppemaksu
	Exp(B)
Kodune keel Eesti (vs. muu)***	1,545
Kõrge sotsiaal-majandusliku staatusega perest (vs. madala)	0,912
Keskmise sotsiaal-majandusliku staatusega perest (vs. madala)	0,985
Hindab peamise erialavalikut mõjutava tegurina õppekvaliteeti (vs. ei hinda)	1,130
Hindab peamise erialavalikut mõjutava tegurina tulevast töökohta (vs. ei hinda)	0,988
Tuleb enda hinnangul koolis keskmisest paremini toime***	0,666
Soovib välismaale õppima (vs. ei soovi)***	2,982
Mees (vs. naine)	1,144
Õpib eliitkoolis (vs. ei õpi)***	0,460
Vanema haridus (kõrgem) I tase (vs. III)	1,214
Vanema haridus (kõrgem) II tase (vs. III)	0,906
Õpib Tallinnas (vs. mujal Eestis)***	1,826
Õpib Tartus (vs. mujal Eestis)	1,111

Tärnid tähistavad seose statistilist olulisust: *** p < 0,001; ** p < 0,05; * p < 0,1.

Koolilõpetajatel paluti avaldada arvamust praegu kõrgharidusasutustes kehtiva sisseastumiskorra kohta (tabel 28). Vastajatel lasti hinnata kolme stsenaariumi: 1) sisseastumisel peaks korraldama eraldi vastuvõtueksami; 2) sisseastumisel piisab riigieksami tulemuste arvestamisest; 3) sisseastumisel peaks arvestama varasemat õppeedukust. Kõige väiksema toetuse (58%) pälvis praegune olukord, kus suurem osa kõrgharidusasutustest lähtub õpilaste vastuvõtmisel nende riigieksami tulemustest. Täielikult vastandus sellele väitele 21% vastajatest. Kõige enam (63%) toetati stsenaariumi, mille kohaselt peaks sisseastumisel arvestama õpilase varasemat õppeedukust. 54% abiturientidest olid nõus väitega, et riigieksami tulemuste arvestamise asemel võiks kool korraldada eraldi sisseastumiseksami.

Tabel 28. Sisseastumise korraldus

	Ei ole üldse nõus	Pigem ei ole nõus	Pigem nõus	Täiesti nõus
Riigieksamite tulemuste arvestamise asemel võiks kool teha eraldi sisseastumiseksami	14%	32%	32%	22%
Sisseastumisel piisab riigieksami tulemuste arvestamisest	21%	37%	31%	11%
Sisseastumistingimustes peaks arvestatama varasemat õppeedukust	15%	22%	32%	31%

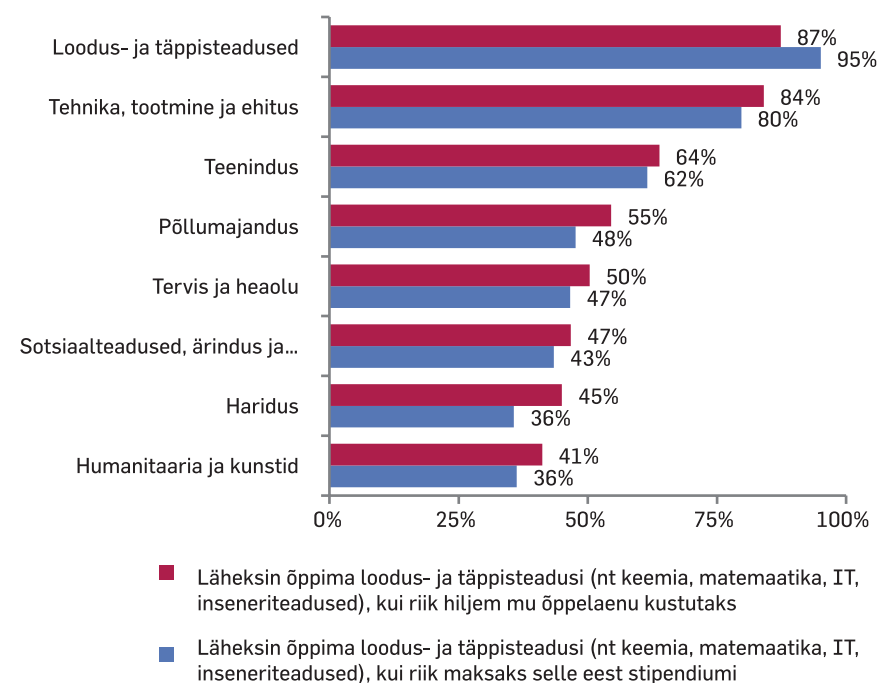
Riigi viimaste aastate selge huvi on olnud mõjutada senisest suuremat osa gümnaasistidest õppima loodus- ja täppisteaduste ning tehnika valdkonnas. Siinses uuringus paluti vastajatel hinnata kolme sellealast stsenaariumit. Seoses 2011. aasta sügisel jõustunud gümnaasiumi uue õppekavaga muutus matemaatikaeksam keskkoolilõpetajatele kohustuslikuks. Tagamaks erinevate võimetega õpilaste edasipääsu, on võimalik sooritada kergem või süvendatud matemaatikaeksam. Noorte hinnangu saamiseks esitati abiturientidele väide „Valiksin kergema matemaatika asemel süvendatud matemaatika riigieksami, kui seda nõuavad kõrgkooli sisseastumistingimused”.

Tabel 29. Loodus- ja täppisteaduste õppimine

	Ei ole üldse nõus	Pigem ei ole nõus	Pigem nõus	Täiesti nõus
Tulevikus muutub matemaatika riigieksam kohustuslikuks. Lõpetajal on võimalus valida kergema ja süvendatud matemaatika riigieksami vahel. Valiksin kergema matemaatika asemel süvendatud matemaatika riigieksami, kui seda nõuavad kõrgkooli sisseastumistingimused	16%	15%	25%	44%
Lähaksin õppima loodus- ja täppisteadusi (nt keemia, matemaatika, IT, inseneriteadused), kui riik maksaks selle eest stipendiumi	22%	21%	23%	35%
Lähaksin õppima loodus- ja täppisteadusi (nt keemia, matemaatika, IT, inseneriteadused), kui riik kustutaks hiljem mu õppelaenu	21%	19%	27%	33%

Vaadates tulemusi (tabel 29), väljendub selgelt eespool juba mainitud soov suhtumine matemaatikasse: 69% vastajatest olid nõus valida süvendatud matemaatika riigieksami, kui seda nõuavad kõrgharidusasutuse sisseastumistingimused, seejuures 44% oli väitega täiesti nõus. Rahaliste stiimulite kasutamine võib muuta ka õpilaste erialavalikuid: väidete-ga „Lähaksin õppima loodus- ja täppisteadusi, kui riik maksaks selle eest stipendiumi” ning „Lähaksin õppima loodus- ja täppisteadusi, kui riik kustutaks hiljem mu õppelaenu” nõustus peaaegu 60% vastajatest. Mõnevõrra tagasihoidlikumalt suhtusid nendesse väidetesse noored, kes soovisid juba samal sügisel kindlasti Eestis õpinguid jätkata – nende toetus viimasele kahele väitele jäi veidi alla 60%. Loomulikult pooldasid neid väiteid eelkõige loodus- ja täppisteaduste või tehnika, tootmise ja ehituse õppevaldkondades edasisi õpinguid kavandavad noored, kuid ka suur osa teisi valdkondi eelistavatest noortest oli rahaliste stiimulite nimel eriala vahetama (joonis 28). Isegi 41% humanitaaria ja kunstide valdkonna

erialade eelistajatest nõustuks õppima loodus- ja täppisteadusi, kui riik kustutaks nende õppelaenu. Nendesse tulemustesse tuleb suhtuda siiski reservatsiooniga – isegi kui humanitaaralased eelistavad noored soovivad keemiat või inseneriteadusi õppima asuda, ei pruugi nad edukalt hakkama saada.

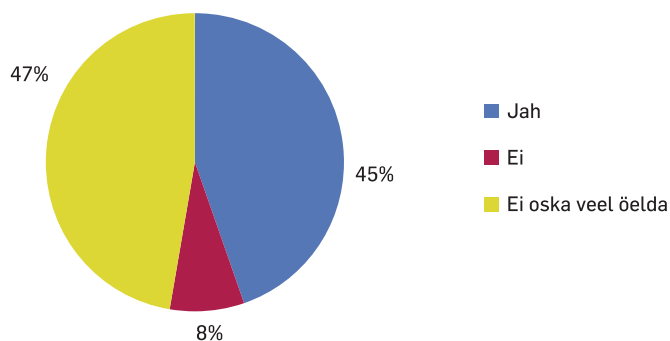
Joonis 28. Hoiak loodus- ja täppisteaduste õppimisse eelistatud edasiõppimisvaldkonna alusel (väitega nõustujate osakaal)

Kokkuvõtteks. Gümnaasiumilõpetajate hinnangud võimalikele välisriigis õppimist toetavatele meetmetele on soosivad: peaaegu 70% vastajatest oleks nõus riigi toel välismaal õppima ka siis, kui nad oleksid kohustatud õpingute lõpetamise järel Eestisse naasma. Juba varem välismaal õppima asumise mõtet mõlgutanud noored rõhutasid, et õpingute lõppemise järel kodumaale naasmine sõltub eelkõige sellest, kas siin on võimalik leida tasuv erialane töökoht. Tasuta õpe on noorte jaoks küll oluline, kuid väga hea õppevaldkondi korral ollakse nõus ka teatava omaosalusega õppekuludes. Nende abiturientide osakaal, kes on valmis teatud tingimustel oma õpingute eest ise tasuma, varieerus olenevalt küsimusepüstitusest vahemikus 61–74%. Kõrgharidusasutuse sisseastumiskorda hinnates pidasid gümnaasiumilõpetajad kõige ebasobivamaks praegust olukorda, kus pääs kõrgharidusasutusse sõltub peamiselt riigieksamite tulemustest. Kõige suuremat toetust leidis variant, kus sisseastumisel võetakse arvesse õpilase varasemat õppeedukust. Süvendatud matemaatika riigieksam noori ei hirmuta: 69% vastajatest olid nõus selle kasuks otsustama, kui seda nõuavad kõrgharidusasutuse sisseastumistingimused. Erialavalikul tunduvad gümnaasiumilõpetajad olevat paindlikud, sest paljud sotsiaalteaduste või humanitaarerialade eelistajad on nõus rahalise toetuse korral asuma õppima loodus- ja täppisteadusi. Omaette küsimus on aga see, kas niisugune valik vastab nende võimetele kõige paremini.

3.5. Töö ja õpingud

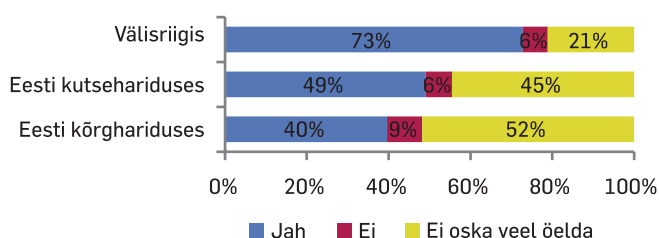
Praxisse varasemad kõrgharidusvaldkonna uuringud on näidanud, et õpingute kõrvalt töötamine on tudengite seas laialt levinud (Praxis 2011). Samal ajal ei ole tudengite seas tehtud küsitlustes sageli võimalik tuvastada, kas tööle on asunud olude sunnil õpingute ajal või plaaniti kooli kõrvalt raha teenida juba varem.

Siinse küsitluse tulemused näitavad, et õpingute kõrvalt töötamist peetakse gümnaasiumiõpilaste seas normaalseks: 45% vastajatest arvas, et asuvad õpingute ajal ka tööle, töötamise välistas vaid 8% noortest.

Joonis 29. Kas noored kavatsevad õpingute kõrvalt tööle asuda?

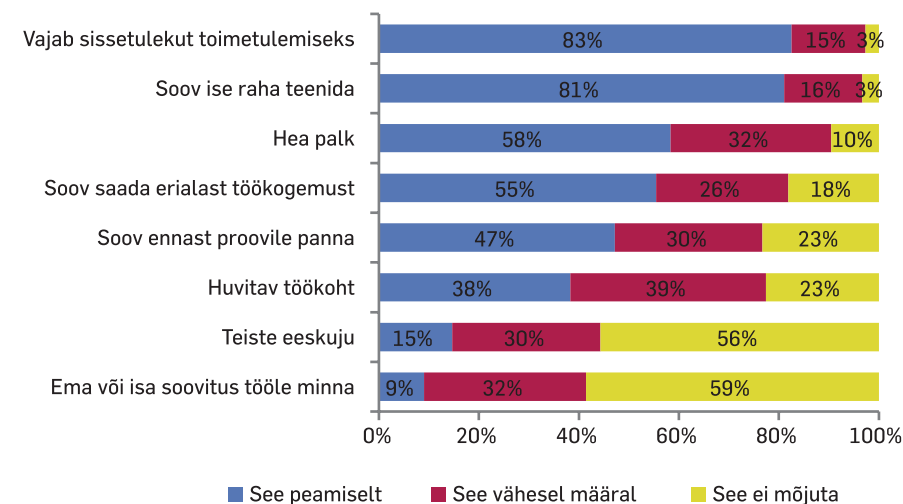
Õpingute kõrvalt tööle minejate osakaal oli palju suurem (73%) nende noorte hulgas, kes kavatsesid õpinguid jätkata välisriigis (joonis 30). Ilmselt tajutakse, et elu välismaal on kallid ja elamiskulude katmiseks tuleb võimalikult kiiresti asuda ise raha teenima. Veidi üle keskmise ulatub õpingute kõrvalt tööle asuda soovijate osakaal ka kutsehariduse eelistajate seas. Edasiõppimise valdkonna järgi statistiliselt olulisi erinevusi ei esinenud.

Joonis 30. Õpingute kõrvalt tööle asumine edasiõppimiskoha alusel

Kuidas selgitavad gümnaasiumiõpilased soovi minna õpingute ajal tööle? Vastusevariantidest kõige levinum oli see, et sissetulekut vajatakse toimetulemiseks – seda pidas peamiseks tööle asumise ajendiks 83% vastajatest (joonis 31). Peaaegu sama suur hulk (81%) nimetas ka soovi ise raha teenida hakata. Muude tähtsate mõjuritena mainiti head palka (58%), soovi omandada erialane töökogemus (55%) ja enese proovilepanekut (47%). Teiste eeskuju või vanemate soovitus olid noorte jaoks väiksema mõjuga.

Gümnaasiumilõpetajad ei arva, et nad saavad kõrgkoolis vaid õpingutele pühenduda. Peamine töölemineku põhjus on toimetulek.

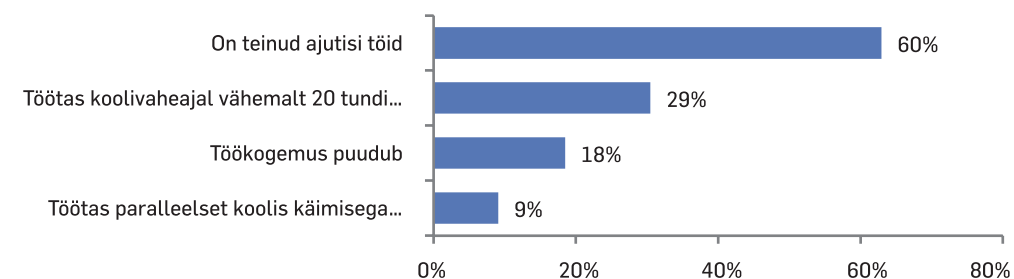

Joonis 31. Mis mõjutab gümnaasiumilõpetajaid õpingute ajal tööle asuma?

Võrreldes omavahel Eesti kõrg- ja kutseharidussüsteemis ning välismaal haridusteed jätkata soovivaid noori, ei esinenud palju olulisi erinevusi. Kutseharidust pakkuvasse kooli pürgijad nimetasid töökoha otsimise põhjusena veidi sagedamini toimetuleku vajadust, väliskõrgkooli kandideerijad see-eest head palka. Kutseharidusest huvitatud noored pidasid teistest sagedamini tööle asumise ajendiks ka vanemate soovitusi, teiste eeskuju ja soovi saada erialast töökogemust.

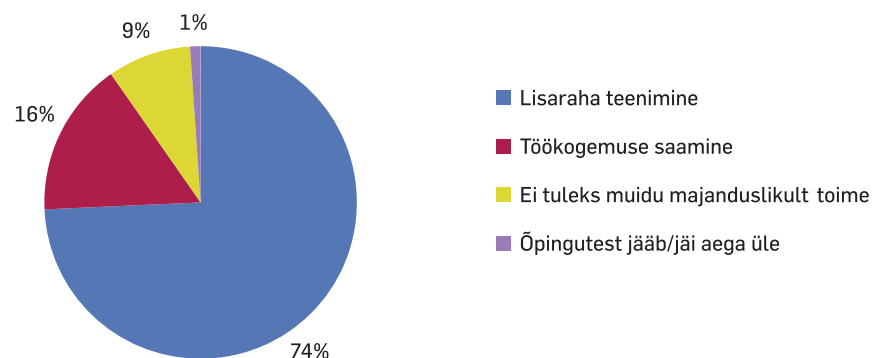
Suhteliselt paljudel õpilastel on varasem töökogemus: 60% neist on teinud ajutise iseloomuga töid, 29% töötanud koolivaheaegadel suurema koormusega ja koguni 9% paralleelselt gümnaasiumiõpingutega (joonis 32). Varasem töökogemus puudus ainult 18% abiturientidest.

Iga kümnes abiturient töötab gümnaasiumiõpingute kõrvalt vähemalt poole koormusega.

Joonis 32. Gümnaasiumilõpetajate varasem töökogemus

Joonisel 33 selgub, et peamiseks põhjuseks, miks noored gümnaasiumiastmes töötavad, on soov teenida lisaraha (74%). 16% vastajatest leidis, et töölemineku taga on põhiliselt töökogemuse omandamise soov. Murettekitavalt suur on nende õpilaste osakaal, kes olid gümnaasiumi ajal sunnitud töötama seetõttu, et ei tuleks muidu majanduslikult toime (9%).

Joonis 33. Põhjused, miks gümnaasiumilõpetajad töötavad

Kas töökogemusega noorte haridusvalikud erinevad nende omadest, kes pole tööl käinud? Jah, kuid mitte kuigi palju (tabel 30). Eestis kõrgharidussüsteemis jätkata soovivaid noori oli kõige rohkem nende gümnaasiumilõpetajate seas, kellel puudus varasem töökogemus, ja märksa vähem tööl käinud noorte hulgas. Tööturule minejaid oli rohkem nende õpilaste seas, kes olid kas koolivaheajal või kooli kõrvalt töötanud vähemalt 20tunnise nädalakoormusega.

Tabel 30. Lõpetamisjärgsed valikud gümnaasiumiaegse töökogemuse alusel

	Töökogemus puudub	On teinud ajutisi töid	On töötanud koolivaheajal vähemalt 20 tundi nädalas	On töötanud paralleelsest koolis käimisega vähemalt 20 tundi nädalas	Keskmine
Jätkata Eesti kõrgharidussüsteemis	77%	69%	67%	67%	70%
Jätkata Eesti kutseharidussüsteemis	5%	8%	7%	5%	7%
Minna välismaale õppima	11%	12%	9%	11%	11%
Minna Eestis tööle	1%	1%	3%	6%	2%
Minna välismaale tööle	1%	5%	6%	4%	4%
Ei õppida ega töötada	4%	5%	8%	7%	5%

Kokkuvõtteks. Õpingute kõrvalt töötamist peetakse normiks: 45% vastajatest uskus end õpingute kõrvalt ka tööle asuvat, töötamise välistas vaid 8% noortest. Teistest sagedamini soovisid õppimise ajal tööle asuda noored, kes kavandasid õpingute jätkamist välisriigis. Tööle tahetakse minna peamiselt seetõttu, et eluga toime tulla, kuid peaaegu sama paljud nimetasid ka soovi ise raha teenima hakata. Paljudel õpilastel on ka varasem töökogemus: kui ajutise iseloomuga töid oli teinud enamik, siis ehmatavalt koguni 9% abiturientidest töötas gümnaasiumiõpingute kõrvalt. Kõigist abiturientidest ainult 18% polnud töötanud. Töökogemusega noorte haridusvalikud erinesid mõnevõrra nende omadest, kes ei olnud tööl käinud. Tööturul jätkata soovijaid oli rohkem nende õpilaste seas, kes olid kas koolivaheajal või kooli kõrvalt töötanud vähemalt 20tunnise nädalakoormusega, Eesti kõrgharidussüsteemis jätkajate seas oli veidi rohkem neid, kellel töökogemus puudus.

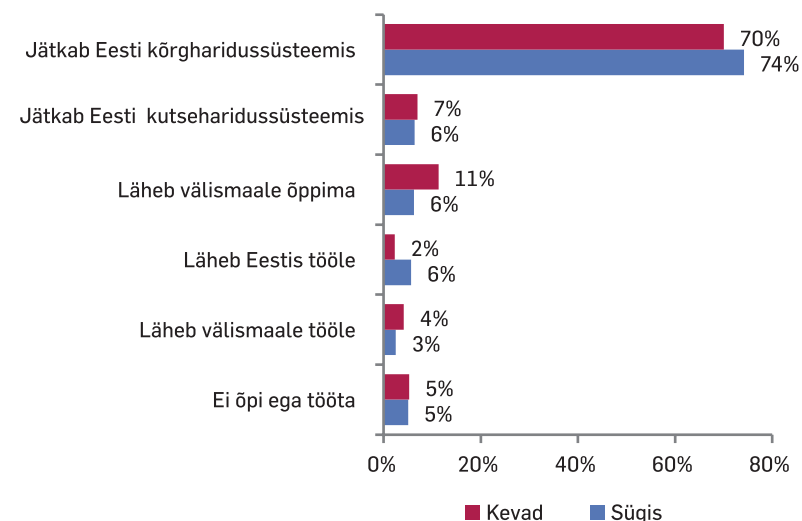
3.6. Järeloküsitluse tulemused

3.6.1. Gümnaasiumilõpetajate plaanide täitumine

Töö senine osa on käsitletud plaane, mida gümnaasiumilõpetajad pidasid 2011. aasta kevadel, enne kui algasid lõpueksamid ja vastuvõtt enamikku Eesti kõrgharidusasutustest. Küsitlusele järgnenud põnevad kuud töid lõpetajate tulevikuplaanidesse muutusi. Et teada saada, millised need olid, mis neid põhjustas ning kas ja kus abiturientid lõpuks õpinguid jätkasid, tehti kevadeses uuringus osalenute seas 2011. aasta oktoobris järeloküsitlus. Selles selgunust annab ülevaate järgnev alapeatükk.

Kevadise küsitluse üks olulisemaid tulemusi oli see, et 11% gümnaasiumilõpetajatest kavatses õpinguid jätkata välisriigis. Tegelikult ei siirdunud siiski nii paljud noortest välismaale: kokku jätkas seal oma haridusteed 6% gümnaasiumilõpetajatest, seejuures peaaegu kõik neist kõrgharidussüsteemis⁶ (joonis 34). Kui vene noortest soovis kevadel välismaale õppima minna ligi kolmandik, siis tegelikult jõudis sinna 19% kodus vene keelt kõnelevatest gümnaasiumilõpetajatest. Eestikeelsest peredest pärit abiturientidest õppis sügisel välismaal 4%. Võrreldes kevadel plaanituga jõudis (peamiselt välisõpingute luhtumise tõttu) rohkem õpilasi Eesti kõrgharidussüsteemi. Mõnevõrra suurem on ka Eesti tööturul raken-dust leidnute arv.

Välismaale läks õppima iga teine neist, kes seda kevadel kavatses: 11%st 6% viis plaani ellu. Kokku siirdus välismaale peaaegu iga kümnes gümnaasiumilõpetaja: 6% õppima ja 3% tööle.

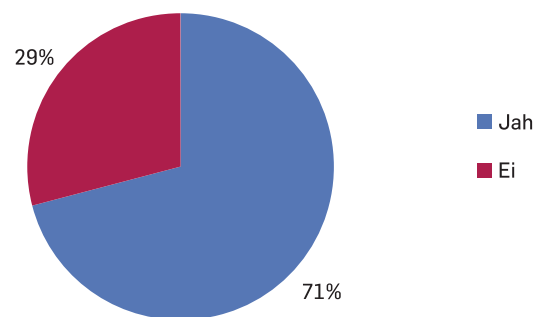

Joonis 34. Gümnaasiumilõpetajate plaanid kevadel ja nende täideminek sügisel

Õppevaldkonniti olid erinevused märgatavamad: kui kevadel soovis humanitaaria ja kunstide valdkonnas jätkata 17% gümnaasiumilõpetajatest, siis tegelikult viis selle mõtte ellu ainult 11%. Soovitust palju vähem jätkati õpinguid ka tervise ja heaolu õppevaldkonnas, mille vastu

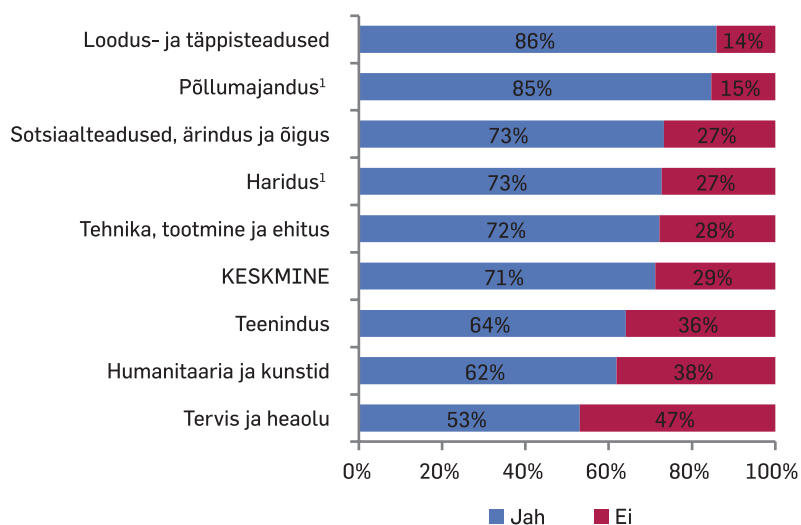
⁶ Välisriigi kutseharidussüsteemis õppis kaks vastajat.

Siiski võib tõdeda, et noored kohanevad kiiresti ja esimese edasiõppimisvaliku äralangemine ei ole kuigi suur tragöödia. Sügiseses küsimustikus paluti vastajatel hinnata, kas nende plaanid realiseerusid, st kas nad pääsesid õppima soovitud kooli ja erialale. Sellele küsimusele vastas eitavalt kõigest 29% noortest (joonis 36), mis on palju vähem, kui oli tegelikult neid, kes ei pääsenud õppima esimesena eelistatud õppevaldkonda.

Joonis 36. Kas õpilane pääses õppima soovitud kooli ja erialale?

Kõige enam andsid eelmisele küsimusele jaatava vastuse loodus- ja täppisteaduste õppevaldkonnas õpinguid jätkata soovinud õppurid (86%), kuid keskmisest enam ka näiteks sotsiaalteaduste, äriduse ja õiguse (73%) ning tehnika, tootmise ja ehituse (72%) valdkonda eelistanud (joonis 37). Oma esialgsete plaanide ebaõnnestumist tunnistasid teistest sagedamini noored, kes olid lootnud jätkata õpinguid tervishoiu ja heaolu valdkonnas: neist ei pääsenud soovitud kooli ja erialale õppima peaaegu pooled (47%). Märkimisväärne on tõik, et selle küsimuse puhul ei esinenud statistiliselt olulisi erinevusi välismaal ning Eesti kõrg- ja kutseharidussüsteemis õpinguid jätkata soovinud noorte vahel.

Joonis 37. Kas õpilane pääses õppima soovitud kooli ja erialale?

Ülaindeksiga¹ tähistatud õppevaldkondades jätkasid õpinguid vähesed vastajatest, mistõttu saadud tulemused ei ole statistiliselt usaldusväärsed.

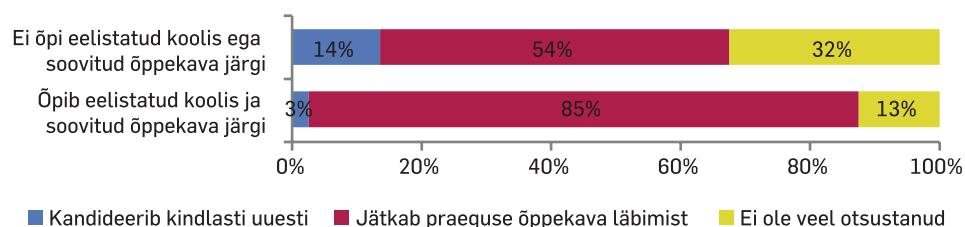
Tabelis 33 on näha erinevate taustategurite mõju sellele, kas õpilane pääses eelistatud kooli ja erialale õppima. Kõige enam mõjutab plaanide täitumist riigieksamite edukas sooritamine. Need õpilased, kes sooritasid riigieksamid keskmisest parema tulemuse peale, pääsesid eelistatud kooli ja erialale õppima peaaegu kolm korda (2,759) tõenäolisemalt. Keskmisest kaks korda (2,044) sagedamini läksid plaanid täide nendel noortel, kes omandasid keskhariduse eliitkoolis. Negatiivselt mõjutas eelistatud kooli ja erialale pääsemist soov õppida edasi tervise ja heaolu valdkonnas, mis kahandas edu saavutamise tõenäosust ligi 70%. Statistiliselt olulisteks ebasoodsateks erialavaliku mõjuriteks osutusid veel õppekvaliteediga seotud aspektide hindamine ja keskhariduse omandamine Tallinnas. Viimaste tulemuste sisuline tõlgendamine on keerulisem, kuid võib olla seotud noorte kõrgemate ootustega, mis kahjuks ei täitunud. Hea on tõdeda, et plaanide täitumist või mittetäitumist ei mõjutanud õppimine eesti keelest erineva õppekeelega gümnaasiumis ega ka vanemate sotsiaal-majanduslik staatus või haridustase. Samal ajal võib see aga tähendada, et selliste tausttunnustega noored ei vali endale ka väga kaugeleulatuvaid eesmärke. Erinevaid mudeli kujusid läbi proovides leidis statistiliselt olulisi seoseid ka loodus- ja täppisteaduste valdkonnas edasiõppimise soovi (mis avaldas plaanide täitumisele positiivset mõju) ja õpilase soo puhul (meestel on väiksem tõenäosus eelistatud kooli ja erialale pääseda).

Tabel 33. Kas õpilane pääses õppima soovitud kooli ja erialale? Logistiline regressioonanalüüs

Õpib eelistatud koolis ja erialal	Exp(B)
I edasiõppimiseelistus sotsiaalteaduste, äriduse ja õiguse valdkond (vs. ei ole)	0,911
I edasiõppimiseelistus loodus- ja täppisteaduste valdkond (vs. ei ole)	1,967
I edasiõppimiseelistus tehnika, tootmise ja ehituse valdkond (vs. ei ole)	0,556
I edasiõppimiseelistus tervise ja heaolu valdkond (vs. ei ole)**	0,305
I edasiõppimiseelistus teeninduse valdkond (vs. ei ole)	0,730
I edasiõppimiseelistus humanitaaria ja kunstide valdkond (vs. ei ole)	0,613
Nõus maksma õppemaksu (vs. ei ole)	1,340
Hindab erialavalikut mõjutava tegurina õppekvaliteediga seotut (vs. ei hinnanud)*	0,576
Hindab erialavalikut mõjutava tegurina tulevase töökohaga seotut (vs. ei hinnanud)	1,603
Kõrge sotsiaal-majandusliku staatusega perest (vs. madala)	0,918
Keskmise sotsiaal-majandusliku staatusega perest (vs. madala)	0,702
[keskmisest parem = 1]	1,199
Vanema haridus (kõrgem) I tase (vs. III)	1,056
Vanema haridus (kõrgem) II tase (vs. III)	0,805
Lemmikaine seotud loodus- ja täppisteadustega (vs. ei ole)	0,757
Gümnaasiumi õppekeel muu (vs. eesti keel)	1,641
Soovis minna õppima välismaale	1,632
Õppis Tallinnas (vs. mujal Eestis) **	0,558
Õppis Tartus (vs. mujal Eestis)	1,155
Õppis eliitkoolis (vs. ei õppinud) *	2,044
On osalenud spordi- ja huviringides (vs. ei ole)	1,065
Sooritas riigieksamid keskmisest paremini (vs. ei sooritanud)***	2,759
Mees (vs. naine)	0,724

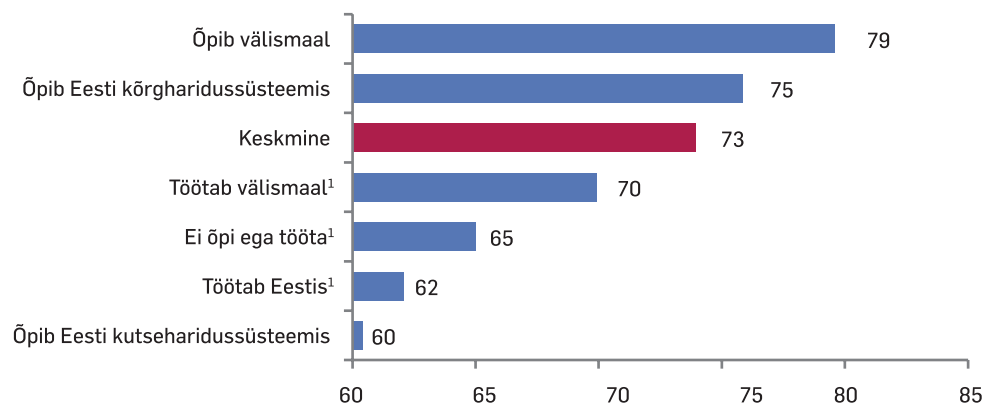
Tärnid tähistavad seose statistilist olulisust: *** p < 0,001; ** p < 0,05; * p < 0,1.

Kuidas soovitud kooli ja erialale mittepääsemine noorte edasisi plaane mõjutab? Neist, kelle plaanid täide ei läinud, soovib tegelikkuses 54% õpinguid oma praeguse õppekava järgi jätkata (joonis 38). Kõigest 14% oli neid, kes lubasid järgmisel aastal kindlasti uuesti kandideerida. Ent suhteliselt suur (32%) oli ka nende noorte osakaal, kes ei ole selles küsimuses veel otsust langetanud.

Joonis 38. Kas õpilane plaanib jätkata õpinguid praegusel erialal või kandideerib järgmisel aastal mujale?

Joonis 39 annab ülevaate riigieksamite keskmisest⁷ tulemusest lõpetajate praeguse tegevuse järgi. Väikesed vastajarühmad ei võimalda kohati teha statistiliselt usaldusväärseid üldistusi, kuid andmed kinnitavad juba eelpool selgunut, et välismaale siirduvad õppima meie parimad gümnaasiumilõpetajad. Kui riigieksamite keskmiseks tulemuseks oli 73 punkti 100st, siis välismaal õppivate noorte puhul oli see näitaja 79. Eesti kõrgharidusastutustes edasi õppivate gümnaasiumilõpetajate keskmine eksamitulemus oli 75 punkti, kõvasti väiksemaid skore näitasid Eesti tööturul ja kutseharidussüsteemis jätkajad.

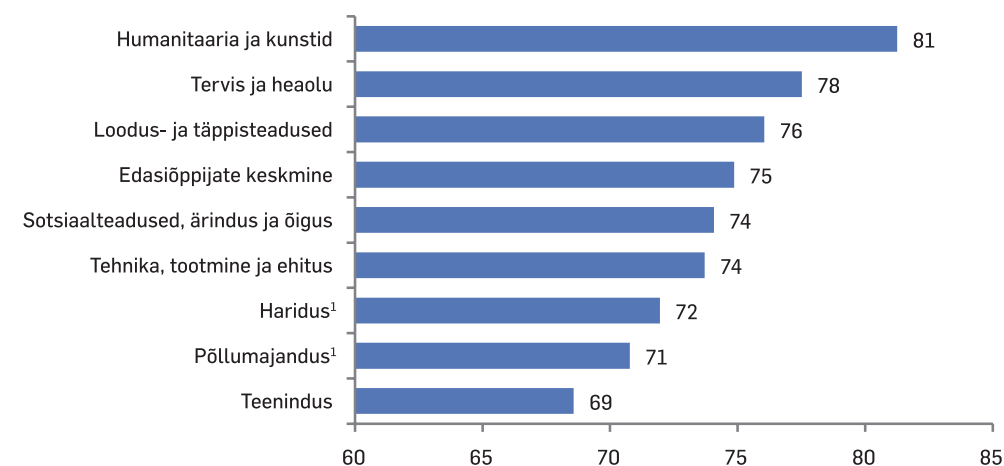

Joonis 39. Riigieksamite keskmine tulemus lõpetajate praeguse tegevuse järgi

Ülaindeksiga¹ tähistatud tegevusega olid hõivatud vähesed vastajatest, mistõttu saadud tulemused ei ole statistiliselt usaldusväärsed.

⁷ Riigieksamite tulemuste kohta koguti andmeid järelküsitluse käigus. Keskmise leidmiseks jagati punktide kogusumma nende eksamite arvuga, mille kohta vastaja oli tulemuse esitanud. Keskmiste võrdlemisel eri õppevaldkondades tuleb aga silmas pidada, et riigieksamite tulemused on standardiseerimata, mistõttu näiteks kõigi võõrkeelte (inglise, saksa, prantsuse, vene keel võõrkeelena) keskmised tulemused varieerusid 2011. aastal 72 ja 78 vahel, aga reaal- ja loodusainete (bioloogia, keemia, füüsika, matemaatika, geograafia) tulemuste keskmised jäid vahemikku 57–66. Seega teevad loodus-, täppisteaduste ja tehnikaerialadel edasi õppijad suure tõenäosusega riigieksameid, milles ei saada nii palju punkte kui humanitaaride eelistatud riigieksamites.

Õpingute jätkajatest tegi riigieksamid kõige paremini humanitaaria ja kunstide õppevaldkonna valinud õpilased keskmise tulemusega 81 punkti. Kolme punkti võrra väiksem oli riigieksamite keskmine tervise ja heaolu õppevaldkonnas õppivatel noortel. Veidi üle keskmise oli ka loodus- ja täppisteaduste valdkonnas edasiõppijate punktiskoor. Kõige kehvema tulemuse peale tegid riigieksameid teenindusvaldkonnas õpinguid jätkanud noored.

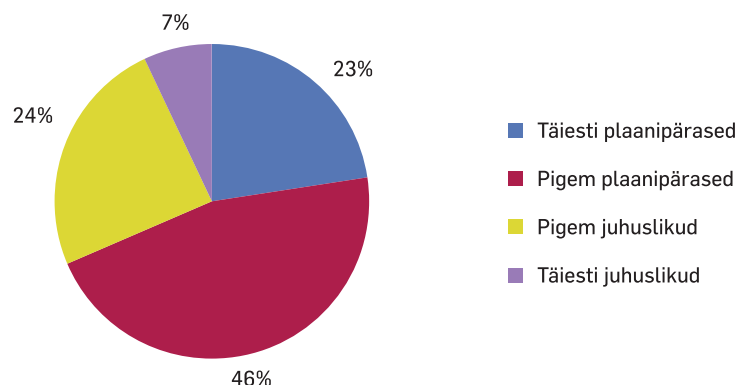

Joonis 40. Riigieksamite keskmine tulemus õppevaldkonna järgi

Ülaindeksiga¹ tähistatud õppevaldkondades õppisid vähesed vastajatest, mistõttu saadud tulemused ei ole statistiliselt usaldusväärsed.

Üldiselt hindavad koolilõpetajad oma lõpetamisjärgset karjääri- või koolivalikut plaanipäraseks (joonis 41). Plaanide täielikku kordaminekut tunnistas 23% kõigest vastajatest, 46% noortest tõdes, et nende praegune tegevus oli pigem plaanipärane kui juhuslik. Keskmise omandamisele järgnenud valikuid pidas pigem juhuslikuks 24% vastajatest, täiesti juhuslikuks nimetas neid ainult 7%. Kaht viimast rühma kokku võttes võib öelda, et peaaegu iga kolmas noor ei tegele soovitud-plaanitud valdkonnaga või ei tee seda soovitud koolis või valdkonnas. Need inimesed vajavad kindlasti ka edaspidi õppe- ja karjäärinõustamist, et leida lähiaastatel endale sobiv tee.

Iga kolmas gümnaasiumilõpetaja peab oma lõpetamisjärgset valikut pigem juhuslikuks. See rühm vajab kindlasti ka edaspidi õppe- ja karjäärinõustamist, et leida lähiaastatel endale sobiv tee.

Joonis 41. Kas lõpetamisele järgnenud valikud olid planeeritud või juhuslikud?

Oma lõpetamisjärgseid valikuid peab täiesti plaanipäraseks 47% välismaal õppivatest koolilõpetajatest, kuid vaid 9% Eestis tööl käivatest noortest (tabel 34). Oma valikute juhuslikust tunnetab ka enamik kutseõppes jätkanutest.

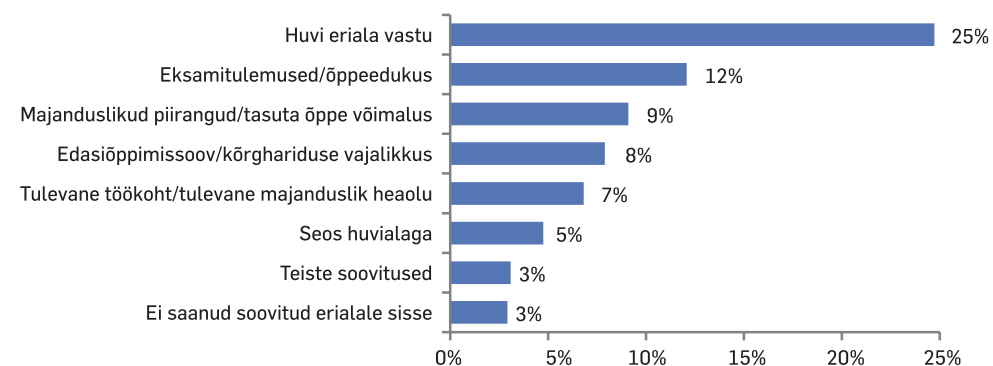
Tabel 34. Kas lõpetamisjärgsed valikud olid planeeritud või juhuslikud? Koostatud lõpetajate praeguse tegevuse alusel

	Täiesti juhuslikud	Pigem juhuslikud	Pigem plaanipärased	Täiesti plaanipärased	Vastajate arv
Jätkas Eesti kõrgharidussüsteemis	6%	22%	49%	22%	561
Jätkas Eesti kutseharidussüsteemis	17%	38%	31%	15%	48
Läks välismaale õppima	4%	9%	40%	47%	47
Läks Eestis tööle	9%	47%	35%	9%	43
Läks välismaale tööle ¹	11%	26%	32%	32%	19
Ei õpi ega tööta	5%	32%	45%	18%	38
Keskmine	7%	24%	46%	23%	756

Ülaindeksiga¹ tähistatud tegevusega olid hõivatud vähesed vastajatest, mistõttu saadud tulemused ei ole statistiliselt usaldusväärsed.

Lõpetuseks paluti vastajatel leida peamine tegur, mis mõjutas nende keskharidusastme lõpetamise järgseid valikuid. Tulemused on esitatud joonisel 42. Kõige olulisemaks pidasid vastajad oma huvi selle eriala vastu, mida õppima asuti (25%). 12% vastajatest nimetas oma valikute peamise kujundajana varasemat õppeedukust ja riigieksamitel saavutatud tulemusi. Paljude noorte (9%) plaane kujundas ka nende majanduslik olukord – õppima asuti eelistatuimal erialal, kus olid riiklikult rahastatud õppekohad. Kindlat eriala eelistanud, kuid riigieelarveliselt kohalt välja jäänud noored olid mõnel juhul sunnitud võtma vaheaasta, et teenida õppemaksu tasumiseks raha. Üllatavalt paljud noored (8%) nimetasid kandvat rolli mänginud asjaoluna soovi edasi õppida ja kõrghariduse vajalikkust ühiskonnas. Noorte vastustest selgus, et kõrghariduses nähakse vahendit, mille abil tagada

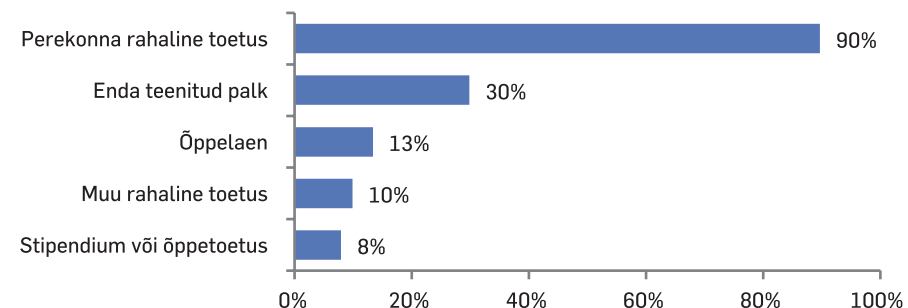
tulevane hea elujärg. Tulevast töökohta või majanduslikku heaolu silmas pidades langetas oma valiku 7% vastajatest. 5% noorte jaoks oli valiku tegemine lihtne seetõttu, et senisest enam pühenduti oma huvialale, asudes näiteks hobiks olnud muusikariista mängimist õppima kõrgharidusasutuses. Teiste sagedamini mainitud valikupõhjuste hulgas on veel pere ja sõprade soovitus (3%) ning ebaõnnestunud kandideerimine soovitud kooli või erialale.

Joonis 42. Mis oli kõige olulisem tegur, mis mõjutas noorte lõpetamisjärgseid valikuid?

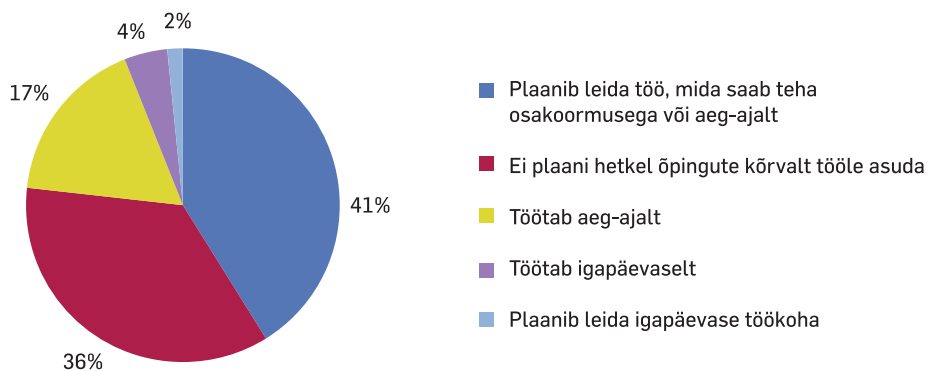
3.6.2. Edasiõppijate majanduslik olukord

Joonisel 43 on antud vastus küsimusele, millistest allikatest katavad noored oma õpingutega seotud kulutused. Vastajatel paluti märkida kaks kõige olulisemat allikat, mille abil nad tasuvad oma õpingu- ja elamiskulud. Kui varasemad üliõpilaskonna uuringud on näidanud, et tudengite peamiseks sissetulekuallikaks on nende enda teenitav raha, siis noorte esmakursuslaste puhul on valdav siiski perekonna toetus: kõigist edasiõppijaist 90% nimetas seda peamiseks sissetulekuallikaks. Enda teenitavat töötasu nimetas tähtsaima tuluallikana 30% vastajatest. Õppelaen kuulus kahe olulisema sissetulekuallika hulka 13%l õpinguid jätkanud gümnaasiumilõpetajatest, õppetoetused ja stipendiumid vaid 8%l noortest.

Joonis 43. Edasiõppijate peamised sissetulekuallikad

Sügisese küsitluse ajal 2011. aasta novembris oli tööga hõivatud 21% õpinguid jätkanud gümnaasiumilõpetajatest, seejuures iga päev töötas neist ainult 4%. Edasiõppijaist 17% oli suutnud leida töö, mida saab teha aeg-ajalt. Samal ajal avaldas 43% hetkel mittetöötavatest noortest soovi lähemal ajal töökoht hankida. Seejuures eelistasid peaaegu kõik neist asuda tööle osakoormusega. 36% noortest ei soovinud õpingute kõrvalt tööle asuda.

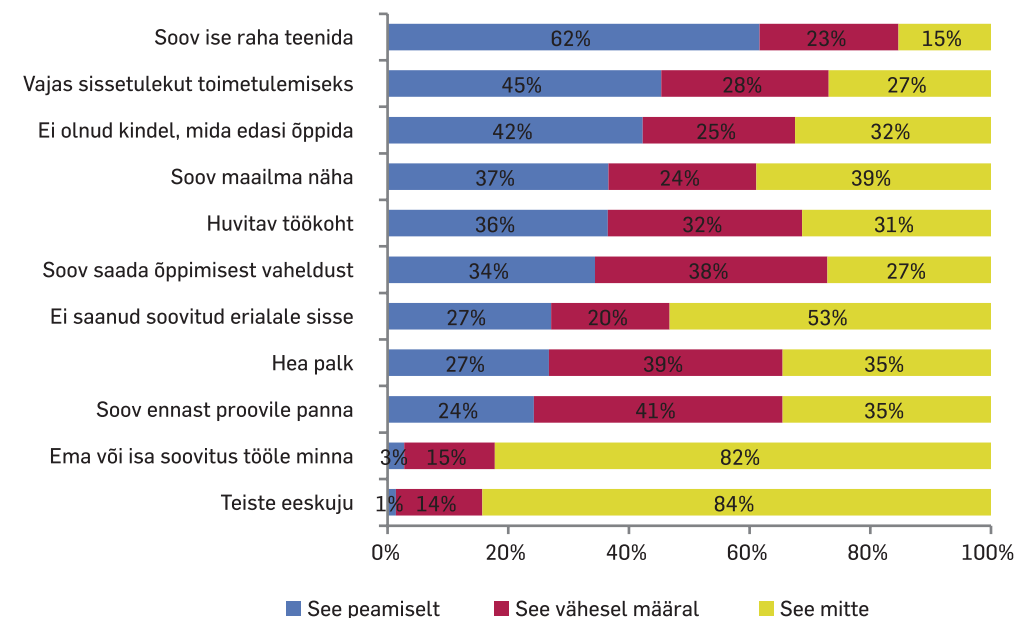

Joonis 44. Edasiõppijate soov õpingute kõrvalt tööle asuda

3.6.3. Jätkamine tööturul ja vaheaasta võtmine

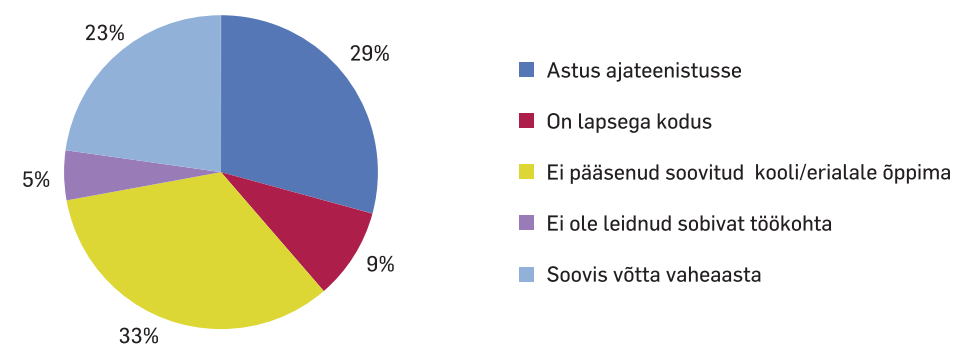
Uuringu tulemuste põhjal ei jätkanud sügisel õpinguid kokku 14% kõigist gümnaasiumilõpetajatest ehk enam kui 1500 noort. Tööturule siirdus neist 9%, sealhulgas 3% mõnesse välisriiki. 5% gümnaasiumilõpetajatest ei tegele nüüd sügisese küsitluse ajal ei õppimise ega töötamisega, sest paljud noormehed viibisid ajateenistuses, samuti toodi põhjuseks lapse sünd, terviseprobleemid, kuid ka lihtsalt sobiva töökohta puudumine.

Tööle mindi ennekõike soovist ise raha teenida – seda nimetas peamiseks tööle asumise põhjuseks 62% vastajatest (joonis 45). Tugevat toetust leidsid ka väited, et töölemineku taga on vajadus toimetulemiseks raha teenida (45%) ja ebakindlus edasiste õpingute suhtes (42%). Teistest sagedamini nimetati ka soovi näha maailma, huvitavat töökohta ja tahet saada õppimisest vaheldust. Harva peeti tööleasumise põhjuseks vanemate soovitus või teiste eeskuju. Küsitlusankeet pakkus vastajatele võimalust ka ise täpsustada, miks valik tööturu kasuks langetati. Olgu järgnevalt esitatud mõned huvitavamad vastused: ... et koguda õppimise jaoks raha tulevasele aastale; järgmine aasta õppemaksu maksmiseks; ma ei saanud valitud erialale riigieelarvelisele kohale õppima; rahakogumine järgmiseks aastaks; tänu õlaluumurrule ei saanud välismaale tööle minna, pidin Eestisse esialgselt tööle jääma; vabatahtlik töö välismaal on olnud mu kauaaegne unistus; tahtsin vabatahtlikuks minna ja mitteformaalselt õppida.

Joonis 45. Tööturule siirdumist mõjutanud tegurid

Põhjustest, miks gümnaasiumilõpetajad sügisel ei töötanud, annab rohkem aimdust joonis 46. Et selliseid vastajaid oli järelküsitluses vähem kui 50, ei ole alljärgnevad andmed järelduste tegemiseks küllalt usaldusväärsed, kuid olgu nad siinkohal põgusa ülevaate andmiseks esitatud. Peamiselt pidasid tööst ja õpingutest vabad vastajad kojujäämise põhjuseks soovitud koolist või erialalt väljajäämise, sageli ka ajateenistuse. Arvestades, et esimestel on võrreldes ajateenistuses viibijatega palju rohkem vaba aega internetis viibimiseks ja seega ka uuringus osalemiseks, siis on tõenäoline, et tegelikult võib suurem osa mitteaktiivsetest gümnaasiumilõpetajatest olla kaitseväes.

Joonis 46. Põhjusted, miks gümnaasiumilõpetajad ei õpi ega tööta

Märkus. Väikese vastajate arvu tõttu ei ole saadud tulemus statistiliselt usaldusväärne.

Kokkuvõtteks. Kui kevadel lootis välisriigis edasi õppida 11% abiturientidest, siis tegelikult jätkas seal oma haridusteed 6% gümnaasiumilõpetajatest. Selle tulemusena asus Eestis kõrgharidust omandama rohkem õpilasi võrreldes kevadel plaanituga. Mõnevõrra suurem on ka Eesti tööturul rakendust leidnute arv. Riigieksamid ja vastuvõtukonkursid korrigeerisid lõpetajate erialavalikuid. Humanitaaria ja kunstid ning tervis ja heaolu olid valdkonnad, kuhu kevadel soovis kandideerida palju rohkem abituriente, kui sügisel reaalselt õppima pääses. Kevadiste plaanidega võrreldes oli vastuvõtt tuntuvalt suurem loodus- ja täppisteaduste erialadel, kuhu lisandus õppijaid eelkõige tehnika, tootmise ja ehituse, sotsiaalteaduste, ärimise ja õiguse ning tervise ja heaolu valdkonnas edasisi õpinguid kavandanute seast. Peale loodus- ja täppisteaduste võitsid kevadega võrreldes õppijaid juurde tehnika, tootmine ja ehitus ning sotsiaalteadused, ärimine ja õigus. Eesti kõrghariduses või välismaal edasi õppivatest noortest eelistas kevadel sama valikut 90%, tööturul rakendust leidnud lõpetajatest vaid 14%. Sügisel kutseõppes olnud noortest eelistas kevadel seda valikut vähem kui neljandik. Edasiõppimisvaldkondasid vaadates jätkas kevadel õpinguid eelistatud õppevaldkonnas 55% noortest. Regressioonanalüüsi tulemuste järgi soodustas õpilaste plaanide täitumist kõige enam riigieksamite edukas sooritamine ja õppimine eliitkoolis. Plaanide täitumist või mittetäitumist ei mõjutanud õppekeel ega ka vanemate sotsiaal-majanduslik staatus või haridustase. Õpilastest, kelle kevadised plaanid ei täitunud, soovib 54% jätkata õpinguid oma praeguse õppekava järgi. Järgmisel aastal kavandas eelistatud erialale või kooli uuesti kandideerida 14%.

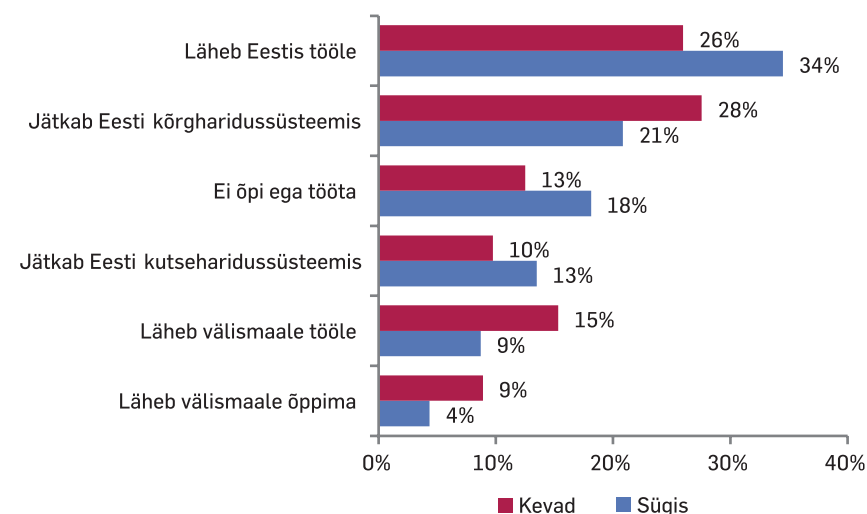
Järeloküsitluses osalenud gümnaasiumilõpetajate riigieksamite keskmine tulemus oli 73 punkti 100st. Kõige paremini sooritasid eksamid välismaal õppivad noored (79 punkti), Eesti kõrgharidusastmes edasi õppivate gümnaasiumilõpetajate keskmine eksamitulemus oli 75 punkti. Märkatavalt väiksemad skoorid said Eesti tööturul ja kutseõppes jätkajad. Edasiõppimisvaldkondadest sooritasid riigieksameid kõige paremini humanitaariat ja kunste eelistanud õppurid (keskmine tulemus 81 punkti). Veidi allpool (78 punkti) oli riigieksamite keskmine tervise ja heaolu õppevaldkonnas õppivate noortel. Kõige kehvema tulemuse peale sooritasid riigieksameid teenindusvaldkonnas õpinguid jätkanud noored. Lõpetamisjärgsete valikute kujunemisel oli olulisim tegur abiturientide huvi selle eriala vastu, mida õppima asuti. Teiste tähtsamate mõjutajatena nimetati varasemat õppeedukust ja riigieksamitel saavutatud tulemusi, majanduslikku olukorda, soovi edasi õppida ja kõrghariduse vajalikkust ühiskonnas.

Õpinguid alustanud noorte valdavaks rahaliseks toetusallikaks on nende perekond: kõigist edasiõppijaist nimetas seda peamiseks sissetulekuallikaks 90%. Tööga hõivatud on 21% õpinguid jätkanud gümnaasiumilõpetajatest, kuid iga päev töötab edasiõppijatest ainult 4%. Õpinguid ei jätkanud kokku 14% gümnaasiumilõpetajatest ehk enam kui 1500 noort. Tööturule siirdus neist 9%, sealhulgas 3% mõnesse välisriiki. 5% gümnaasiumilõpetajatest ei tegele nüüd sügisese küsitluse ajal ei õppimisega ega töötamisega, kuid selle põhjuseks oli peamiselt ajateenistusse minek. Tööle suundumise põhjuseks oli peamiselt soov ise raha teenida, kuid ka vajadus toime tulla ja ebakindlus edasiste õpingute suhtes.

3.7. Kutsekeskharidusastme lõpetajate edasised valikud

Et kutsekesk- ja gümnaasiumiharidus erinevad üksteisest tuntuvalt oma sisu ja eesmärgi poolest, vaadeldakse nende kahe haridusliigi lõpetajaid selles analüüsis eraldi. Kutseharidusstandardi kohaselt on kutseõppe eesmärk luua võimalused sellise isiksuse kujunemiseks, kellel on teadmised, oskused, vilumused, hoiakud ja sotsiaalne valmidus töötamiseks ning eeldused õpingute jätkamiseks ja elukestvaks õppeks, st eelkõige valmistada ette töötajaid Eesti tööturu jaoks. Samal ajal ei tohiks kutseharidusest saada noorte jaoks tupikteed ja võimekatel noortel peab olema soovi korral ligipääs kõrgharidusele. Ainus kutseõppeliik, mis annab lõpetajale keskhariduse omandamist tõendava diplomi ja tagab seega ligipääsu kõrgharidusele, on kutsekeskharidusõpe, mille läbis 2011. aastal rohkem kui 3800 noort. Käesoleva uuringu valimisse sattus neid kahjuks suhteliselt vähe: kevadisele küsitlusele vastas 248 kutsekeskharidusastme viimase kursuse õpilast, sügisese järeloküsitluses osales neist kõigest 72.

Sarnaselt gümnaasiumilõpetajatega on ka kutsekeskhariduse omandanud noorte esimene valik kõrgharidus: kevadise küsitluse ajal soovis 28% neist jätkata oma haridusteed Eesti kõrgharidusastmes ja veidi vähem – 26% – minna Eestis tööle. Välisriigis soovis tööle asuda 15% vastajatest. Kutsekeskharidusastme lõpetajatel on võimalik oma erialateadmisi veel täiendada kutseõppes keskhariduse baasil. On ka neid, kes soovivad pärast ühe kutse omandamist õppida midagi uut – kevadise küsitluse ajal tahtis järgmisel õppeaastal veel kutseharidusastmes edasi õppida 10% vastajatest. Välisriigis kavatses õpinguid jätkata 9% kutsekeskhariduse omandanutest ja 13% ei plaaninud ei kooli ega tööle minna.

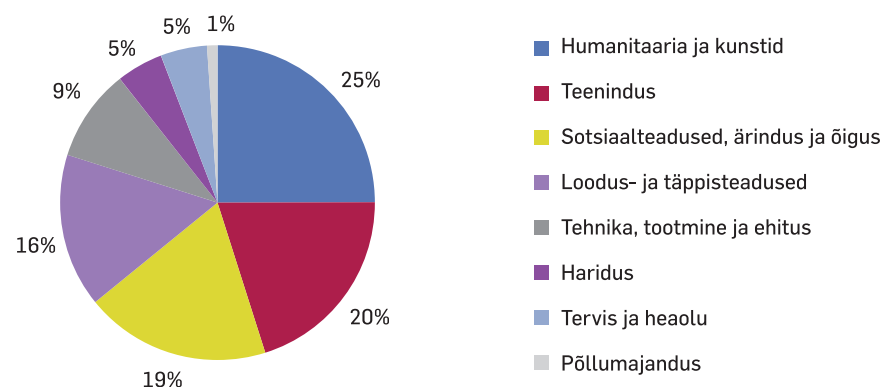
Joonis 47. Kutsekeskharidusastme lõpetajate plaanid kevadel ja nende rakendus sügisel 2011

Tegelikult jätkas kõigist kutsekeskhariduse saanutest Eesti kõrgharidusasutustes 21% ja siin asus tööle 34%. Kutseharidusõpingud olid käsil 13%. Võrreldes kevadel soovituga oli vähem neid, kellel õnnestus tööle asuda välisriigis (9%) või sinna õppima pääseda (4%). Suur (18%) oli aga nende noorte osakaal, kes ei käinud tööl ega koolis. Teatud määral on see põhjendatav ajateenistuse või laste sünniga, kuid et gümnaasiumilõpetajatest oli koolist-tööturult eemal vaid 5%, siis tõenäoliselt on kutsekeskhariduse omandanute seas suureks probleemiks ka töötus.

Kui kevadel soovisid edasi õppida ligi pooled kutsekeskharidusastuse lõpetajatest ja tööle minna neist 40%, siis tegelikult jätkas õpinguid 38% ja tööle asus 43%.

Kevadise küsitluse ajal pakkus kutsekeskharidusastuse viimase kursuse õpilastele suurimat huvi õpingute jätkamine humanitaaria ja kunstide valdkonnas, mida eelistas 25% edasiõppimissooviga noortest. Valdkonna populaarsuse põhjusi võib otsida osa kutseõppeasutuste suunitlusest, sest näiteks Tartu kunstikoolis, Heino Elleri nimelises muusikakoolis või Georg Otsa nimelises muusikakoolis pakutav kutseõpe hõlmab peaaegu täielikult humanitaaria ja kunstide valdkonda. Professionaalse muusiku või kunstniku koolitamisel täidab kutseõppeasutus aga n-ö eelkooli ülesandeid ja suur osa lõpetajatest jätkab õpinguid Eesti Muusika- ja Teatriakadeemias, Eesti Kunstiakadeemias ja Tartu Kõrgemas kunstikoolis.

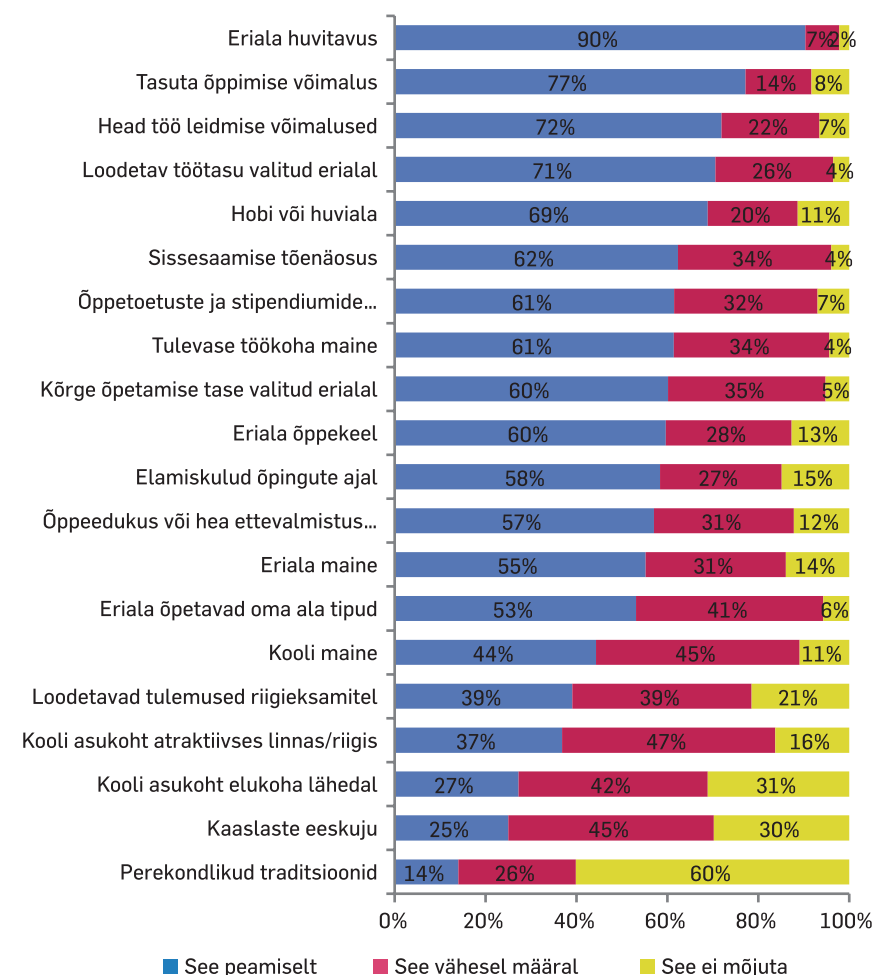
Teine eelistatud õppevaldkond on teenindus, kus kavatses edasi õppida 20% kutsekeskhariduse omandajatest. Teenindus on kutsehariduses tehnika, tootmise ja ehituse järel suuruselt teine õppevaldkond, kus koolitatakse näiteks kokkasid, kelnereid, hotelliteenindajaid jpt, mistõttu ei ole üllatav, et paljud nende erialade lõpetajatest soovivad samas valdkonnas end täiendada. Gümnaasiumilõpetajate seas populaarseimas sotsiaalteaduste, ärimise ja õiguse õppevaldkonnas soovis kevadel edasi õppida 19% ning loodus- ja täppisteaduste alal 16% kutsekeskharidusastuse viimase kursuse õpilastest. Ootamatult väike oli tehnika, tootmise ja ehituse õppevaldkonnas jätkata soovivate lõpetajate osakaal, sest õpilaste arvu poolest on tegemist suurima kutseharidusvaldkonnaga ja võiks eeldada, et paljud sellel alal kutseõppe läbinutest soovivad sarnasel erialal kõrgharidust omandada.

Joonis 48. Eelistatud edasiõppimisvaldkonnad kutsekeskhariduse lõpetajate seas

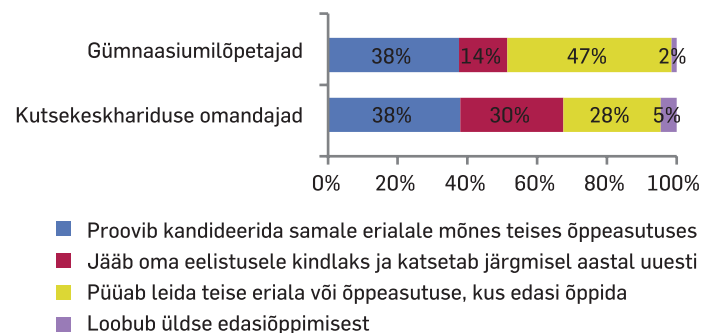
Edasiõppimissooviga kutseõppurid soovisid keskmiselt kandideerida kahte (1,9) kooli ja kahele (1,9) erialale. Mäletatavasti soovisid gümnaasiumilõpetajad proovida keskmiselt 2,7 erialale ja 2,4 õppeasutusse.

Nagu gümnaasiumilõpetajad, nii leidsid ka kutsekeskhariduse omandajad, et kõige rohkem mõjutab erialavalikut valdkonna huvitavus (90% pidas seda peamiseks mõjuriks) ning tasuta õppimise võimalus (77%). Erinevalt gümnaasistidest ei olnud aga kutseõppurite hulgas kooli- ja erialavalikul niivõrd oluline sissesaamise tõenäosus, mida esimesed hindasid tähtsusest kolmanda tegurina. Kutsekeskharidusastuste lõpetajate jaoks olid kolmandal kohal head töökoha leidmise võimalused. Gümnaasistidest märgatavalt kõrgemalt hindasid kutseõppurid loodetava töötasu suurust valitud erialal, kuid ka seotust enda hobi või huvialaga.

Joonis 49. Tegurid, mis mõjutavad kutsekeskharidusastuste lõpetajate eriala- ja koolivalikut ning õpilaste hinnang nende tähtsusele

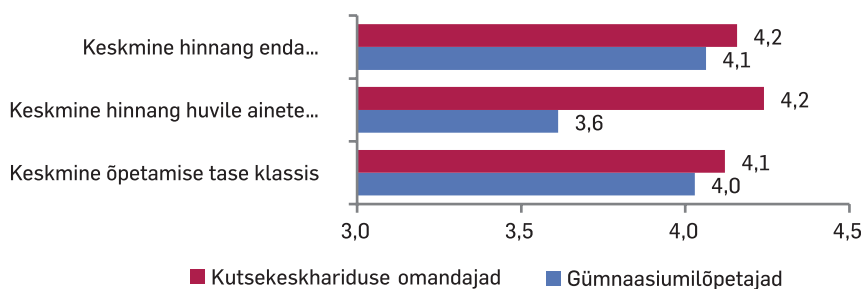
Kutsekeskkooli ja gümnaasiumilõpetajate vahel leidub mõningaid erinevusi ka selles, mida nad kavatsesid ette võtta, kui ei pääse eelistatud erialale (joonis 50).

Joonis 50. Gümnaasiumi ja kutsekeskharidusasutuse lõpetajate valikud, kui ei pääse õppima soovitud erialale ja kooli

Kutseõppurid on oma valikutes palju kindlamad: soovitud erialale ja kooli mittepääsemisel on 30% neist valmis aasta ootama ja proovima seejärel uuesti. Üllatavalt on kutsehariduse omandajad veidi enesekindlamad ka soovitud erialale ja kooli sissesäämise suhtes: kui gümnaasistidest uskus sellesse 72%, siis kutsekeskkooli lõpetajatest 83%.

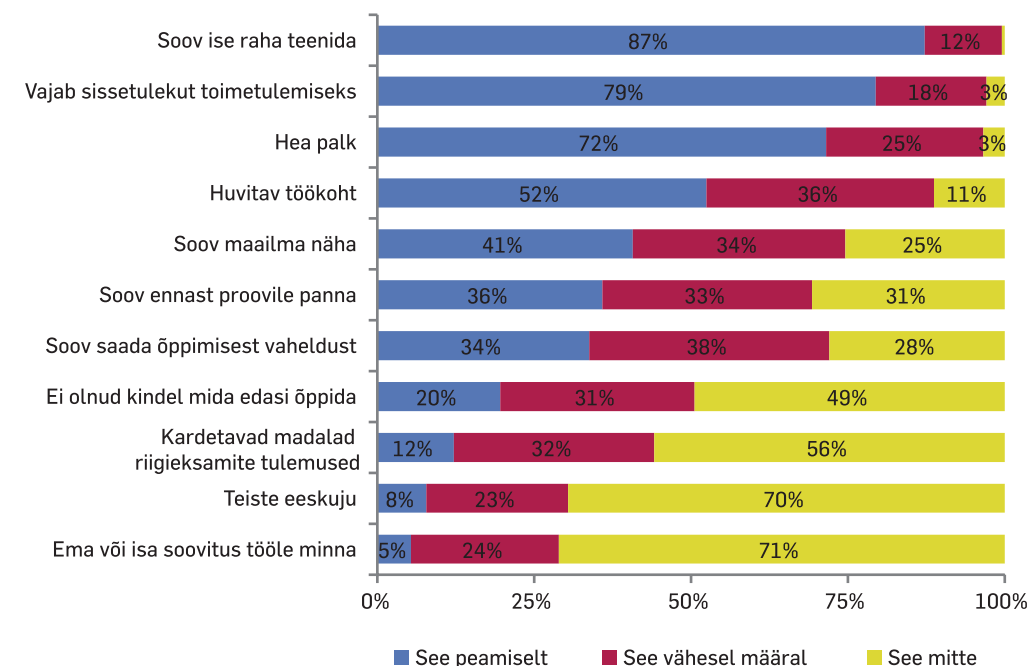
Huvitava asjaoluna hindavad kutseõppurid kõrgemalt mitut kooliga seotud tegurit (joonis 51). Selle põhjuseid on raske täie kindlusega nimetada, kuid tasub silmas pidada, et tänu kutseharidusvõrgu reformidele ja tõukefondide vahenditele on kutseõppeasutused tänapäeval märksa suuremad ja paremini varustatud kui killustunud gümnaasiumid, mis võimaldab tõenäoliselt pakkuda ka parema kvaliteediga õpet. Rõhutada tuleb ka seda, et kui tavaliselt peetakse kutseharidusasutuse õpilasi vähem motiveerituks, siis tegelikult ei esinenud statistiliselt gümnaasistide ja kutseõppurite õpihoiakus olulisi erinevusi.

Joonis 51. Hinnang toimetulekule koolis, huvile ainete vastu ja õpetamise tasemele

Nii nagu gümnaasiumilõpetajad, soovivad ka kutsekeskhariduse omandajad tööle minna eelkõige seetõttu, et ise raha teenima hakata – seda pidas peamiseks mõjuriks 87% vastajatest. Sealjuures toetavad kutseõppurid seda väidet tugevamini kui gümnaasiumilõpetajad, kellest pidas rahateenimissoovi peamiseks mõjutajaks 77%. Kutseõppes olivate tööle

asumist mõjutavad tegurid olidki peamiselt rahaga seotud: tähtsaks peeti veel vajadust majanduslikult toime tulla ja head palka. Tuntavalt harvem leidsid mainimist gümnaasistide seas populaarsed tööleasumise põhjused, milleks oli soov maailma näha ja õppimisest vaheldust saada.

Joonis 52. Tööturule siirdumist mõjutavad tegurid ja kutsekeskharidusastme lõpetajate hinnang nendele

Kokkuvõtteks. Sarnaselt gümnaasiumilõpetajatega on kutsekeskhariduse omandanud noorte eelistatuim valik kõrgharidus. Siiski on selle sooviga noorte osakaal 2,5 korda väiksem, sest kevadise küsitluse ajal soovis kõrgharidusteed jätkata 28%. Märksa enam (41% võrreldes gümnaasiumilõpetajate 6%ga) oli aga neid, kes soovisid tööle minna: 26% tahtis töötada Eestis ja 15% välismaal. Välisriigis õppida soovijate osakaal oli ühtemoodi 9%. Kutseõppesse soovis edasi minna 10% vastajatest, 13% lõpetajatest ei plaaninud ei õppida ega töötada. Tegelikult läks sügisel kõigist kutsekeskkooli lõpetajatest Eestis kõrgharidust omandama kavandatust 7% vähem (21%) ning tööle 8% enam (34%). Kutseharidusõpingud olid käsil 13%. Välisriigis töötas 9% ja õppis 4% lõpetajatest. 18% kutseharidusõpingute lõpetajatest ei käinud tööl ega koolis – töötus on kujunenud suureks probleemiks. Edasiõppimisvaldkondadest eelistasid kutsekeskharidusasutuse viimase kursuse õpilased humanitaariat ja kunste, teenindust ning sotsiaalteaduste, äriduse ja õiguse õppevaldkonda.

4. Kvalitatiivanalüüsi tulemused

Et karjäärivalikute tegemine ei ole enamasti lihtsasti kirjeldatav lineaarne protsess, vaid mitme eri teguri koostmõjul kujunev otsus, oli tähtis kaasata uuringusse ka kvalitatiivse analüüsi aspekte. Selleks otsustati kasutada üle-eestilist kirjandikonkurssi, mille Praxis kuulutas välja koostöös Eesti Emakeeleõpetajate Seltsiga ja mille teemaks oli „Minu tee“. Abiturientidel paluti arutleda oma tulevikuplaanide üle, mõelda, kus nad näevad end olevat 10 ja 20 aasta pärast ning mis nende eluteed seejuures mõjutab või kujundab. Kokku saatis oma kirjandi konkursile 121 koolilõpetajat seitsmest gümnaasiumist üle Eesti. Kogutud andmete analüüsimisel lähtuti eelnevalt paika pandud ja uurimisküsimustele tuginevatest analüüsikategooriatest. Kasutati kvalitatiivse andmeanalüüsi programmi NVivo 8.0, samuti narratiivide analüüsimise tehnikat.

Järgnevas kvalitatiivses analüüsis toetutakse lõpetajate kirjandeid uurides keskharidusastme lõpetajate valikuid mõjutavatele teguritele, valikute kujunemise ja otsustamise protsessile ning erinevate valikutega seotud argumentidele. Analüüsi eesmärk on anda mitmekülgsem pilt abiturientide valikumustritest ja ideedest.

4.1. Valikuid mõjutavad tegurid

Eelnevate uuringute (nt Leach ja Zepke 2005; Lent, Brown ja Hackett 1994; Raffe 1998) põhjal on keskharidusastme lõpetajate ees seisev valik kompleksne protsess, mida mõjutavad nii isiklikud tegurid (sh varasem haridustee), sotsiaal-majanduslikud tegurid kui ka riigi haridussüsteemi ja tööturu struktuur. Samalaadselt võib jagada ka Eesti abiturientide kirjandite kvalitatiivsest analüüsist selgunud tegurid. Jooniselt 53 selgub, et tähtsad on pere ja sõbrad; isiklik tahe ja soovid; riigieksamid ning oskustest ja ettevalmistusest tulenevad piirangud; õppimisvõimalused ja kvaliteet; materiaalsed kaalutlused; tööturu nõuded.

Joonis 53. Abiturientide karjäärivaliku mõjutegurid

4.1.1. Esimene karjäärivalik põhikooli lõpus

Karjäärivalik algab tunduvalt varem kui keskhariduse omandamise lõpusirgel (Leach ja Zepke 2005). Nagu on juba selgunud varasematest haridusvalikutega seotud uurimistulemustest (nt Praxis 2010), teevad noored esimese olulisema karjäärivalikut kujundava otsuse pärast põhikooli. Abiturientide hinnangul otsustatakse edasiõppimise valikud osalt ära just siis, kuigi paljud hakkavad sellele teemale tõsiselt mõtlema alles gümnaasiumi lõpetamise eel. Kvantitatiivsest analüüsist selgus, et u 30% lõpetajatest olid oma valiku teinud enne gümnaasiumi lõpuklassi jõudmist.

Esimene otsustushetk saabub põhikooli lõpetamise ajal, mil tuleb teha valik, kas eelistada kutseharidust või minna gümnaasiumi, mille puhul nähakse haridustee jätkuna kõrghariduse omandamist. See valikumoment näib vähemalt osa noorte jaoks olevat olulisem (ja vahest ka ainus võimalik) kui küsimus, millist õppesuunda gümnaasiumis valida.

Tulevikule hakkasin mõtlema alles põhikooli viimases klassis, et kas ma tahan minna gümnaasiumisse või kutsekooli.

Peale põhikooli lõppu pidin tegema valiku, mida edasi teha ning millist teed mööda käia tahan.

See tähendas kaalumist kutsehariduse ja gümnaasiumi vahel. Perspektiivikam näis gümnaasium ja siia sai ka astunud, mitte et kutseharidus ei võimaldaks edasi õppima minna ja piiraks kuidagi, aga tollel hetkel paistis see variant tugevam. Praegu olen kindel, et otsus oli täiesti õige ja kuskil mujal end ette ei kujuta.

Tavaliselt on nii, et kes juba kutsekoolile gümnaasiumi eelistanud, plaanib selle lõpetamise järel ka ülikooli astuda.

Kui põhikooli lõpetamise jooksul tekkis valik, kas minna kutsekooli, kus ma saaks käte nii hariduse kui ka ameti, või jätkata õppimist mõnes gümnaasiumis, otsustasin, et minu jaoks sobivamaks variandiks on minna edasi gümnaasiumi.

Kõik abiturientid ei ole sugugi veendunud, et otsus minna põhikooli lõpetamise järel gümnaasiumisse on õige. Just raskematel aegadel, mil noort valdab ebakindlus tulevaste valikute suhtes, kerkib neis mõnikord esile kahtlus, et ehk oleks tulnud kutseharidust sügavamalt kaaluda.

Oma esimese valiku olen teinud: lõpetasin põhikooli ja asusin edasi õppima gümnaasiumi. Lõpuklassis on mul endiselt kahtlusi, kas see oli ikka õige valik, sest on hetki, mil kutseharidus näib ka väga hea väljakutsena. Kutsehariduskeskustes omandavad õpilased kutse ning samal ajal ka keskhariduse. Selline kombinatsioon annab neile rohkem võimalusi. /.../ Muidugi on võimalus omandada kutseharidus ka pärast gümnaasiumi, aga see ei ole kõige parem valik.

Kirjandites leiavad noored, et ühiskonna mõju ja avalik arvamus mõjutab õpilasi pärast põhikooli jõuliselt gümnaasiumiharidust valima, kuigi mõned neist tunnevad, et kutsehariduskeskus võib olla hoopis mõistlikum valik. Ühiskonna all peetakse silmas eelkõige vana-maid ja õpetajaid – täiskasvanuid, kelle arvamusele noored haridusteed valides tuginevad.

Põhikooli viimases klassis rääkis enamik õpetajaid meile, et kutsekoolid pole tegelikult nii jubedad, kui arvatakse, sest kutsekooli lõpetajaid tahetakse rohkem tööle kui gümnaasiumi omasid. Kutsekooli lõpetajatel on paberid käes ja amet olemas. Minu otsus sõltus vanematest, kuna nemad olid otsustanud, et nemad on targemad, ning seetõttu ma läksingi gümnaasiumisse.

Kui põhikooli järel on otsustatud gümnaasiumi kasuks, siis enamasti tuleb valida, kas jätkata õpinguid oma koolis või mujal. Oma kooliga rahul olevad noored otsustavad võimaluse korral sageli sealsamas gümnaasiumiosas haridusteed jätkata. Mõne teise õppeasutuse valiku taga võib olla näiteks asjaolu, et noor eelistab mõnda süvendatud õppesuunda, mida senine kool ei võimalda. Samuti nimetasid gümnaasistid kooli muutmise põhjusena uue gümnaasiumi paremat asukohta ja rahulolematust eelneva kooliga. Koolivahetus eeldab tihti suurepärasest õppeedukusest. Nii mõnedki abiturientid leidsid kirjandites, et gümnaasiumi valikul on väga tähtis õppe kvaliteet, sest keskharidus loob aluse edasisele haridusele.

Paljudel õpilastel tekivad oma sihid alles gümnaasiumi lõpus ja kui peale põhikooli on valitud nõrga tasemega gümnaasium, siis võib see edasistes õpingutes takistuseks muutuda.

Analüüsitulemused kinnitavad varasemaid andmeid (Mägi 2010; Praxis 2010), mille kohaselt varieerub noorte teadlikkus valiku tegemisel väga suurel määral. Osa noortest valib oma haridustee väga varajases eas, planeerides oma tulevikku hoolikalt juba põhikoolis. Teisalt on õpilasi, kelle valik on rohkem juhuslik huvide kompromiss näiteks riigieelarvelise õppekoha olemasolu tõttu.

4.1.2. Erialahuvi valiku mõjutajana

Nagu võib eeldada, on abiturientide karjäärivalikul peamiseks mõjuteguriks huvi eriala vastu. Kui pidada karjäärivalikute kujunemist Leachi ja Zepke (2005) põhjal kolmest astmest – eelsoodumusest, otsimisest ja valikust – koosnevaks protsessiks, siis erialahuvi paikneb otsimise astmel. Sel ajal kasutatakse teabeallikatena põhiliselt võrgustikke, inimestevahelist suhtlust ja kontakte kõrgkoolidega.

Abiturientide kirjandite (ja ka kvantitatiivse analüüsi tulemuste) järgi on kogu valikuprotsessis kesksel kohal huvi. Erinevus seisneb aga selles, kui määrav see huvi on. Leidub gümnaasiste, kes lähtuvad valiku tegemisel peaaesjalikult oma erialahuvist ja iseenda soovidest.

Julgust järgida oma südant ja intuitsiooni ...

Kuigi rõhutaksin teistega arvestamist, tuleks siinkohal esiplaanile seada ennast.

Kuna mind huvitab geograafia, siis oleks üks mõte minna Tartu Ülikooli õppima. Veel olen mõelnud koolidirigendi või lauluõpetaja ameti peale, sest olen terve elu muusikaga tegelenud ja see on mulle väga hingelähedane.

Minu jaoks on huvitav ka riigikaitse. /.../ Kõrgem Sõjakool. Eelised, mida nad tudengile pakuvad, on palju paremad kui tavalise ülikooli õpilastel, mis justkui kutsuvad mind sinna õppima. Minu miinuseks on see, et Kõrgem Sõjakool tahab tugevat füüsilist võimekust ja eelistab sinna õppima mehi.

Minu üks põhimõtteid on, et teed tööd, mida pean armastama.

Huvi seostavad paljud abiturientid oma tugevate külgedega. Noored loetlesid üksikasjalikult võimalusi, kuidas kasutada oma potentsiaali ära just neile huvi pakkavas valdkonnas.

Elukutse tuleb valida selle järgi, milles kõige osavam oled.

See ala on mulle sobivaim, sest olen end arendanud kõvasti.

Ma olin avastanud ameti, mida sooviksin üle kõige sügavamalt õppida ning kelleks ma oma omaduste poolest sobiksin.

Võib öelda, et gümnaasistid, kes olid kirjandites oma karjäärivaliku üle arutlemisel pidanud tähtsaks huvi ja oma tugevate külgede kombinatsiooni, esitasid nii poolt- kui ka vastuargumentid suurema veendumuse ja detailirohkusega kui nende eakaaslased, kes olid oma erialahuvi tugevate külgede suhtes veel võrdlemisi ebakindlal positsioonil. Ilmselt on selge tulevikupildi puhul varuplaanide tegemine lihtsam kui olukorras, kus valitseb selgusetus eelistatud õppevaldkonna suhtes, rääkimata dilemmast, kas otsustada õppimise või töötamise kasuks.

Selles, kas erialahuvi ja tugevad küljed langevad kokku, tundsid suuremat ebakindlust eelkõige ennast hea õppeedukusega noorteks pidavad gümnaasistid, kes polnud oma karjäärivalikus eriti veendunud. Nii mõnelgi juhul näis noorel olevat raske oma huvi ja tugevaid külgi eristada.

Kuid ma ei tea, kas see mulle tõeliselt meeldib. /.../ Ma kardan läbi kukkuda ning tegeleda terve oma elu sellise asjaga, mis mind absoluutselt ei tõmba. Raiskan oma elu mingisuguse mõttetuse peale ja pärast kahetsen terve elu. Milleks? Seega on kool osaliselt süüdi olnud selles, et ma ei tea, mida ma tahan teha, kuna koolis on mul enamasti viied ja neljad ja ega ole olemas sellist ainet, millega ma hakkama ei saaks. Sellepärast arvan, et Eesti koolisüsteem on natuke paigast ära. Kõike õpitakse maksimaalset ning noorele sirguvale inimesele ei anta aega ega valikut, et mõelda oma tulevikuplaanidele.

Karjäärivalikute kaalumisel juhtus abiturientide kirjandite põhjal ka seda, et huvi teatud valdkonna (nt meditsiin) vastu jäi realiseerimata, sest vajalikes eeldusainetes (nt keemia, bioloogia, füüsika, matemaatika) oli õppeedukus halb ja/või tunnetas gümnaasist oma võimete piiratust auahnemate plaanide tegemisel.

Olen mõelnud näiteks dirigendi ametist, kuid sellel erialal on teatud eeldused, mille olemasolule ei ole ma täielikku kinnitust saanud.

Kuna olen käinud kunsti- ja muusikakoolis, siis olen kaalunud selles suunas ka edasi õppida. Kuid ma ei julge nendele sisseastumiskatsetelegi minna, sest usun, et ma pole piisavalt andekas.

Teatud kõrgkoolis õpetatavad erialad (nt kunstide ja muusika valdkonnas) eeldavad huvihariduse kaudu ettevalmistamist ja kindla tasemeni jõudmist märksa varem kui abituriumi ajal. Kui gümnaasist ei ole vajalikke eelsamme astunud, piirab see tema erialavalikut hoolimata huvist mingi valdkonna vastu.

Unistus oli saada arhitektiks, kuid ilmsesid teatud tagasilöögid. Muidugi nõutakse antud erialale astumisel erinevaid kunstikoolis omandatud tehnikates tehtud töid. Paraku kunstikooli ma täismahus lõpetanud ei ole, küll aga kaks ja pool aastat ennast seal arendanud. Kahjuks ei ole see arhitektuuri õppimiseks piisav.

Peale erialahuvi ja oma tugevate külgede seostavad abiturientid oma eelistusi ka teiste teguritega, näiteks tööturu nõuetega, eeldatava kõrgepalgalise ametikohaga tulevikus, materiaalsete võimalustega.

4.1.3. Materiaalsed kaalutlused valiku mõjutajana

Kui põhikoolijärgset valikut mõjutab teatud määral perekonna sotsiaal-majanduslik taust, siis pärast gümnaasiumi on karjäärivalik paljude abiturientide jaoks suurel määral seotud materiaalsete võimalustega. Meelepärast valikut võib piirata just rahastamisvõime, nagu mitu gümnaasisti riigile seatud ootustes pettununa selgitasid.

Rohkelt noori sõltub suuresti perekonna materiaalsetest võimalustest. Otsuse kaalumisel tuleb kõigepealt järele mõelda, kas valida riigieelarveline (RE) või riigieelarveväline (REV) õppekoht. Kirjandites märgivad noored sageli, et õppemaksu tasumine ja seega ka REV õppekohal õppimine on nende jaoks välistatud ning oma karjääri plaanisel peavad nad sellega arvestama.

Kahjuks käib enamik kõrgkoolide õppemakse mulle üle jõu ning peamiselt loodan vaid riigieelarvelistele kohtadele või stipendiumitele.

Sõltub sellest, kas saab tasuta või tasulisele kohale. Minu arust mängib hariduse juures väga suurt rolli rahaline seis, kuigi arvan, et rahal ei tohiks olla määravat rolli.

Ma teen katsed Tartu Ülikooli Keemia Instituuti tasuta kohale, sest mul ei ole enam muud võimalust.

Materiaalsete raskuste puhul on gümnaasisti ebakindlus ja hirm karjääriotsuse ees tavapärasesest suuremad, sest valikut piirab lisaks muudele võimalikele takistustele ka rahaliste vahendite nappus. Niisuguses olukorras abiturientid tunnetavad eriti teravalt survet teha õige valik kohe gümnaasiumi järel, sest paindlikkuseks ja hilisemaks ümbermõtlemiseks ei ole tõenäoliselt võimalust.

On küll võimalik mingi aja pärast oma eriala vahetada ja asuda õppima muud teadust, kuid selleks puuduvad paljudel rahalised võimalused. Arvan, et just seetõttu tunnevad paljud abiturientid pinget valida kohe alguses kõige sobivam.

Kirjanditest nähtub, et kui RE õppekoht on noore ainuke võimalus kõrgharidusõpingute jätkamiseks, siis kaalutakse põhjalikult läbi ka oma võimed. Ebakindlus võimekuse suhtes kerkib eriti teravalt esile siis, kui gümnaasistil on soov kandideerida tiheda konkurentsiiga erialale (nt õigusteadus Tartu Ülikoolis).

Õpingute jätkamine soovitud õppeasutuses sõltub mitme abiturienti hinnangul otseselt riigieksamite tulemustest, mida tajutakse peamise eeltingimuseks RE õppekoha saamiseks. REV koha õppemaksu tasumine lisaks elamiskuludele käib paljudele noortele üle jõu.

Niisugune väljavaade võib mitme abiturienti sõnul kallutada neid minema õpingute jätkamise asemel hoopis tööle.

Mõnel juhul kaalusid abiturientid materiaalsete raskuste ületamiseks võimalust ühendada õpingud ja töö, mille puhul jätkatakse õpinguid kaugõppe vormis, töötades samal ajal täiskoormusega. Seda lahendust varjutab aga noortele hästi teada keeruline seis tööturul ja suur tööpuudus just noorte hulgas.

Noored, kes pole oma karjääriotsuses päris kindlad, jätavad REV õppekohale kandideerimise oma valikutest pigem välja. Abiturientid selgitavad, et nad ei soovi maksta õpingute eest erialal, millest nad ehk tegelikult ei huvitugi ja pikemas plaanis kindlad ei ole. Kui soovitud erialal RE õppekohale saada ei õnnestu (sõltuvalt nt riigieksamite tulemustest), peavad abiturientid meelepärasemaks variandiks vaheaastat või välismaal töötamist.

Enamikul erialadel valitsev tihe konkurents RE kohtadele on gümnaasistidele hästi teada. See suurendab psühholoogilist survet ja võib kallutada kaalukaussi alternatiivse väljapääsu –välismaale mineku – poole.

Kahjuks on Eesti kõrgharidus tasuta ja tasuta õppesse saamiseks peab meeletult pingutama. Õpinguid kinni maksta ei võimalda majanduslik olukord ning ei soovi elu ka õppelaenu alustada. Sellest tulenevalt olen uurinud õppimisvõimalusi välismaal, kuhu suurepärased elamis- ja õppimistingimused meelitavad.

Suurim põhjus välismaale minekuks on meie riigis lokkav vaesus ja päevapoliitika. Rootsi plussiks on tasuta kõrgharidus, mis tundub Eesti tudengi jaoks uskumatu.

Eesti praegune õppelaenusüsteem teeb samuti mitmele abiturientile muret ning paneb neid eelkõige sissetulekupõhise õppelaenusüsteemi tõttu (nt Inglismaal) kaaluma kõrgharidusõpingute jätkamist välisriigis.

Eestis ma seda teha ei soovi, arvestades ülikooli õppelaenu tingimusi, mis ei ole tudengile kõige soodsam variant. Näiteks Eestis peab õppelaenu intressi juba õpinguaastatel tagasi maksma ning on kindel laenusumma, millest kõrgemat pole tudengil võimalik taotleda. Paljudel erialadel õppimine nõuab rohkem raha.

4.1.4. Perekond, lähedased ja sõbrad valiku mõjutajana

Perekonna ja koduse tausta mõju mõeldakse kõigis noorte karjäärivalikute kujunemise uuringutes (nt Creed, Conlon ja Zimmer-Gembeck 2007; Stocke 2007). Hea sotsiaal-majanduslik taust, vanemate soosiv ja heakskiitev hoiak hariduse omandamise suhtes ning nende kõrge ootused (Boudon 1974; Erikson ja Jonsson 1996; Leach ja Zepke 2005; van der Werfhorst ja Hofstede 2007) aitavad kaasa sellele, et lapsel tekib eelsoodumus õpingute jätkamiseks kõrgharidustasemel. Pere ei pruugi olla konkreetse kooli või eriala kättenäitaja, vaid kaudne mõjutaja. See ilmnes ka siinse uuringu kvantitatiivsest analüüsist, mille järgi peavad noored ise peret ja sõpru valiku tegemisel üsna nõrkadeks mõjutajateks.

Siiski rõhutavad mõned abiturientid lähikondsete mõju. Vahel lihtsustab otsuse tegemist vanemate enda eriala, sest kodus jääb ema-isa tööruutini paratamatult silma ning tihti võib

isegi vanemate tööalaseid vestlusi kuulda. Vanemate ja lähedaste inimeste mõju abiturienti karjäärivaliku kujunemisel võib olla nii julgustav kui ka välistav. Kirjandites töid gümnaasistid perekonna innustava ja toetava mõju kohta rohkem näiteid.

Minu soovile tõpratohtriks saada on kaasa aidanud mind ümbritsev perekond. Maal elaval vanaemal on alati olnud vähemalt üks koer ja kass ning temaga olengi kõige enam oma tulevikuunelmaid jaganud.

Ilumaailm – see on minu pärusmaa. Tugevat mõjutust olen saanud oma emalt, kelle eriala on samast valdkonnast.

Minu otsuseid on suurel määral mu isa mõjutanud.

Minu tee kujunemisel on mind kõige rohkem mõjutanud vanemad, kes on mulle ka suurimaks eeskujuks.

Kirjandites esines ka näiteid, kus abiturient ei soovinud teatud valdkonna või eriala kasuks otsustada just seetõttu, et keegi pereliikmetest (sageli vanem) tegutses sellel alal ja tema kogemus oli jätnud gümnaasistile pigem negatiivse mulje. Näiteks meditsiinivaldkonda taunis üks nooruk seetõttu, et arstidel on pikad ja pingelised tööpäevad, öised vahetused ja vastutus ning ta ei soovinud seda ise kõrvalt näinuna kogeda. Teine selline näide pärineb politsei ja korraaitse valdkonnast.

Ma olen selle peale [politseitööle] isegi mõelnud, aga kiusatus mitte astuda isa jälgedes ei lase mul seda valikut teha.

Karjäärivalikul ei pruugi negatiivseks eeskujuks olla ainult pereliikmete ametiala, vaid ka üldine pereelu mudel, näiteks ebastabiilne ja/või ebasoodne majanduslik olukord. See paneb noort inimest eriala valides mõtlema, kuidas niisugust peremudelit või -muurit mitte korrata.

Sooviksin end näha karjääriredeli tipupool. /.../ Sellest sõltub minu kindlustatud pereelu, et ma ei peaks mõtlema, millega oma peret toita, kulusid katta jne. Seda kõike on mõjutanud minu praegune pereelu. Teadsin juba siis, kui olin viiene, millist elu ma endale ei taha ja oma perele ka mitte. /.../ Probleem on finantsides.

Perekonna arvamust kuuleb abiturient otseselt siis, kui ta läheb nõu küsima, ja kaudselt siis, kui lähedased väljendavad oma väärtushinnanguid. On noori, kes tunnetavad ja arvestavad valiku tegemisel perekonna ja lähedaste tuge.

Pidades nõu vanematega, leidsin, et see pole siiski mulle. /.../ Enamjaolt ma räägin vanematega läbi oma soovid ning küsin arvamust.

Mul on armastavad ema, isa, vanavanemad ja tädi ning lisaks ka mitu väga head sõbrannat, kellelt ma võin abi paluda ja kellele loota, sest ma tean, et nad aitavad alati.

Just vanemad peaksidki olema sellistel puhkudel kõige paremad nõuandjad, suunamiseks lapsi õigele teele, kus nad saaksid rakendada täielikult oma anded ja tugevad küljed.

Abituriendid on karjääriotsust tehes tihti üsna südid. Sageli võimendavad seda perekonna suhtumine, hoiakud ja kõrged ootused oma lapse suhtes. Abiturientide arvates on vane-

mate suurimaks sooviks see, et nende lastel läheks elus hästi, ei oleks läbikukkumisi ja et nad saavutaksid parima hariduse mis võimalik. Võib oletada, et ka põhikooli lõpus tehtud gümnaasiumivaliku taga on tihti tugev perekonna ja koduste mõju. Kvalitatiivne analüüs näitab, et enamik noori näebki just sel ajal tehtud otsust haridustee põhikujundajana, sest siis valitakse kutsehariduse asemel kõrghariduse omandamine. Gümnaasiumi lõpetamise eel on paljude abiturientide vanemad seda meelt, et sihiks peaks jääma kõrgharidus.

Kutsekooli õppima minemisega oleks mul probleem, kuna mu ema, kelle nõuandeid ma alati kuulan, ei pooldaks seda.

Kuna mu ema ja tädi loodavad väga, et ma lähen ülikooli, siis ei tee see otsustamist sugugi lihtsamaks, kuna ma ei tahaks neid alt vedada.

Nii nendivad noored kirjandites, et vanemad ei kiida heaks valikut kutsehariduse kasuks, sest noor ei tohiks oma potentsiaali raisku lasta. Samas on abiturieendid sellega üldiselt ka ise nõus.

Kui ma õppida viitsin, on mul väga head hinded, ja seetõttu arvab ka mu ema ja ka mina, et ma peaksin oma aju sid targalt ära kasutama.

Kindlasti mõjutavad otsuseid sinu perekond ja sugulased. Lähedaste soov on alati tihti, et nende võsuke läheks nimekasse ülikooli õppima eriala, mis tulevikus kasu toob.

Tihti on väga keeruline vanemate lootuste järgi elada.

Ma ei pea end just suureks õppijaks, pigem on mul lihtsalt vedanud geenide ja hea keskkonnaga. Oma suurimateks eeskujudeks pean oma vanemaid, kes on mulle õppimise ja hea hariduse tähtsust selgitanud.

Perekonnal on tugev mõju noore hoiakute ja arusaamade vormimisele, kuid karjääriotsuse kujunemist mõjutavad suurel määral ka noorte kaaslased ja ümbritsev lähikond (Levine ja Hoffner 2006). Eelkõige on sõbrad ja lähikond tähtsad otsimise astmel, olles muu hulgas ka heaks teabeallikaks (Leach ja Zepke 2005). Sõpradega jagatakse kogemusi ja vahetatakse mõtteid. Kuigi kirjandites märgivad abiturieendid, et nad arvestavad karjääri valides sõprade arvamust, mõjutavad perekonna ja sugulaste nõuanded noort sageli rohkem.

Minu otsuseid on mõjutanud perekond ja sõbrad, aga eelkõige perekond /.../ Samas olen sõpradelt ka alati saanud häid soovitusi, mida pole märkamata jätnud oma otsuste langetamisel.

4.1.5. Õpetaja valiku mõjutajana

Noored leiavad, et karjääriotsuse kujundamisel on õpetaja ülesanne eelkõige võimendada abiturienti huvi ja anda tema esialgsetele mõtetele konkreetsem kuju.

Olin ka varem selle [huvist psühholoogia vastu] olemasolust teadlik /.../, kuid just õpetaja, kes ainetunni praktiliste tegevustega huvitavaks muutis, pani mind tõsisemalt mõtlema psühholoogi elukutsele.

Leidsin enda jaoks keemia. Võib-olla oli asi õpetajas, et mul keemia hästi läks.

Südamelähedane valik on ajalugu, mille suutis huvitavaks ja põnevaks muuta ajalooõpetaja, kes oli suurepärase isiksus ja huvitavate õpetamismeetoditega.

Viimase näite puhul on huvitav, et kvantitatiivse analüüsi tulemuste põhjal toonitasid suurt huvi aine vastu teistest veidi enam just need abiturientid, kelle lemmikaineks oli (lisaks bioloogiale) ajalugu. Ajalugu oli ka üks neist kahest õppeainest, mille puhul nimetati sagedamini õpetamise väga head taset.

Hea õpetaja märkab õpilase huvi, innustab teda valikute üle järele mõtlema ja soodustab otsest kujunemist mitmesuguste võimaluste pakkumisega, soovitades näiteks mõnda filmi või raamatut, juhtides tähelepanu huvipakkuva valdkonna kuulsate eelkäijate kogemustele jm.

Huvi keemia ja füüsika vastu oli juba varem. /.../ vaatan vabal ajal teaduslikke filme. Palju on kaasa aidanud ka keskkond ja koolis olevad õpetajad. /.../ Otsuseid on kujundanud ka mitmed raamatud. /.../ ei oleks ma lugenud, kui keemiaõpetaja ei oleks soovitanud.

Mitmed uuringud näitavad (nt Edmonds 1979, Kuklinski ja Weinstein, 2000, Rubie-Davies 2006), et õpetaja kõrge ootused õpilase suhtes toovad kaasa paremad õpitulemused. Kvalitatiivse analüüsi põhjal tunnetavad abiturientid, et neile on seatud kõrge tulevikuootused. Seda on teinud nii nad ise kui ka nende õpetajad.

Meie koolis ei eeldata õpilastest keskpärasust, vaid suurepärasust.

Mõnikord näis aga, et õpetaja parimate kavatsustega antud nõuanded hoopis häirivad abiturienti.

Tean, et meilt oodatakse väga palju. Õpetajad räägivad alati, et peame hakkama valikuid tegema ja oma tuleviku peale rohkem mõtlema. /.../ Pidevalt meelde tuleta- des ja tagant utsitades tekib tunne, et ei tahakski üldse mõelda tulevikule, vaid elada praeguses hetkes ja oodata, mida tulevik toob.

Võib aga juhtuda, et õpetaja ei suuda alati ainet huvitavaks teha ega hästi õpetada ja seega karjäärivalikut enda õppeaine kasuks suunata. Kirjandite analüüs näitas, et abiturientide hinnangul võib just pedagoogi tegevus olla põhjuseks, miks teatud õppeaine gümnaasiumis ei meeldi, ja selles valdkonnas õpingute jätkamine ei tundu seetõttu atraktiivne.

4.1.6. Teabevahetus ja kontaktid õppeasutustega valiku mõjutajana

Abiturientide kirjandites kajastunud mõtete põhjal mõeldakse teabevahetuse ja õppeasutusega loodavate kontaktide all infomesse, teabepäevi, avatud uste päevi, õppeasutuste kodulehekülgi ja eriala esindaja visiite kooli (külalisesinejad). Üldjuhul märkisid õpilased oma töödes, et teabevahetus ja kontaktid õppeasutustega mõjutavad karjäärivalikut vähe. See on üllatav tulemus, arvestades et kvantitatiivse analüüsi tulemuste põhjal kasutavad kõiki neid võimalusi väga paljud abiturientid.

Eelkõige abiturientidele mõeldud infomesse, teabepäevi ja avatud uste päevi korraldatakse suhteliselt palju. Noored käivad nendel usinalt ja teabeallikatena täidavad need vajalikku eesmärki. Kvantitatiivse analüüsi andmete järgi peeti avatud uste päevade, messide ja

teabepäevade rolli info hankimisel peaaegu võrdselt oluliseks (46%).

Kirjandites ei tõstnud abiturientid infomesse ja teabepäevi valikut mõjutavate teguritena eriti esile, kuid mõned rõhutasid siiski sealt saadud teabe vajalikkust.

Olen käinud mitu aastat järjest noorte infomesil „Teeviit“, mis pakub mitmekülgselt teavet õppimisvõimaluste, karjääriplaneerimise, tööhõive ja kõige muu kohta, mis puudutab tuleviku planeerimist.

Lõpliku otsuse langetan ma varsti. Enne seda kogun ma nende alade kohta täpsemat informatsiooni ülemaailmse Open Accessi nädala raames sügisvaheajal korraldatavatelt üritustelt Tartu Ülikoolis, kus loodan eriala valikus selgusele jõuda.

Karjäärivalikuga seotud teabe levitajaid käsitledes toovad vaid üksikud abiturientid näiteks erinevate ülikoolide ja organisatsioonide külalisesinejad. Samal ajal näitas kvantitatiivne analüüs, et abiturientid pidasid eriala esindajate külaskäike koolidesse suhteliselt tähtsaks. Kirjandite põhjal on need loengud gümnasistidele tihti küll inspireerivad, kuid pikaajalise mõju avaldamises jäädakse pigem kahtlevalle seisukohale.

Lisaks infomessele, teabepäevadele ja külalisesinemistele jagavad oma kodulehekülgedel erinevate õppimisvõimaluste kohta teavet ka kõrgkoolid. Kvantitatiivse analüüsi põhjal on see abiturientide jaoks kõige olulisem teabeallikas, sest kodulehekülgi kasutab info hankimiseks 88% õpilastest. Võiks eeldada, et aktiivsete internetikasutajatena on see ka üks lihtsamini ligipääsetavaid võimalusi teabe kogumiseks. Kirjandites mainivad abiturientid aga seda võimalust vähe. Võib-olla tundub see niivõrd enesestmõistetavana, et seda ei taibata valiku mõjutajana esile tuua. Abiturientide kirjutatud kogemuste põhjal võib öelda, et interneti kaudu püütakse selgusele jõuda eelkõige kõrgkooli pakutavate loengute, õppekava ja eriala rakendusvõimaluste suhtes. Erialavalikut kaaludes lähtutakse tihti ootusest, et õpitud oskusi saab edaspidi rakendada, samuti soovitakse leida seos konkreetse ameti ja võimaliku töökohaga. Seda teavet ei ole aga noorte sõnul alati võimalik leida ning pakutavate kursuste ja rakendusvõimaluste kohta käiv informatsioon ei pruugi olla piisava selgusega esitatud.

Tekkinud on palju küsimusi selle kohta, mida üks või teine ülikoolis õpitav aine pakub ning kuhu teatud erialade lõpetamisel tööle võiks asuda.

Abiturientid kurdavad, et raske on leida sobivat valdkonda, sest ülikoolis pakutavaid kursuseid on palju. Samuti ei mõista gümnasistid tihti nende kursuste erinevusi. Veel heidetakse ette õppekavades sisalduvate üldainete paljusust, sest spetsiifilisema huvi ja erialavaliku korral ei teki noortel tihti nendega kokkupuutepunkti. Lahendusena võidakse mõelda välis-ülikoolide peale, kus kitsamate erialade valik on võrreldes Eestiga mitmekesisem.

4.1.7. Riigieksamid valiku mõjutajana

Riigieksamite mõju hõlmab tinglikult kahte omavahel tihedalt seotud aspekti – riigieksamite valikut ja riigieksamite tulemusi. Gümnaasiumi viimase õppeaasta alguses, mil abiturientid kirjandeid kirjutasi, oli nende hulgas nii neid, kel riigieksamite valik juba tehtud, kui ka neid, kelle mõttes mõlkus veel palju küsimusi. Kolmanda rühma moodustasid noored,

kel oli mõni riigieksam 11. klassis juba tehtud, mis tähendab, et nende võimalik karjäärivalik kujunes välja juba vähemalt 11. klassi alguses.

Teatud osale abiturientidest on karjäärivaliku alguspunktiks just riigieksamite valimine, mida tuleb teha aasta alguses. Selleks on vaja uurida, missuguseid eksameid mingile erialale sisseastumiseks nõutakse.

Peame valima, mis eksameid me kevade lõpus sooritame. Eksamite tegemine on üsna tõsine samm meie edaspidiste valikute tegemisel. Ausalt öeldes pole mul hetkel õrna aimugi, mida ma edaspidi õppida tahaks.

Eksamite valik on raske, sest samal ajal tuleb mõelda tulevikule ja ainetele, milles eksam kindlasti õnnestuks.

Enda sobivust erialale saab tõestada paljude abiturientide sõnul ainult siis, kui valitakse õiged eksamid ja sooritatakse need headele punktidele.

Kirjandite analüüsist nähtub, et kui abiturientil on selge arusaam oma karjäärivalikust ja -plaanidest, saab ta juba oma soovide täitumise nimel tegutseda. Noortel, kellel pilt selge, on karjäärivõimuses veel ebakindlate abiturientide ees edumaa, sest nad on jõudnud otsustamisetapist järgmisse faasi, kus nad saavad sihikindlamalt tegutseda. Näiteks võivad oma valikus selgusele jõudnud abiturientid keskenduda just nendele ainetele, mille eksamitulemused võivad nende erialavalikus määravaks kujuneda, isegi kui nende ees on mitu sarnast alternatiivi.

Olen oma valikud juba teinud ning tean, millistele ainetele pean rohkem tähelepanu pöörama. Hetkel pole ma veel päris kindel, mida ma edasi õppida tahan, kuid loodan, et saan jätkata oma õpinguid soovitud erialal TTÜs või TÜs.

Kirjandites selgitavad noored veendunult, et eksamivalik on kaalukas otsus. Sarnaselt kvantitatiivse analüüsiga, mille järgi peetakse riigieksamite tulemusi erialavaliku mõjutajana keskmiselt olulisemaks, peavad paljud abiturientid riigieksami tulemusi tuleviku kujunemisel määravaks. Eelkõige seostatakse seda materiaalsete võimaluste ja REV õppekohale saamisega, millest oli eelpool põhjalikumalt juttu. Leidub abituriente, kes peavad enne eksamitulemuste selgumist ennatlikuks üldse tulevikku planeerima hakata.

Kui eksamid on edukalt sooritatud, võime visata pilgu tulevikku.

Mõned abiturientid pikendavad riigieksamite valiku kaudu lõpliku otsuse langetamist. See on võimalik siis, kui mitme mõttes oleva eriala puhul on sisseastumiskohtades sarnased või samad riigieksamid.

Majandus või filoloogia? Kuna mõlema eriala jaoks on eksamid enam-vähem samad, siis saan lõpliku otsuse veel veidi edasi lükata ja mõlemat lähemalt uurida.

Eksamitulemuste arvestatav roll kõrgkooli pääsemisel ja tulemuste selgumine vahetult enne sisseastumist hoiab paljusid õpilasi ebakindlana kogu abituuriumi kestel ja soosib alternatiivvalikute teket.

Eksamitulemustest sõltuvad pahatihti ka üpris mitmed edasised valikud ning just see teebki ehk kogu olukorra natuke pingeliseks ja närvesöövaks.

Kui eksamid läbi, võib kõik olla pea peale pööratud.

Kõik mu otsused sõltuvad suuresti sellest, milliseks osutuvad mu eksamitulemused.

Minu tee karjääri poolest on veel üsna lahtine. Esiteks tuleb ära oodata lõpuksamite tulemused.

Kooli- ja riigieksameid (nt geograafia) tehakse juba 11. klassi lõpus ja gümnasistid saavad tulemused aegsasti teada. Enne 12. klassi sooritatud eksamite tulemused olid muutnud mitme abiturienti (suhteliselt kindlat) karjäärivalikut, sest tulemus jäi allapoole ootusi ega võimaldanud soovitud erialale sisseastumist üritada.

Aasta alguses olin kindel oma valikus /.../ Olin väga õnnelik, sest kui sihtpunkt on teada, on kergem sinna jõuda. Panin oma plaanid kõik paika. Otsustasin ära, mis eksamid mul teha on vaja. /.../ eksamid kulgesid mitte kõige paremini. /.../ uuesti teha ei olnud enam võimalust.

Vähemalt ühe abiturienti isikuomadused olid sellised, et oodatust kehvemad eksamitulemused panid teda oma valikus kahtlema.

4.1.8. Karjäärinõustaja, praktiline kogemus ja meedia valiku mõjutajana

Karjäärinõustaja ei ole kirjandikirjutajate arvates karjäärivaliku mõjutajana kesksel kohal. Tema abi kasutatakse vähe. Vähemtähtsaks teabeallikaks peeti karjäärinõustajat ka kvantitatiivse analüüsi tulemuste põhjal. Kirjandites osutasid abiturientid mitmel juhul vajadusele pöörduda karjäärinõustaja poole siis, kui mõttes oleva valiku elluviimisel esines tagasilööke (nt oodatust viletsamad eksamitulemused) või tekkisid enesehinnanguga seotud kahtlused.

Viimasel ajal on väga populaarsed personaalsed karjäärinõustajad, kes võivad anda hea idee karjääri valimisel. Teste sooritatakse üha enam ja meedia kajastab neid positiivselt.

Paaril korral leidsid abiturientid, et karjäärivaliku kujunemisel on tähtsal kohal töökogemus. Näiteks pani suvine töö teenindussektoris ühe abiturienti arvama, et väike palk ei vääri pingutamist ja teistele meele järgi olemine ei sobi talle. Järgnevalt on esitatud kaks positiivset näidet töökogemuse mõju kohta.

Tänu headele tutvustele sain kahele ettevõtlusloengule TTÜs. See avardas mu silmaaringi ja pani võimaluste üle mõtlema. /.../ Suvel tööl tutvusin maakleriga, kes rääkis mulle oma kogemustest ja tööst. Tema jutt oli mulle inspiratsiooniks. /.../ 11. klassi lõpus kandideerisin kinnisvarabüroosse ja sain tööle. Töötasin terve suvi seal, arendasin teadmisi ja oskusi. Samuti jätkan EBSis loengutes käimist.

Praegu tahan saada ärinaiseks. Tegelen õpilasfirmaga ning see on hetkel minu elu parim otsus.

Kirjandite põhjal võib öelda, et mõnda filmi vaadates või artiklit lugedes tekib noortel tihti uusi ideid ning põnevaid vaatnurki. Meediast inspireeritud erialasoovidena võib näiteks

nimetada diplomaadi ja kohtukeemiku elukutset. Isegi kui noored on meedia suhtes kriitilised, võib kirjandites kohata viiteid selle kohta, et karjääriotsuse tegemisel on meedia kaalukas roll.

Olenemata sellest, et keskkonnaga seotud probleemid on väga ära leierdatud nii ajalehtedes kui televisioonis, ei ole minu arvates suudetud midagi ette võtta. /.../ Minu soov oleks õppida keskkonnakaitset ja kui õnneks läheb, siis näen ma end tulevikus mõnel tööpõlde tegelemas keskkonnaga, olgu see siis Keskkonnaametis või Keskkonnaministriumis.

Mitme abituriendi kirjutises väljendub mure, et karjääriotsuse tegemisel on ühiskonna sõnumid, kooli julgustus ja lähedaste nõuanded mõnikord vastuolulised, eksitavad ja isegi silmakirjalikud. Ühelt poolt rõhutatakse, et valik tuleb teha sisetunde järgi, sest inimene tunneb ise ennast kõige paremini. Teisalt ei ole koolis harv väide, et ilma kõrghariduseta midagi erilist tõenäoliselt ei saavuta. Meedias toonitatakse, et Eestis on spetsialistidest puudus ja õpetajate palgad on madalad. Niisugused vastakad sõnumid tekitavad gümnaasistides tuleviku planeerimisel rohkem segadust ja pinget, kui aitavad erinevaid võimalusi vaagida.

4.1.9. Kohalik ja üleilmne tööturg praegu ja tulevikus

Tööturul toimuvat jälgivad abituriendid meedia vahendusel ja lähedaste kogemustele toetudes suure tähelepanuga. Ettekujutus tööturu nõudmistest tekib lisaks meedias kajastatule ka näiteks tööpakkumisi ja tööturuprognose uurides. Noored esitavad endale muu hulgas järgmisi küsimusi: *Kas ma soovitun valdkonnas kunagi tööd leiaksin? Võib-olla peaksin hoopis õppima midagi muud, sest mõnel teisel erialal oleks mul tulevikus rohkem võimalusi tööd saada? Kas sellel erialal, mida kavatsen õppima minna, on ka tulevikus rakendust ja kauaks seda on? Kas selle tööga on võimalik peret üleval pidada?*

Paljud abituriendid tõdeavad, et valikute tegemisel on kasulik mõelda tulevikule. Kvalitatiivsest analüüsist tuli selgelt välja, et valdkonna ja eriala valikul mängivad abiturientide jaoks tähtsat rolli tööturu nõudmised.

Kindlasti on suur mõju sellel, mis toimub sellel ajal ühiskonnas, kui ma oma otsuseid teen.

Üks suurematest eriala valimise mõjutajatest on maailmaturu jälgimine, kus öeldakse päris tihti, kes ja mis on tulevikus populaarne ning hea tööandja.

Kasvab pidevalt nõudlus heade ja professionaalsete töötajate järele, mis sunnibki mind mõtlema, et tahaks valida just seda ametit.

Mida aeg edasi, seda olulisemaks ning vajalikumaks muutub kvalifitseeritud tööjõud.

Tuleb arvestada, kes, kui palju ja mida õppima läheb. Äkki minu valitud ala peale on igal aastal nii suur tung, et 10 aasta pärast pole mul sellel alal lihtsalt tööd?

Hiljuti lugesin artiklit, kus räägiti, et Eestisse vajatakse kolme aasta jooksul kuut tuhandet IT-tehnikut, mis on minu tulevikku vaadates suurepärane uudis.

Mitu abiturienti tajub sarnaselt bakalaureuseastme üliõpilastega (nt Praxise töömustrite uuring 2011), et tööturul on eelisjärjekorras töökogemusega noored. Pärast kõrghariduse omandamist ei piisa vaid diplomist, vaid konkurentsivõime saavutamiseks peab olema juba ka töökogemus. Ühe kirjandi arutluskäik oli selline, et kui ülikooli ajal õpingute kõrvalt tööle minna ei jõua, siis on töökogemus vaja enne omandada ja selleks on tarvis kutset. Abiturient leidis, et pärast gümnaasiumi võiks minna kutset õppima, seejärel mõneks ajaks tööle ja alles siis kõrgharidust omandama. Kutsekooli läbimist enne ülikooli pidas heaks varuplaaniks ka teine abiturient, kes oli oma mõttearenduseks saanud inspiratsiooni karjäärinõustamise konverentsilt.

Enne ülikooli peaks käima kutsekoolis, et õppida selgeks mõni amet, sest oskustöölisi läheb alati vaja. Ausalt öeldes olen ma sama asja tõsiselt kaalunud. Kuna töötasin suvel kokana, oleks mul väga lihtne saada kätte kokapaberid. Need nii-öelda igaks juhuks, sest kunagi ei või ju teada, kas selliseid ameteid läheb tulevikus vaja, kelleks ma ülikoolis õpin. Siis oleks vähemalt tagavaraabinõu igaks elujuhtumiks.

Praktilise valiku suunal on noorte sõnul positiivset tõuget andnud neid ümbritsevad täiskasvanud, kelle kinnitusel ei taga ülikoolidiplom iseenesest heapalgalist töökohta. Abiturientid näevad praktilise eriala valikus veel seda plussi, et hiljem töökohale kandideerides sellekohaseid pabereid ette näidates annab see enesekindlust ja mõjub ka tööandja jaoks usaldusväärsemalt.

Peale tööturu nõuete on noortele karjääriotsuse tegemisel mõistagi tähtsad ka isiklik huvi ja enda tugevad küljed. Tööturu ettekirjutusi püüavad abiturientid ühendada oma erialahuvi, isikuomaduste, kuid ka eeldatavate tugevate külgedega.

Rahvusvahelised suhted või inimõigused. Mõlemad erialad tunduvad väga põnevad ja vajalikud. Need erialad tagaksid mulle ka võimaluse vajaduse korral välismaal töötada.

Juhtub, et huvide ja tööturu nõuete sobitamisel otsustab õpilane tööturul tajutud protsesside põhjal, et ainuüksi enda huvidest ei saa lähtuda.

Pidevalt kaalutlen, kas minu poolt valituks osutunud spetsialiteedil on perspektiivi ka 10 või 20 aasta pärast. Suutmaks valida kahe huvipakkuvama võimaluse vahel, peame me mitte ainult tundma iseennast, vaid ka meid ümbritsevat maailma ning selles toimuvat. Siht ja tahtejõud, oskus eristada olulist ebaolulisest – need on omadused, mis viivad mind sihtpunkti.

Minu elukutse valikul saab otsustavaks kõik – maailm, sest asju tuleb vaadata kaugeamas perspektiivis, mis ameteil on inimesi kõige enam vaja. /.../ Vanemad, sest nende soovitused on kõige tähtsamad, nemad on mind kasvatanud, nemad tunnevad mind. Sõbrad, kes on mul aidanud end leida, on aidanud avastada mulle meeldivaid asju, mis mulle tegelikult huvi pakuvad. Õpetajad, kes mind on harinud.

Vahel võivad tööturu nõuded osutada mõne abituriendi jaoks isegi tähtsamaks kui erialahuvi.

Igal juhul on see väga huvitav amet /.../ Kuid amet ei ole nii nõutud ja perspektiivne Ida-Virumaal, sest disainereid nõutakse rohkem meie suurlinnades või välismaal. Minul ei ole plaane kuhugi välismaale või suuremasse linna kolida.

Kõige enam neist näen ma ennast treenerina. /.../ Kõige õigem valik oleks minna inseneriks õppima. Eelkõige tuleviku pärast, teada on, et insenere on vaja ning nende palganumber väike ei ole.

Kvalitatiivse analüüsi põhjal esines juhtumeid, kus gümnasistidele tundus õigem loobuda riskantsest eesmärgist majandussurutise tõttu. Näiteks põhjendas üks noormees üksikjalikult, miks ta loobub oma meelisvalikust ja kirest tegeleda ettevõtlusega. Hirm praegu valitsevates ebakindlates tingimustes tekkida võiva edutuse ja võlakoorma ees paneb teda otsima alternatiivvalikuid. Praeguseid kriise nimetasid valiku mõjutajana ka mõned teised gümnasistid.

Üheks suuremaks mõjuteguriks on veel meid ümbritsev maailm oma kriisidega. Sellest lähtuvalt annab see selgema pildi erialadest, mis peavad vastu eelseisvatele majanduskriisidele.

Ehkki kvantitatiivses analüüsis oli kooli ja eriala valikul kõige olulisem tegur eriala huvitavus, ilmnes kirjanditest, kuivõrd palju ollakse tegelikult valmis tegema ja ka tehakse kompromisse huvi, võimaluste (eksamitulemused) ja tööturu vajaduste vahel. Samad tegurid asetuvad ka kvantitatiivses analüüsis etteotsa. Kirjandite põhjal võib öelda, et noored arvestavad oma valikute tegemisel väga palju väliskeskkonnaga.

4.1.10. Tulevikupilt valiku mõjutajana

Abiturientide mõtiskluste põhjal võib väita, et peale rohkete sisemiste ja väliste tegurite on valiku taga ka pilt tulevikust, olgu siis unistuseks hea ja tasuv töö, edukas karjäär, hingelähedane amet, paindlike võimalustega elustiil vm. Need sihid panevad abituriente oma valikuid hindama ja vahel ka ümber hindama, innustavad edasi minema, ennast proovile panema ja/või ideid ellu viima. Mõnikord võib aga abiturienti mõtteviis olla üsna polaarne – tulevikku nähakse ainult eduka või edutuna, vahepealseid variante arvestamata ja tajumata.

Hea palk valiku mõjutaja ja motivaatorina. Materiaalne kindlustatus ja töö eest saadav suur tasu on karjäärivaliku mõjutajana abiturientide mõtteis olulisel kohal. Isegi kui see ei ole eraldiseisev ja ainuke kriteerium, on see arvukate noorte jaoks märkimisväärse tähtsusega tingimus tulevikuks, mida hakatakse gümnaasiumijärgsete valikutega vormima.

Tulevikuks valdkond, mis toob hästi sisse.

Püüan leida endale tasuva ja meelepärase töö.

Paraku, mida aeg edasi, seda rohkem on karjääri orientiiriks töö eest saadav tasu.

Kaupluses töötamine on muidugi parem, kui töötu olla, kuid see töö ei tasu ära, kui ma endale täisväärtuslikku elu soovin.

... kus makstakse head palka.

Näen end kümne aasta pärast edasiarenevas firmas, kus palk on hea ja töö iseenesest meeldib.

Töö peaks olema nauditav, stabiilne, jätma aega eraelu jaoks ning võimaldama head sissetulekut.

Karjäär ja edukus valiku mõjutajana. Mitu noort leiab oma kirjandis, et kordaläinuks võib karjäärivalikut pidada siis, kui see tagab eduka karjääri ja soovitud positsiooni.

Kujutan ennast kahel erineval viisil. Esiteks kujutan ennast kui läbikukkujat, kes ei ole saavutanud edu, või lihtsat tavainimest, kes üritab endal hinge sees hoida. Teine nägemus on endast, et mul õnnestub ning ma saavutan edu.

[Õpingute jätkamist ülikoolis] juhib ilmselt minu ambitsioon teha kõrget karjääri ning eesmärk elus läbi lüüa.

Edasi kavatsen teha kõik, et aina kõrgemale ja tähtsamale positsioonile jõuda.

10 aasta pärast olen ma edukas inimene, olen leidnud eriala, milles olen pädev ning teised inimesed samalt elualalt aktsepteerivad mind.

Näen ennast noore maineka arhitektina, töötades mõnes tunnustatud büroos.

Ees ootab huvitav tulevik. Kõigepealt sooviksin asuda tööle mõnes edukas ettevõttes tegevjuhina, et endale korralik töökogemus saada. Edasi on minu plaanid suuremad. Olles mitmeid aastaid kusagil juhtival kohal, sooviksin luua oma firma. Loodetavasti osutub seegi edukaks.

4.2. Tähtis, kuid ebakindel otsustusprotsess

4.2.1. Õige otsus siin ja praegu

Valdavalt tunnevad abiturientid, et gümnaasiumi jooksul tehtav karjäärivalik muudab kogu elu. Seepärast peavad nad leidma õige tee just siin ja praegu.

... et elu elada suurelt, tuleb teha väga tähtis otsus – valida õige töö, mis oleks sobilik just selle eriala valijale. See hakkab mõjutama kogu tulevast elukäiku.

Ometigi tunduvad need valikud ju väga määravad ja lõplikud olevat ning keegi ei taha mõtlematult vale sammu oma teel teha.

Arvestada tuleb, et praegu langetatud otsused on suure kaalukusega ka edaspidi ja valikuid tuleb teha targalt.

Mõelda tuleks pikemas perspektiivis, sest need otsused muudavad meie elusid ning panevad paika pikad plaanid.

Valitseb ärevus ja teadmatus, eluga edasiminemiseks on vaja teha enda valikud nii, et neile aastate pärast tagasi vaadates ei peaks otsust kahetsema.

Seda, et valik ei pruugi olla lõplik ja võimalik on ka ümber õppida, advavad üksnes mõned üksikud gümnaasiumilõpetajad. Kirjandites väljendavad abiturientid selgelt, et aeg on väärtuslik ja seda ei tohi vale valiku peale raisata. Niisugune arusaam suurendab survet teha õige otsus. Samal ajal valitseb selles arenguetapis ebakindlus soovides, ootustes ja valikutes, mis on samuti enamikule kirjandikirjutajatest tuttav.

Sellest oleneb noore saatus ning keegi ei julge ega taha tulevikuga mängida.

Kindlat valikut on raske teha, kui tead, et sellest sõltub terve tulevik.

Sellest oleneb kogu minu tulevik.

18aastaselt on liiga vara otsustada ära terve oma iseseisev elu. Küsimusi, millele tuleb leida vastus juba selle õppeaasta lõpuks, on tohutult palju. Kuigi otsused tuleb teha kiiresti.

Kogu protsessiga kaasnevat stressi tajuvad noorte kõrval ka nende lähedased, kes lisavad noorte arvates survet, esitades pidevalt küsimusi ja tehes märkusi tulevikuvallikute kohta.

4.2.2. Hirm, pinget ja ebakindlus

Hirmu ja pinget põhjustab abiturientide seas mitu tegurit, kuid kirjandite põhjal võib esile tõsta neist järgmised:

- ▶ ebakindlus oma soovide ja huvide suhtes;
- ▶ vastutus tähtsa otsuse langetamisel;
- ▶ võimalus/tõenäosus teha vale valik, mida hiljem kahetsetakse;

- ▶ tugev konkurents kõrgkooli sissesaamisel;

- ▶ piiratud materiaalsed võimalused.

See on pingeline nende paljude jaoks, kes ei tea, mida tulevikult ootavad ja kelleks saada soovivad.

Tulevik on üks suur tundmatu ja hirmuäratav koht, aga samas põnev ja ärevust tekitav.

Paraku on eesmärkide püstitamine paljude jaoks pigem kohustus ja piin kui enesekindel planeerimine.

Ühekülgus oleks üheks minu suurimaks hirmuks.

Tundub, nagu see valik ongi minu elu olulisim, ning kui ma praegu eksin, ei ole enam teist võimalust ja olengi määratud igavesele õnnetusele.

Kõige rohkem muudab mind ebakindlaks teadmine, et ma valin ametiala, mis ei tee mind õnnelikuks.

Otse loomulikult ei julge ma veel mõtlema hakata, millisesse ülikooli täpsemalt sisse saada sooviksin. Tean, et aastast aastasse muutub sissesaamine keerulisemaks ning mõnele erialale on konkurents eriti tugev.

Abituriendiks olemine on keerukas ja otsusterohke etapp inimese elus. Esile on kerkinud hulgaliselt probleeme, vahel tuleb ette ootamatust ning mõnikord tahaks selle kõik selja taha jätta ja lihtsalt eluga edasi minna.

Kirjandite kvalitatiivne analüüs näitab, et valikute paljusust ja mitmekülgust tunnetavad peaaegu kõik abiturientid. Seda peetakse üldjuhul positiivseks ilminguks, kuid paljud noored leiavad ka seda, et võimaluste rohkus tekitab suuremat ebakindlust ja toob kaasa väga palju küsimusi. Erinevate asjaosaliste kohati vastandlikud nõuanded ei näi abiturientide arvates keerulistele küsimustele selgeid vastuseid andvat.

Ma pole nende võimaluste sasipuntrasse veel sukeldunud, vaatan vaikselt ringi ja loodan, et kui aeg käes on, vajuvad asjad iseenesest õigesse kohta.

Vanemad räägivad ühte, vanavanemad teist ja sõbrad kolmandat. Kõik mõtted segunevad omavahel ja tekib raskusi õige valiku tegemisega.

Mul on veel pool aastat aega mõelda, millega ma tegelema hakkam. Võib-olla võtan hoopis aasta vabaks ja teen kuskil mujal riigis vabatahtlikku tööd või lähen kuskile lapsehoidjaks.

Mina ise veel täpselt ei tea, kuhu tahaksin õppima minna, ja arvan, et see on halb.

Kui vaadata, kui palju on erinevaid karjäärivalikuid, läheb silme ees kirjuks ja hakkab lausa sädemeid pilduma.

4.2.3. Töö ja pingutus viivad sihile

Hoolimata ebakindlusest, pingest ja hirmust on paljud noored kindlalt veendunud, et oma pingutustest, pühendumisest ja tahtmisest sõltub karjäärivaliku kujundamisel väga palju. Seda väljendavad kirjandites arvukad abiturientid.

Kui ma piisavalt pingutan, on kõik võimalik ja kõik ukсед minu ees avatud.

Kõik saavutused ning tulevikuplaanid sõltuvad pingutustest.

Miski siin elus ei tule kergelt kätte. Selleks et leiba teenida, peab kõvasti vaeva nägema.

Et aga oma plaane täide viia, tuleb üpris kõvasti vaeva näha, sest ülikooli sissesaamine pole naljaasi ning enda võimetus olen veel praegusel hetkel suhteliselt ebakindel.

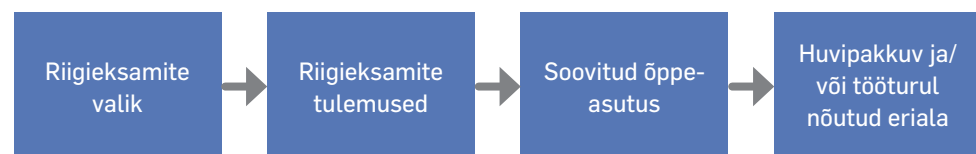
Õnn ei kuku sülle ning edu tuleb ise kinni püüda.

Üks kirjandikirjutaja erines teistest abiturientidest sellega, et tema eesmärk oli leida oma tee kavalusega, kui muud moodi ei saa. Näiteks välisriigis (Soomes) mõne aasta vältel töötades lootis ta hea pensioni abil üsna hästi tulevikus elada ja hakkama saada.

4.2.4. Erinevad teed erialavalikuni

Abiturientide karjäärivalikute kujunemisel võib eristada vähemalt viit erinevalt kulgevate pidepunktidega teed, mida on kirjeldatud allpool.

I tee: riigieksamite valikust soovitud erialani

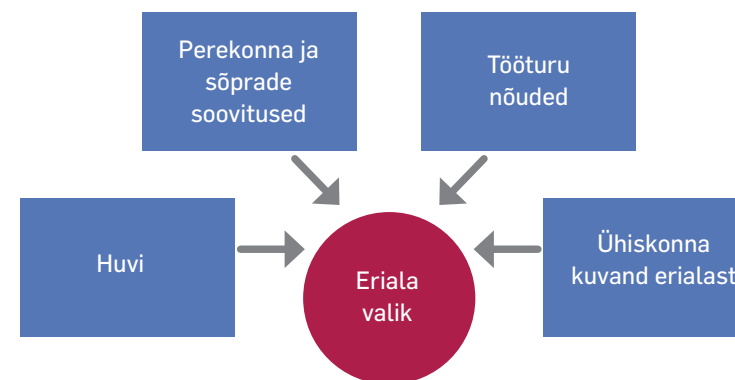

Joonis 54. Tee riigieksamite valikust erialavalikuni

Esimese tee puhul on abiturientidele karjäärivaliku alguspunktiks riigieksamite valimine, mida tuleb üldjuhul teha aasta alguses. Sellele järgneb riigieksamite tulemuste põhjal õppeasutuse valik ja seejärel juba perspektiivika või huvipakkuva eriala kasuks otsustamine. Selle tee valinud õppuri puhul esineb palju juhuslikkust. Ebakindluse ja pinge leevendamiseks püüab ta karjääriotsust edasi lükata. Esimest teed mineval abiturientidel on soov omandada kõrgharidus, kuid valdkonna ja eriala eelistus on ebakindel.

Minu valikud algavad riigieksamitest. /.../ Hea oleks, kui siis saaks kohe ette näidata paberi selle kohta, et sooritasin eksami edukalt. /.../ Kui eksamid ükskord tehtud ja gümnaasium lõpetatud, siis peaks minema kusagile edasi õppima. /.../ Siis aga tekiks kohe uus küsimus – millisele erialale õppima minna? Mingil määral huvitab mind informaatika ja infotehnoloogia, aga kas ma selles valdkonnas kunagi ka tööd leiaksin?

II tee: unistuste ja tegelike võimaluste ühendamise annab eriala valikul parima tulemuse

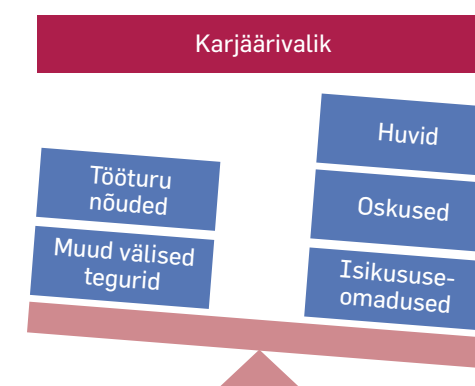

Joonis 55. Erialavalikut ümbritsevad tegurid

Teise tee valinud õppuri tõukejõuks on tihti erialahuvi, aga märkimisväärne mõju on ka välisel teguritel, nagu tööturu nõuded ja ühiskonna kuvand erialast. Sellele teele asunud õppur kuulab vanemate, lähedaste ja sõprade juhiseid ja nõuandeid, kuid teeb lõppotsuse ise.

Mul on küllaltki raske tulevikus korralikku stabiilset kuupalka teenida. /.../ Midagi, mis meeldib mulle üle kõige siin maailmas, olen valmis sellele kulutama palju aega. /.../ Valikud teen enamjaolt ise. Vanemad küll suunavad ja annavad nõu, kuid elu minu eest elada nad ei saa. Samamoodi on sõprade ja sugulastega. Palju on mind mõjutanud ka väliskeskond – ühiskonna suhtumisel teatud ametitesse ja vajadus nende järgi.

III tee: minu huvid ja omadused määravad minu erialavaliku

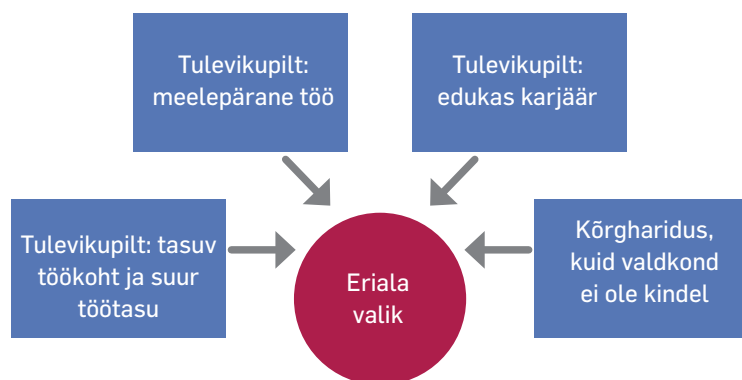

Joonis 56. Karjäärivaliku sisemised ja välised tegurid

III tee kasuks otsustanud õpilase puhul on sisemised tegurid (erialahuvi, isiksuseomadused, oskused ja oma tugevad küljed) tähtsamad kui välised. Gümnasist peab endas need omadused ära tundma, et neid rakendada. Üldjuhul esineb selle tee valinud abiturientide seas karjääri kujundamisel vähem ebakindlust ja pinget.

Väga olulist rolli tee valikul omavad huvid, oskused ja isiksuse omapärad, mis määravad need valdkonnad, millega elus tegeleda.

IV tee: tulevikupilt heast elust suunab minu erialavalikut

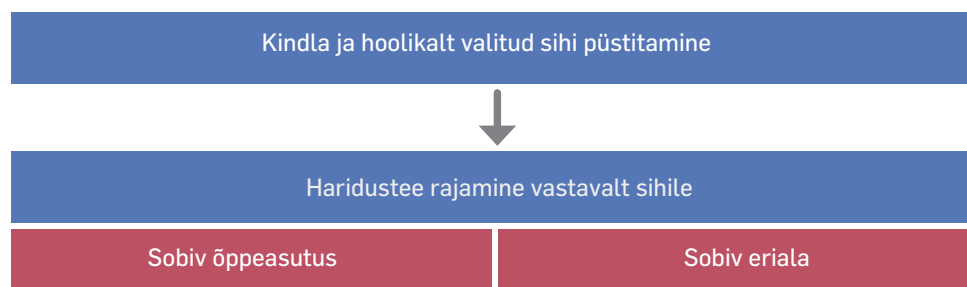

Joonis 57. Edupõhine karjäärivalik

Neljanda tee valinud koolilõpetajal on enamasti selge ettekujutus tulevikust, mis mõjutab ja kujundab tema karjäärivalikut. Tulevikupilt võib olla seotud tasuva töökohaga, suure töötasuga, meelepärase ja põneva tööga, eduka karjääriga või mõnega eelnevalt loetletud tegurite kombinatsioonidest. Sarnaselt esimesele teele on ka siin omane soov saada kõrgharidust, kuid valdkondlik eelistus ei ole tingimata selge.

Palju vaeva nähes püüan leida endale tasuva ja meelepärase töö, kus oleks võimalik pidevalt areneda, ennast tõestada ja karjääriredelil tõusta.

V tee: kindla sihi püstitamine on kõige alus

Joonis 58. Kindel siht viib sobiva karjäärivalikuni

Viiendal teel sammuv õpilane seab endale kõigepealt kindla sihi ja valib haridustee (õppeasutuse ja eriala) vastavalt sellele. Sihi seadmine ja äratundmine valmistab mõnikord raskusi ning abiturient eelistab ruttamise asemel võtta pigem lisa-aega (nt aastane paus õppimisest vms), et oma soovides selgusele jõuda ning ennetada juhuslikke otsuseid või hiljem ebasobivaks osutuvat varianti.

Kõigepealt tuleb leida eesmärk, milleni pürgida, ja hakata selleni haridusega teed ehitama. Järgmisena valida sobiv kool ja eriala, millele oleksid edukas.

... tuleb hoolikalt läbi mõelda ning alustada samm-sammult.

Pole mõtet ka lihtsalt niisama ülikooli minna ja lihtsalt mingit eriala valida.

On vaja püstitada endale kindlad eesmärgid ning pingutada nende nimel.

Hea valik on läbi mõeldud igast vaatevinklist.

4.2.5. Otsuse tegemise aja ja kindluse astme põhjal eristuvad inimtüübid

Kvalitatiivsest analüüsist selgus, et abiturientide karjäärivaliku otsuse tegemise aja ja kindlameelsuse tugevuse põhjal võib eristada kolme inimtüüpi.

Tüüp I: tean, mida ja kuhu õppima suundun

Esimest tüüpi on need vähesed abiturientid, kes on oma karjäärivaliku teinud juba põhikooli ajal või gümnaasiumi esimesel poolel. Nende eriala ja õppeasutuse valik on kindel ning üldjuhul ei ole neil varu-plaani. Kindlameelne veendumus karjääriotsuses annab selle tüübi abiturientidele võrreldes kaaslastega rohkem enesekindlust, rahulolu ning tekitab vähem stressi, hirmu ja pinget. Samuti on neil rohkem aega enda valitud eriala jaoks ette valmistada.

Kui siht silme ees, siis on tee sile. Hea on veereda, sest tead, kuhu tahad jõuda.

Ma olen enda jaoks selgeks mõelnud, mida ma edasi teha tahan. /.../ Just selle nimel olen ma kaksteist aastat vaeva näinud, et minust saaks just see, kelleks ma tahan saada.

Tüüp II: tean, et soovin õpinguid jätkata, kuid pean valdkonnas selgusele jõudma.

Teise tüübi alla kuulub enamik abiturientidest, kellel on kindel soov jätkata gümnaasiumi järel õpinguid (kõrgkoolis). Samal ajal pole nad kindlad valdkondlikus eelistuses. Seda rühma iseloomustab kõike selgemini huvide ja erialaeelistuse muutmine aastate jooksul mitu korda.

Valdav osa neist noortest teeb enda hinnangul lõpliku valiku abituriumi keskel. Seni mängivad nad mõttes läbi erinevaid alternatiive, koguvad lisateavet ning püüavad enda huvide ja tugevate külgede suhtes selgusele jõuda.

Hetkel pole ma veel täpselt kindel, mis on need erialad, kuhu ma proovin ülikoolis sisse saada. On olemas list, kus mul on valikud kirjas, aga kärpimisi teen seal pidevalt.

Mõtteid võib-olla leidub, kuid kindlust millegi konkreetse poole püüelda pole, kuna valikus ei olda kindel. Tekivad küsimused, kas nii on õige, kas see üldse viib kuskile ja kas see end ära tasub.

Olen erinevatel aegadel mõelnud erinevate alade ja elukutsete peale.

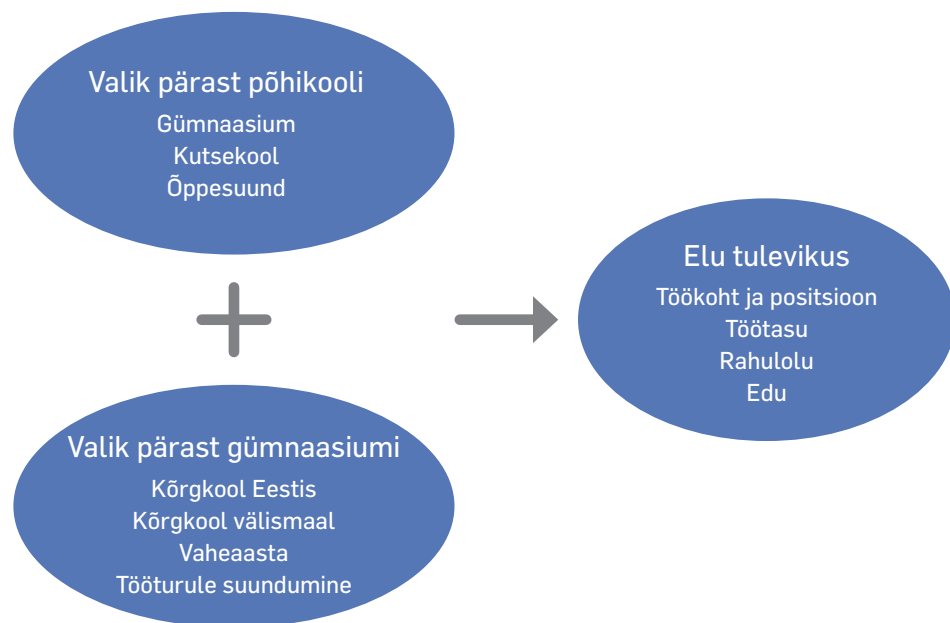
Tüüp III: ma ei tea, kas minna õppima, tööle või teha midagi muud.

Kolmandana võib eristada gümnaasiste, kes on tuleviku suhtes eriti ebakindlad ja hirmul, sest neil puudub plaan edasiseks tegevuseks. Need noored ei kahtle mitte ainult edasiõppimise valikutes, vaid nende jaoks on reaalne ka võimalus võtta vaheaasta(d) ning minna välismaal või Eestis tööle.

Paljudel, samuti ka minul, ei ole kooli lõpetades aimugi, millega edasi tegeleda, ja tihti valitakse elukutse juhuslikult.

Nüüd ongi mul peas raske dilemma, kas minna ülikooli või võtta seljakott ja minna rändama. Targaks saan mõlemat pidi.

Abiturientide kirjandite põhjal võib öelda, et noored tunnetavad karjääriotsuse tegemisel valikute rohkust. Seda peavad nad küll enamasti pigem positiivseks, kuid samal ajal suurendab see ebakindlust, sest sageli ei teata oma soove ja võimalusi. Olukorda toob pinget teadmine, et valikud sõltuvad mitmest ootamatust tegurist, nt riigieksamite tulemustest, REV ja RE õppekohast jne. Abiturientid tunnetavad gümnaasiumi lõpus tehtavat karjäärivalikut üldjoontes kui ülimalt tähtsat, elu muutvat ja lõplikku otsust, milles tuleb olla kindel, et väärtuslikku aega mitte raisata. Karjäärivaliku paindlikkust ja erinevaid võimalusi gümnaasiumile järgnevate aastate vältel mõistavad kirjandite järgi vaid üksikud abiturientid. Otsuseni jõutakse erinevaid teid mööda, sealjuures on sisemised ja välised tegurid erineva kaaluga. Ka otsuse tegemise aeg ja kindlus oma valikus varieerub abiturientide hulgas üsna tuntavalt. Valdavaks on soov jätkata õpinguid isegi siis, kui valdkond ja erialavalik veel teadmata.

Joonis 59. Karjäärivalik abiturientide hinnangute põhjal

4.3. Erinevad valikud ja nende põhjused

4.3.1. Pärast gümnaasiumi tööturule

Küsimuse „Õppima või tööle?” esitavad karjääri planeerides vähesed, sest üldjuhul peetakse kohe gümnaasiumi järel tööle minekut halvaks ideeks. Tööturul on noorte hinnangute kohaselt keeruline ilma kvalifikatsioonita hakkama saada ning gümnaasiumilõpetaja ei ole tööandjate silmis potentsiaalse töötajana kuigi väärtuslik. Majanduslanguse ajal on ka töötuks jäämise oht tavapärasest suurem.

Räägitakse, et kui kõrgharidust ei ole, siis korralikku töökohta ei saa. /.../ Järelikult tuleb ikkagi õppima minna.

Pärast 12. klassi lõpetamist kohe tööle saada on üsna raske ja riskantne ettevõtmine.

[Kui] minna otsekohe pärast kooli töötama vähenõudlikule erialale /.../ tunneksin ma end väheväärtusliku ja asendatavana. Veel enam oleks majanduslanguse ajal suur oht jääda töötuks. /.../ Oleksin tööturul madala väärtusega ning ebaedukas.

Alati on parem omandada kõrgharidus ja alles siis tööle asuda.

Abiturientid leiavad, et kui õpilane on juba valinud gümnaasiumisse mineku, on kõrghariduse omandamine haridustee loogiline jätk. Vahepealt pärast gümnaasiumi tööturule suundumist ei soosi üldjuhul ka nõu andvad täiskasvanud. Mõned noored väljendasid arvamust, et kui gümnaasiumi lõpetamise järel kohe õpingutega edasi ei minda, võib hiljem olla enast raske kokku võtta ja varem õpitud meelde tuletada. Seeläbi kahaneb tõenäosus jätkata mõningase pausi järel haridusteed.

Need vähesed abiturientid, kes plaanivad kirjandite põhjal pärast gümnaasiumi lõppu tööle minna, et võtta aega oma karjäärivaliku väljaselgitamiseks, kavatsevad seda teha välisriigis. Põhjuseks tuuakse kõrgem töötasu võrreldes Eestiga.

Kvalitatiivne analüüs kinnitas paljude abiturientide arvamust, et õppimine tagab tulevikus hea elu. Õpingute jätkamine pärast gümnaasiumi annab noorte hinnangul rohkem valikuvõimalusi, sh parema väljavaate hea töökohta leidmiseks.

Kõrgharidusega on edaspidises elus kindlasti võimalikum leida paremat, muidugi ka paremini tasuvat tööd.

4.3.2. Kindlasti kõrgharidus, kuigi eriala või valdkond ebakindel

Kvalitatiivne analüüs näitas, et soov kõrgharidusõpinguid jätkata on abiturientide seas populaarne. Kõrghariduse kasuks otsustanud noored näivad olevat veendunud, et see on parim valik isegi siis, kui valdkonna või eriala eelistus pole selge.

Minu kindel soov on minna edasi õppima /.../ küll pole ma aga veel suutnud leida endale õiget eriala. Peas on mitmeid variante, kord on tahtmine rohkem teada saada majanduse valdkonnas, kord jälle füüsikast.

Ülikooli tahta on üks asi, kuid valida, mida seal õppida, on hoopis raskem. Kindlasti

on mõned valikud täiesti mõeldamatud, kuid kindlaid soove ka pole /.../ Iga eriala vajab läbimõtlemit, kas see ikka sobib mulle ja kas see tasuks ennast tulevikus ära. Õppimine tagab hea elu tulevikus.

Valikut jätkata pärast gümnaasiumi õpinguid kinnitab gümnaasiumi lõpetajates välise mõjutegurite tõttu tekkinud hoiak, et õppimine tagab tulevikus hea elu.

Ma olen inimene, kes naudib luksust. /.../ Et seda kõike endale lubada, peab inimene tänapäeva ühiskonnas lõpetama kraadiga.

Hea elu ootus toidab sihti omandada kõrgharidus. Nii mõnigi abiturient märgib kirjandis tarmukalt, et algeesmärgiks on vähemalt bakalaureusekraad, kuid lõppeesmärk on omandada doktorikraad.

Ilma kõrgema haridusega pereemaks saamine ei ole minu unistus.

Olen üks neist inimestest, kes ülikooliharidust väärtustab ning seda ainuõigeaks samuks peab.

Kõigi ootuste kohaselt peaksin hakkama TTÜ või TÜ tudengiks, kus omandan kindlal erialal nii bakalaureuse- kui magistrakraadi. Doktorikraadi omandamise otsus selgub arvatavasti haridusteel „käies“.

Peale gümnaasiumi üritan astuda sisse ülikooli. Pean välja valima mitu ülikooli, et äkki kõikidesse sisse ei saa, siis ühte ikka saab.

Tean vaid seda, et soovin minna ülikooli ning üritan anda endast parima, et see lootus täituks.

Samas avaks see [kõrgharidus] minu ees rohkem uksi kui pelgalt keskharidus.

Tänapäeval keskharidusega kaugetele ei jõua.

Mõned kõrghariduse kasuks otsustanud abiturientid teadsid kindlalt, millisesse õppeasutusse õppima minna, isegi kui eriala valik polnud selge. Arvukalt toodi kirjandites esile Tartu Ülikooli kui Eesti tippasemel ülikooli, kuid eelisvalikuna nimetati ka näiteks Tallinna Tehnikaülikooli ja mõningaid teisi Eesti kõrgkoole.

Eestis peetakse kõige tugevamaks kõrgkoolis Tartu Ülikooli. See on üldiselt esmaseks valikuks, sest just selles Eesti ülikoolis õppimine tundub kõige auväärsemana.

Ja loomulikult, kui leian huvitava eriala ka Tartu Ülikoolis, siis esitan dokumendid ka sinna.

Kaalun sotsioloogia, riigiteaduste, ajakirjanduse ning juura vahel Tartu Ülikoolis.

Plaanis oli alguses minna TTÜsse õppima, kuna see on kodule lähemal /.../, kuid aja jooksul olen kaldunud Tartu poole, kuna võrreldes Tallinnaga on seal parem õpikeskkond.

4.3.3. Õpetajakutse kui karjäärivalik

Kirjandikirjutajate seas oli alla kümne abiturienti, kes kaalusid õpetajakutset kui võimalikku karjäärivalikut. Soov saada õpetajaks ulatub kirjandite analüüsitulemustele toetudes sageli tagasi lapsepõlve ja see unistus on nende noorte jaoks jäänud muutumatuks ka gümnaasiumi lõpusirgel. Õpetajate jälgimine ja nende töö analüüsimine on otsust tihtipeale tugevdanud. Veendumust on abiturientide sõnul suurendanud ka õpetamiskatsetused õpetajate päeval.

Õpetajaks pürgida soovivad abiturientid on oma valiku põhjalikult läbi kaalunud ning niimetanud selle töö miinustena pikki ja kurnavaid tööpäevi. Noored tajuvad, et õpetajate töö on alatasustatud ja -väärtustatud, kuid see ei ole nende valikut mõjutanud, sest huvi selle eriala vastu kaalub nõrgad küljed üles.

Õpetaja eriala valiku juures on abiturientide hinnangul kõige häirivam lähikondsete kriitika, kus rõhutatakse selle eriala miinuspoolt. Lähikondsed täiskasvanud soovivad sellest mõttest loobuda just õpetajatöö raskuse ja keerulisuse tõttu – isegi juhul, kui abiturient on kõiki vastuargumente juba teadvustanud. See on tinginud olukorra, kus vähemalt üks abiturient ei söanda oma unistuste valikust enam väga palju rääkida.

Mõnel juhul on õpetajaks saamise soovi mõjutanud ka perekond, kus pedagoogikat on õpinud pereliikmed või lähedased sugulased. Näiteid võib leida nii pluss- kui ka miinuspoole pealt. Positiivsena kirjeldatakse eeskujuks olnud lähedase kogemuse põhjal õpetajakutsega kaasnevat töörõõmu, arenguvõimalusi ja pikka suvepuhkust. Negatiivsete teguritena nimetatakse aga õpetajate põhjendamatult väikest palgatasu ja väga stressirohket tööd. Just viimaste mõjurite valguses kirjeldab üks abiturient üksikasjalikult, kuidas soov õpetajaks saada on temas kõikuma löönud nüüd, kus ta on avastanud oma suurepärased võimed reaalinetes, samuti majandus- ja IT-erialadel. See on lükanud kauaaegse unistuse õpetajaks saamisest karjäärivalikute pingerea lõppu alternatiivide hulka, mida kaalutakse siis, kui pingerea eeliskohal olevatel erialadel RE õppekohale sisse saada ei õnnestu.

Isegi kui gümnaasist tunneb, et ta sobib õpetajaametisse ja see huvitab teda, võivad teda loobuma panna mõned õpetajakutsega kaasnevad tingimused ja ülesanded. Näiteks nõuab lastega töötamine rohkem loominguilisust, kui noor enda arvates oskab pakkuda. Samuti hirmutavad abiturienti lastevanemate koosolekud, koolimurede lahendamise keerukus ja vastutus laste heaolu eest.

4.3.4. Loodus-, täppisteadused ja tehnikaerialad kui karjäärivalik

Kirjandite analüüsist nähtub, et loodus-, täppisteaduste ja tehnikaerialade poole ei kalluta abituriente mitte tööturu nõuded ja vajadused, vaid huvi, sobivus ja võimekus vastavas valdkonnas.

Sobin rohkem reaalkallakuga inimeseks kui humanitaariks. /.../ Huvi keemia ja füüsika vastu oli juba varem. /.../ vaatan vabal ajal teaduslikke filme. Palju on kaasa aidanud ka keskkond [elab maal] ja koolis olevad õpetajad. /.../ . /.../ Mul on alati olnud kihk füüsika ja tehnika vastu.

Juhtub, et huvi selle valdkonna vastu on pärit juba lapsepõlvest ning see on tänu põneva-tele ettevõtmistele – näiteks perematkadele – üha suurenenud. Paraku võib ainult huvist valiku realiseerumisel väheseks jääda. Näiteks oli üks oma huvidest lähtuv abiturient kimbatuses, kui ta mõtles loodusvaldkonnaga seonduvatele rakendusvõimalustele, ja see pani teda mõtlema loodus-, täppisteadustest ja tehnikaerialadest loobumise peale.

Mõeldes ametitele, mis seonduvad loodusega, ei tule ühtegi sobivat meelde. Loodusgiid ei tahaks olla – ma ei ole hea rahva ees esineja. Ei sooviks saada ka looduseuurijaks, kes ainult metsas viibibki. Seega selle mõtte matan ilmselt maha.

4.3.5. Välismaale ülikooli minekut mõjutavad tegurid

Enamik abituriente nimetab kirjandites välisõpingute jätkamist kui üht paljudest võimalustest. Need noored, kes on selle kasuks kindlalt otsustanud, põhjendavad oma valikut enamasti veendunult, mis näitab, et nad on teinud eeltööd ja mõelnud kõik läbi. On ka teine osa abituriente, kes küll soovivad suhteliselt kindlalt välismaale ülikooli minna, kuid pole õppeasutuses, valdkondlikus ja erialases eelistuses veel kuigi kindlad.

Kõrghariduse omandamist eelistavad gümnaasistid järgmiste tegurite tõttu:

- ▶ atraktiivne teave välisülikoolides õppimise võimaluste kohta, mis on saadud Eestis korraldatud messidelt ja konverentsidelt;
- ▶ Eestis pakutavad stipendiumid välismaal õppimiseks, mis lahendab noorte jaoks paljud materiaalsed probleemid;
- ▶ kõrge kursuste hind Eestis ei ole tasakaalus õppemeetoditele antava hinnanguga, mis on välisriikide puhul kõrgem;
- ▶ paremad karjäärivõimalused välisriigis võrreldes Eestiga;
- ▶ välisülikoolis omandatud kõrgharidus on prestiižsem;
- ▶ välisülikoolis omandatud kõrgharidus on kvaliteetsem;
- ▶ (vanemate või lähedase) julgustus minna välismaale õppima, mõnikord juba põhikooli ajast peale;
- ▶ maailma nägemine ja teise kultuuriga tutvumine kohapeal;
- ▶ uudishimu, soov kogeda põnevust ja laiendada silmaringi;
- ▶ iseseisvumine;
- ▶ keelepraktika ja/või uue võõrkeele omandamine;
- ▶ kontaktvõrgustiku ja tutvusringkonna laiendamine.

Välisõpingute jätkamise soovi võib mõjutada ka gümnaasiumiaegne õpilasvahetus. Näiteks kirjeldas üks abiturient oma suurepärasest vahetusõpilase kogemust Argentinas, kus ta kahtseb jätkata pärast gümnaasiumi fotograafiaõpinguid. Koolilõpetaja uuris sama eriala ainsat õppimisvõimalust ka Eesti Kunstiakadeemias, kuid pärast õppekava ja sisseastumiseksamini nõuetega tutvumist otsustas ta siiski Argentina kasuks, hoolimata vanemate, sugulaste ja sõprade (esialgsest) vastuseisust nii erialavalikule kui ka selle riigi haridussüsteemile. Võõrsil õpingute jätkamise põhipõhjuseks on meelepärase ülikooli leidmine

ning üldine isiklik poolehoid välisriigi kultuuri ja inimeste vastu. Negatiivsete külgedena nimetatakse vajadust töötada õpingute kõrvalt, et toime tulla. Lisaks võivad raskusi tekitada võõrkeelne õppetöö, turvalisusega seotud teemad ja lahusolek lähedastest.

Välismaa on juba aastakümneid köitnud noori oma eripäraga – saab elus rohkem kogemusi ja võib-olla ka parema hariduse.

Isegi kui esimene valik on minek välisriigi ülikooli, ei ole kõigil soovijatel selleks piisavaid võimalusi. Kui valiku õigsuses tekib pisimgi kõhk, panevad napid materiaalsed vahendid välismaal õppimisest loobuma, isegi kui Eestis sobilikku varianti selle õppimiseks ei nähta.

Lisaks tõstatasid paar noort välisriigi võimaliku turvalisuse probleemi. See võimendub, kui ei osata kohalikku keelt. Isegi kui paljud abiturientid leidsid, et välisülikoolis õppimise kasutegur on keeleõpe, arvas siiski mitu neist, et keel oleks mõistlik heal tasemel eelnevalt omandada, alles siis võib soovi korral välisriiki haridust omandama minna.

4.3.6. Valik kodumaal õpinguid jätkata

Välismaale õppima minekut piiravad mitme abiturienti jaoks võõras keskkond ning kahtlus, kas saadakse hakkama või kas keeleoskus ja teadmiste tase on piisavad. Niisugust mõtleviisi on väljendanud peamiselt maa-asulatest pärit abiturientid, kes eelistavad üldiselt kõrgharidust omandama hakata Eestis. Neil näib olevat suurem usaldus Eesti kõrghariduse ning haridussüsteemi vastu, mis ei tähenda, et linnadest pärit abiturientide seas samamoodi mõtlejaid ei leidu.

Õppida Eestis oleks mugavam ja kergem, välismaale võib minna ka hiljem.

Emakeelne keskkond lubab keskenduda ainele, mitte võõrkeeles kasutatavatele erialaspetsiifiliste sõnade omandamisele.

Märgatav osa abiturientidest väljendab soovi Eestis oma haridusteed jätkata ja usku Eesti kõrghariduse kvaliteeti. Mõned rõhutavad ka Eesti ülikoolide head kohta maailma parimate ülikoolide edetabelis.

Peaaegu Eesti ülikooli piisavalt edukateks, et saaksin neis omandada kõik teadmised, mida vajalikuks pean.

[Eesti] ülikoolide tase on kõrge, näiteks kuulub Tartu Ülikool 400 parima ülikooli hulka maailmas ja Tallinna Tehnikaülikool pakub uut tehnoloogiapõhist skaleeritava ärimudeliga spin-off ettevõtte loomist.

Eestis saab väga hea hariduse, seega ei pea ma vajalikuks ei endal ega ka teistel välismaa koolide õppejõudude kiusamist.

Eesti ülikoolid on väga heatasemelised ja meie ülikoolide ruumid ja laborid on ka teiste riikide poolt kõrgelt tunnustatud.

Õpinguid plaanin kindlasti jätkata Eestis.

Välismaale minu tee ei vii /.../ ega sealgi rohi rohelisem pole, siin olen mina sündinud, kasvanud ja õppinud.

Otsust pärast gümnaasiumi kodumaale õppima jääda soodustab isamaalisus, eestimeel-
sus ja kodanikutunne, isegi kui võõrsil pakutavaid haridusvõimalusi hinnatakse kõrgemalt.

*Kipun arvama, et kodumaal on parem. /.../ Välismaa ülikoolides on kindlasti parem
hariduse saamise võimalus, kuid see ei pane mind sinna püüdlema. Olen liiga eesti-
meelne inimene selleks, et siit kaua eemal viibida.*

*Oma tulevikku näen siiski Eestiga seotult. /.../ Pean eestlastega suhtlemist enda jaoks
lihtsamaks kui välismaalastega ning arvan, et meie riigi tulevik on ainult meie endi
kättes. Siit lahkumine üldist olukorda paremaks ei muuda ja vaid omakasu peal väljas
olla oleks väiklane.*

*Üldiselt ühest rahvusest inimesed tagavad pingevaba õpikeskkonna, ei teki etnilisi
erimeelsusi.*

Lähedastest eemal viibimine on samuti põhjus, miks abiturient tahab jääda Eestisse ja jät-
kata õpinguid kodumaal.

*Olen kindlalt ära otsustanud, et välismaale ma õppima ei lähe. Omandan hariduse
Eestis. /.../ Olen harjunud mõttega, et ei tahaks oma lähedastest loobuda, mis kahjuks
juhtub välismaale minnes.*

Teatud osa abituriente väljendas kavatsust minna õppima mõnda ülikooli kodumaal, kuid
veeta vähemalt osa õpingutest välisriigis vahetusüliõpilasena. Peamiseks eesmärgiks on
sellisel juhul silmaringi avardamine ja tutvumine teiste kultuuridega.

4.3.7. Vaheaasta

Vaheaasta võtmine kuulub abiturientide karjäärivalikute teemalistes aruteludes eelkõige
alternatiivvariantide hulka, mis läheb käiku juhul, kui soovitud valik (enamasti õpingute
jätkamine kõrgkoolis) ei peaks realiseeruma. Samuti nähakse vaheaastas võimalust pikend-
ada aega karjääriotsuse tegemiseks ja/või kindluseni jõudmiseks.

*Kõige arukam oleks pühendada oma gümnaasiumijärgne periood enesearendusele.
/.../ Parema võimaluse puudumisel lähaksin aastaks või kaheks välismaale vabataht-
likuks.*

Üldiselt peavad noored vaheaasta all silmas välisriigis viibimist mingi aja – sageli aasta või
paari – vältel. Vaheaastat peavad abiturientid kasulikuks järgmisel põhjustel:

- ▶ reisimine;
- ▶ täiendav keeleõpe või uue keele omandamine;
- ▶ silmaringi laiendamine ja erinevate kultuuridega tutvumine;
- ▶ tutvusringkonna mitmekesisustumine;
- ▶ eneseleidmine (sh oma valikutest selgusele jõudmine);
- ▶ põnevus ja enda proovilepanek;
- ▶ väärtushinnangute muutumine;
- ▶ töökogemuse omandamine.

*Esiatgu võiks lihtsalt laia maailma minna ning teiste kultuuridega tutvuda, teha juhu-
töid ja nautida seda, mis elul pakkuda on. /.../ Arvan, et see annaks palju juurde, kui ma
peale reisimist ülikooli astuks.*

Teatud osa abiturientidest väljendab kirjandites soovi jätkata õpinguid Eestis, ent kui
valik on ebakindel ja otsus peaks langetatama vaheaasta kasuks, soovitakse see aeg veeta
välismaal.

*Ihaldan lahkuda Eestist. /.../ Ainus, milles ma hetkel oma tuleviku osas kindel olen, on
see, et tahan kindlasti elada vähemalt aasta väljaspool Eestit.*

Vaheaasta välismaal võib aidata ka raha koguda, kui vanematel ei ole võimalik soovitud
edasiõpingute plaani rahaliselt toetada ja noorel on Eesti tööturu väljavaadete suhtes üsna
pessimistlik hoiak.

*Kõige tõsisem plaan on minna aastaks välismaale tööle. Kuna majanduslik olukord on
kehv, siis läheb ülikoolis raskeks õppemaksude ja üüride tasumisega.*

Meesabiturientide puhul on karjäärimõtetes enamasti koht ka ajateenistusel, kuid sellesse
suhtutakse erinevalt. Mõnele näib see hea võimalusena aeg maha võtta ja mõtteid koguda;
teistele ebaotstarbekas ajakulu, isiksusele vastuoluline ja haridusteed pidurdava mõjuga.

*Sõjavägi annab aega mõtlemiseks, mida edasi teha, ning näitab elu teisest valdkon-
nast.*

Sõjavägi võib olla pidurdav haridusteel, oleneb, millal täita oma kohustused riigi ees.

*Tahan lausa kiruda meie ühiskonnamudelit, kus iga noormees peab astuma kaitsevää-
teenistusse, mis piirab mehele antud vaba tahet teha, mida hing ihaldab.*

Kokkuvõtteks. Abiturientide kirjandite kvalitatiivne analüüs näitas, et kuigi huvi ja isiklik
tahe on noorte karjäärivalikul kesksel kohal, mõjutavad neid suuresti ka välised tegurid,
nagu lähedaste (nt vanemad, sugulased, sõbrad) nõuanded ja soovitusel, materiaalsed
kaalutlused ja tööturu nõuded. Kirjandites väljendus selgelt noorte valmidus teha kompromis-
selle huvi, võimaluste (nt riigieksamite tulemused) ja tööturu vajaduste vahel. Lisaks
mitmele sisemisele ja välisele tegurile võib valiku kujunemist mõjutada arusaam tulevikust
nt tasuva töökoha, eduka karjääri, põneva ameti, mõnusa elustiili vm näol. Ühiskonna sõ-
numeid jälgivad noored leidsid kriitiliselt, et sageli on need vastuolulised ja tekitavad sega-
dust, nii et hajub lootus teha nende abil igakülgset läbi mõeldud õige valik. Seega võib jä-
reldada, et Eesti noored arvestavad karjäärivaliku tegemisel väga palju väliskeskkonnaga.

Võimaluste rohkust ja mitmekülgust tunnetavad peaaegu kõik gümnaasistid, isegi kui oma
soovides ja valikuvõimalustes ei ole veel selgusele jõutud. Valikut ei tee kergemaks asja-
olu, et mõnikord sõltuvad valikud ootamatutest teguritest, nt riigieksamite tulemustest,
REV ja RE õppekohast jne. Karjäärivaliku tegemisel valdav pinget ja hirmu on tuttav suurele
osale abiturientidest, sest otsust peetakse tähtsaks ja lõplikuks. Teisisõnu leidsid noored,
et otsuse õigsuses tuleb olla veendunud, et aega ja muid ressursse mitte raisata. Nende
noorte hulk, kes teadvustavad võimalust muuta hiljem meelt ja jõuda aja jooksul õige otsu-
seni, on kirjandite põhjal marginaalne. Eriti suurt stressi kogevad need abiturientid, kelle
valikut piiravad materiaalsed võimalused. Siiski on noored veendunud, et oma pingutus-
test, pühendumisest ja tahtmisest sõltub karjääri kujundamisel väga palju.

Valikute tegemine ja otsustusprotsess kulgevad erinevate noorte puhul erinevaid radu mööda. Samuti lahkneb otsuste tegemise aeg ja kindlus valiku õigsuses. Vähe on noori, kes teavad varakult ja täpselt, mida ja kus nad õppida soovivad. Enamik abituriente küll teadvustab oma soovi kõrgharidust omandada, kuid erialavalikus on nad pigem ebakindlad ja nende eelistused on eri ajahetkedel erinevad.

Ühendavaks teguriks on üldiselt soov omandada kõrgharidus, kuid paljude puhul tekitab küsimusi erialavalik. Enamik abituriente oli ühel meelel, et üks esmaseid olulisi karjääri- valiku otsuseid tuleb teha pärast põhikooli, kus valitakse kas kutseharidus või gümnaasiumis jätkamine. Viimase variandi puhul on kõrghariduse omandamine noorte jaoks loomulik haridustee jätk. Vähem on teadvustatud gümnaasiumi õppesuuna valiku mõju erialavalikule, huvide kujundamisele ja riigieksamite tulemustele, mis kõik omakorda mõjutavad edasiõppimisvõimalusi ja -soove.

Tööturule mineku kui võimaliku valiku kohta leidsid noored rohkem negatiivseid kui positiivseid põhjendusi. Kõrghariduse omandamise soovis veendunud noored olid enamasti kaalunud, kas teha seda välisriigis või kodumaal. Mõlema variandi puhul kirjeldati nii poolt- kui ka vastuargumente. Kahtluste ja ebakindluse puhul pidasid gümnaasistid heaks võimaluseks vaheaastat (enamasti välisriigis), mis võimaldab võtta lisa-aega otsuse langetamiseks ja/või veendumusele jõudmiseks.

Kokkuvõte ja järeldused

1. Millised on noorte keskhariduse omandamise järgsed edasiõppimis- või töөлminekuplaanid? Missugune on edasiõppimise puhul esimene eelistus ja mis oleks alternatiiv?

88% kõigist 2011. aasta kevadel gümnaasiumi lõpetama asunud noortest kavatses samal sügisel edasi õppida. Peamiselt sooviti õpinguid jätkata Eesti kõrgharidusasutustes (70%), Eesti kutseharidus pakkus huvi 7%le vastajatest. Märnatavalt suur osa noortest (11%) plaanis edasi õppida välisriigis. Gümnaasiumi lõpetamise järel otse tööturule siirdumisest on huvitatud vähesed – vastajatest 2% soovis tööle asuda Eestis ja 4% välismaal.

Erialadest on populaarseim sotsiaalteaduste, äriduse ja õiguse valdkond (õigusteadus, riigiteadused, majandus), kuhu plaanis kandideerida 27% lõpetajatest. See valdkond oli ka levinud teine valik, mida eelistas 32% vastajatest. Populaarsuselt teine valdkond oli humanitaaria ja kunstid, kus soovis edasi õppida 17% abiturientidest (menukaim eriala näitekunst). Kolmandana eelistati loodus- ja täppisteaduste õppevaldkonda, mis oli esimeseks eelistuseks 14%l vastajatest, kellest kolmandik soovis kandideerida infotehnoloogiaga seotud erialadele (meelepärane valik oli veel geenitehnoloogia). Erialaelistuste puhul oli läbivaks tunnuseks asjaolu, et rohkem nimetamist leidsid need erialad, millest ühiskonnas kõige sagedamini räägitakse.

Valdavalt plaanisid noored esitada avalduse 2–3 erialale ja 72% neist uskus, et pääsevad edasi õppima eelistatuiimas valdkonnas. Samas on märkimisväärne, et peaaegu pooled lõpetajatest ei olnud oma edasistes plaanides kuigivõrd veendunud, sest pidasid tõenäoliseks, et esimese valiku luhtudes püüavad nad edasi õppida mõnel teisel erialal.

2. Millest lähtutakse oma tuleviku planeerimisel ja millised on õpingute jätkamist plaanivate noorte erialavaliku põhjused ja takistused?

Sügisiseses küsitluses paluti vastajatel leida peamine tegur, mis mõjutas nende keskhariduse omandamise järgseid valikuid. Kõige olulisemaks pidasid vastajad oma huvi selle eriala vastu (25%), mida õppima asuti. Nii positiivsest kui ka negatiivsest küljest peeti tähtsaks ka varasemat õppeedukust ja riigieksamitel saavutatud tulemusi (12%). Paljude noorte (9%) plaane kujundas ka nende majanduslik olukord – õppima asuti eelistatuiimal erialal, kus olid riiklikult finantseeritud õppekohad. Kindlat eriala eelistanud, kuid riigieelarveliselt kohalt välja jäänud noored olid mõnel juhul sunnitud võtma õpingutest vahe-aasta, et teenida õppemaksu tasumiseks raha. Noored nimetasid peamise mõjutajana ka enda soovi edasi õppida ja üldist kõrghariduse vajalikkust ühiskonnas. Vastustest selgus, et kõrghariduses nähakse vahendit, mille abil tagada tulevane hea elujärg. Tulevast töökohta või majanduslikku heaolu silmas pidades langetas oma valiku 7% vastajatest. 5% noorte jaoks oli valiku tegemine lihtne seetõttu, et senisest enam pühenduti oma huvialale, asudes näiteks hobiks olnud muusikariista mängimist õppima kõrgharidusasutuses.

Eriala valimisel on noorte jaoks kõige olulisem selle huvitavus – seda pidas peamiseks mõjuteguriks 93% vastajatest. Tähtsusetel teisel kohal oli abiturientide jaoks tasuta õppimise võimalus, mida aga hinnati juba märksa madalamalt. Suhteliselt sarnase hinnangu pälvisid sellised tegurid nagu sissesaamise tõenäosus, head töö leidmise võimalused, loodetavad tulemused riigieksamitel, kõrge õpetamise tase erialal ja loodetava töötasu suurus pärast lõpetamist. Vaid veidi madalamalt hinnati õppetoetuste ja stipendiumite saamise võimalust, enda head õppeedukust, eriala seotust hobi või huvialaga ning õpinguaegseid elamiskulusid. Kõige vähem leidsid edasiste valikute tegemisel mainimist perekondlikud traditsioonid, kaaslaste eeskuju ja kooli lähedus elukohale.

Edasiõppimise võimaluste kohta leitakse teavet peamiselt õppeasutuse kodulehtedelt, mida kasutab info hankimiseks 88% õpilastest. Peaaegu võrdselt ühtemoodi (46%) peeti oluliseks avatud uste päevade, messide ja teabepäevade tähtsust info hankimisel. Sarnaselt hinnati ka meedia ja perekonna rolli.

3. Millised on kõrgharidustasemel õpingute jätkamise või mittejätkamise põhjused?

Uuringu käigus selgus, et keskhariduse saanud noored ja eriti gümnaasiumilõpetajad näevad kõrghariduse omandamist kui oma senise elutee loomulikku jätku. Edasipürgimist soosivad mõistagi parem õppeedukus, süvaõpihoiak ja kõrgemad tulemused riigieksamitel. Kõrghariduse eelistajad pärinevad tavaliselt ka sotsiaal-majanduslikult kõrgemal järjel peredest, nende vanemad on haritumad, nad osalevad sagedamini spordi- ja huviringides ning on üldiselt oma eluga rohkem rahul.

Kvalitatiivse analüüsi põhjal näivad kõrghariduse kasuks otsustanud noored olevat veendunud, et see on parim valik isegi siis, kui valdkonna või eriala eelistuse suhtes valitseb ebaselgus. Otsust õpinguid pärast gümnaasiumi jätkata kinnitab abiturientides välise mõjutegurite tõttu tekkinud hoiak, et õppimine tagab tulevikus hea elu. See toidab sihti omandada kõrgharidus. Nii mõnigi abiturient märgib kirjandis tarmukalt, et algeesmärgiks on vähemalt bakalaureusekraad, kuid lõppeesmärk on omandada doktorikraad.

4. Kuidas mõjutavad valikute kujunemist erinevad tegurid, nagu ...

... sotsiaalne keskkond? Keskhariduse omandamise järgsete valikute ja õpilase perekonna vahelised seosed olid ootuspärased. Eestis kõrgharidusasutusse ja välismaale õppima minna soovivate noorte vanemad olid enamjaolt kõrgharidusega. Märksa harvemini oli kolmanda taseme haridus vanematel, kelle lapsed soovisid asuda õppima Eesti kutseharidussüsteemis või siirduda siin tööturule. Huvitav on ilming, et välismaal soovivad sageli õppida ka kasinama haridusliku taustaga peredest pärit noored. On võimalik, et ebasoodsa ja hea haridustaustaga peredest pärit noori panevad võõrsile minema erinevad tegurid: esimesed soovivad lahkuda halbade majandusolude pärast, teised kvaliteetsema hariduse nimel. Kasutades isiku sotsiaal-majandusliku tausta määramisel lähendmuutujana raamatute arvu kodus, selgus, et kutseõppesse plaanisid teistest sagedamini minna noored, kes olid pärit keskmise või madala sotsiaal-majandusliku staatusega peredest. Viimaste seas oli märgatavalt populaarsem ka Eestis tööle asu-

mine. Kõrge sotsiaal-majandusliku staatusega noored soovisid teistest enam minna õppima välisriiki või võtta õpingutes vaheaasta. Õpilaste erialavalikut vanemate haridustase ega sotsiaal-majanduslik olukord ei mõjutanud. Kaaslaste roll haridusvalikute tegemisel oli pigem toetav kui otsustav.

... õppuri huvihariduse võimalused? Korrapäraselt mõnes spordi- või huviringis osalenud noored soovivad oma tuleviku sagedamini kõrgharidusega: neist soovis kõrgharidusasutuses jätkata 72%, trennides ja huviringides mitteosalenud noorte osakaal oli märksa väiksem – 63%. Veidi enam oli aktiivsete noorte seas ka välisriigis õpinguid jätkata soovijaid. Spordi- ja huviringides mitteosalenud õpilased olid kutseharidusest palju rohkem huvitatud. Noorte aktiivsus, st fakt, et õpilane oli korrapäraselt mõnes trennis või huviringis osalenud, ei mänginud erialavalikul statistiliselt olulist rolli. Küll aga leidis märgatavaid seoseid mõnede konkreetsete valdkondade ja huviringide vahel. Kui keskmiselt plaanis humanitaaria ja kunstide valdkonnas edasi õppida vaid 17% gümnaasistidest, siis kunsti- või käsitööringis osalenutest soovis seda teha 38%. Laulmise või muusikainstrumenti mängimisega tegelenud noortest ning tantsu- või näiteringis käinud õpilastest soovis selles vallas õpinguid jätkata vastavalt 26% ja 22%. Samal ajal oli nende huvialadega hõivatud noorte seas kõige vähem neid, kes soovisid end edaspidi siduda loodus- ja täppisteaduste või tehnika, tootmise ja ehituse erialadega. Loodus- ja täppisteadused olid see-eest kõik populaarsem valik teaduskoolides osalenud noorte seas, kellest koguni 28% soovis nimetatud valdkonnas edasi õppida. Tehnika, tootmise ja ehituse õppevaldkonnas plaanisid suhteliselt enam õpinguid jätkata aktiivselt spordiga tegelenud noored.

... riigieksamite tulemused? Regressioonanalüüsi abil uuriti põhjuseid, mis mõjutasid õpilase pääsu eelistatud kooli ja erialale. Selgus, et kõige enam soodustab plaanide täitumist riigieksamite edukas sooritamine. Need õpilased, kes sooritasid riigieksamid keskmisest parema tulemuse peale, pääsesid eelistatud kooli ja erialale õppima peaaegu kolm korda tõenäolisemalt. Kui riigieksamite keskmiseks tulemuseks oli 73 punkti 100st, siis välismaal õppivate noorte puhul oli see näitaja 79. Eesti kõrgharidusasutustes edasi õppivate gümnaasiumilõpetajate keskmine eksamitulemus oli 75 punkti, kõvasti väiksemaid skoori näitasid Eesti tööturul ja kutseharidussüsteemis jätkajad. Õpingute jätkajatest tegid riigieksamid kõige paremini humanitaaria ja kunstide õppevaldkonna valinud õpilased keskmise tulemusega 81 punkti. Kolme punkti võrra väiksem oli riigieksamite keskmine tervise ja heaolu õppevaldkonnas õppivatel noortel. Veidi üle keskmise oli ka loodus- ja täppisteaduste valdkonnas edasiõppijate punktiskoor. Kõige kehvema tulemuse peale tegid riigieksameid teenindusvaldkonnas õpinguid jätkanud noored. Kvalitatiivsete andmete põhjal peetakse riigieksamite tulemusi erialavalikul keskmiselt olulisemaks mõjutajaks. Kirjanditest selgus, et paljud abiturientid annavad riigieksami tulemustele tuleviku kujunemisel määrava rolli, eelkõige seoses materiaalse võimaluste ning tasuta õppekohale pääsemisega. Leidub abituriente, kes peavad enne eksamitulemuste selgumist ennatlikuks üldse tulevikku planeerida.

... senised õpikogemused ja õppuri enda hinnang oma õppeedukusele? Kõige paremini saavad enda hinnangul õppetööga hakkama noored, kes soovivad õpinguid jätkata välisriigis. See tähendab, et välismaal õppimine on kõige atraktiivsem end

õppetöös hästi tundvatele edukatele õpilastele. Keskmisest veidi kõrgem on ka Eesti kõrgharidussüsteemis jätkata soovivate abiturientide hinnang õppetööga toimetulekule. Skaala teises otsas asuvad noored, kes soovivad hakata omandama kutseharidust. Nende keskmine hinnang oma toimetulekule koolis oli välismaal jätkata soovivatest abiturientidest 0,5 punkti võrra madalam. Ka õpetamistaseme ning õpihuvi kohta antud keskmiste hinnangute puhul võis täheldada seaduspära, et välismaale ja Eesti kõrgharidussüsteemi pürgijad andsid kõrgemaid ning tööle, kutseõppesse või ajateenistusse suundujad madalamaid hinnanguid. Noori, kes soovisid edasi õppida välisriigis, iseloomustas keskmisest suurem rahulolu eluga, parem enesehinnang ja süvaõpihoiak. Need näitajad on kõrged ka Eestis kõrgharidust omandama asuda soovivate noorte hulgas. Keskmisest madalamaks jäid need aga näiteks Eesti tööturul ning kutseharidussüsteemis jätkajate puhul. Pindmine õpihoiak oli keskmisest kõrgem võõrsile tööle minna tahtnud noorte ja Eesti kutsehariduses edasi õppida soovinud abiturientide seas.

... karjäärinõustamisteenuse kättesaadavus ning kutse- ja karjäärinõustamisel saadud tagasiside oma võimete, oskuste ja huvide kohta? 2011. aasta gümnaasiumilõpetajatest suurem osa leidis, et on koolist või nõustamiskeskusest tulevikuplaanide tegemisel abi saanud: selle väitega nõustus 55% vastajatest, neist 10% oli väitega täiesti nõus. Suhteliselt suur oli aga ka rahulolematute osakaal – 34% õpilastest pigem ei nõustunud väitega ja 11% oli sellele tugevalt vastu. Võiks arvata, et edasiõppimissooviga ja eriti välismaale siirduvad noored on saanud karjääriplaneerimisel rohkem abi. Ent analüüsi käigus selgus, et tulevikuplaanide tegemisel koolist või nõustamiskeskusest saadud abile antud hinnangu ning lõpetaja edasise valiku vahel puudus statistiliselt oluline seos. Intervjuudes nimetati probleeme karjäärinõustamise pinnapealsusega – sageli tähendab nõustamine vaid testi täitmist, mis ei ammenda aga kaugeltki mitte noorte vajadust karjäärinõu järele. Ka edasiõppimisvõimalusi tutvustava teabeallikana peeti karjäärinõustajaid vähetahtsaks.

... pakutavad soodustused? Ehkki kooli ja eriala valikut mõjutava tegurina pidasid pakutavaid toetusi ja stipendiumeid oluliseks vähesed, mõjutavad need õpilase valikuid kohe, kui teha konkreetseid pakkumisi. Näiteks olid paljud vastajatest nõus muutma erialavalikut loodus- ja täppisteaduste kasuks, kui riik maksaks selle eest stipendiumi või tasuks õppelaenu. Pakutavaid toetusi rõhutasid eeskätt võõrsile õppima suunduvad noored, kes olid väga hästi kursis välismaiste toetuskeemidega ja töid neid eeskujus.

... õppimise maksumus? 94% vastajatest nentis, et õppimise maksumus mõjutab nende kooli- ja erialavalikut, seejuures 74% pidas seda üheks peamistest mõjuritest. Tasuta õppe võimalus oli Eestis õpinguid jätkavate noorte jaoks olulisem kui välisriiki suundujatele. Kirjandites väljendasid paljud noored arvamust, et tasuta õppekohtade vähesus ei võimalda neil õppida eelistatuimat eriala ja seetõttu peavad nad valima sellise ala, kuhu nad tasuta õppima pääsevad. Gümnaasistide mõtetest nähtub, et kui riigieelarveline õppekoht on nooruki ainuke võimalus kõrgharidusõpingute jätkamiseks, siis kaalutakse põhjalikult läbi ka oma võimed. Kui aga küsiti noorte arvamust võimalike haridusuuenduste kohta, oli suur hulk neist nõus tasuma osa õppemaksust, kui õppe kvaliteet on väga hea.

... õppeasutuse asukoht? Õppeasutuse asukoht oli kooli- ja erialavalikut mõjutavate

tegurite hulgas viimaste seas. Kooli asukohta atraktiivses linnas ja riigis pidas valiku tegemisel peamiseks mõjutajaks 33% vastajatest, kooli asukohta elukoha lähedal kõigest 18%. Atraktiivne asukoht oli olulisem välisriigis edasi õppida soovivate noorte jaoks. Uuringu üheks tähelepanuväärseks tulemuseks on kirjandikonkursi käigus kinnitust leidnud tõik, et esimene olulisem karjäärivalik tehakse pärast põhikooli lõpetamist, kui kodukohast siirdutakse õppima kaugemal asuvasse gümnaasiumi või kutsehariduskeskuse. Seepärast rõhutati kirjandites ka uue gümnaasiumi paremat asukohta.

5. Millised on välismaa kõrgkoolidesse mineku põhjused ja takistused?

Uuringu tulemused näitavad, et kõigist gümnaasiumilõpetajatest plaanis pärast keskkooli omandamist välisriiki õppima suunduda 11%, st üle 1300 noore. Võõrsile õppima minekut põhjendasid õpilased asjaoluga, et see on nende jaoks väljakutse (67%), kuid murettekitavalt suur osakaal noortest nentis ka seda, et välismaale lahkumise ajendiks on Eesti õppeasutuste ebarahuldav õppekvaliteet (51%). Olenemata sellest, kas värsked keskkoolilõpetajad suudavad Eesti kõrgharidusasutuste õppekvaliteeti objektiivselt hinnata või mitte, näitab see nende suhtumist: usk siin saadava hariduse kvaliteeti on väike. Andekamate õpilaste rahulolematusest annab tunnistust ka see, et 24% vastajate arvates ei pöörata Eestis tippudele tähelepanu. 22% õpilastest pidas üheks välismaale õppima asumise põhjuseks Eesti õppejõudude ebapiisavat taset. Õpinguid soovitakse jätkata võõrsil ka seepärast, et eelistatud eriala Eestis ei õpetata (29%). Sellise vastuse andjatest soovisid paljud edasi õppida just insener-tehnilistel või teatri, muusika ja kunstidega seotud valdkonnas. Muudest põhjustest pidasid keskkoolilõpetajad tähtsaks veel piisavate õppetootuste puudumist Eestis. Intervjuudes kirjeldasid välismaal õpinguid jätkata soovinud noored teiste Euroopa Liidu riikide paremaid sotsiaaltoetusi tudengitele. Paljud intervjuueeritud olid väga teadlikud teiste riikide kõrghariduse rahastamise süsteemidest ja lähtusid sellest ka edasiõppimisotsuse tegemisel.

Regressioonanalüüsi käigus selgus, et kõige tugevam seos valitseb välisriigis edasiõppimise soovi ja gümnaasiumi õppekeele vahel. Nende noorte puhul, kes omandasid küsitluse hetkel keskkooli eesti keelest erinevas (valdavalt vene) õppekeeles, esines rohkem kui kuus korda suurem tõenäosus, et nad soovivad jätkata õpinguid välismaal. Protsentuaalseid näitajad vaadates tahtis vene keeles keskkooli omandavate noorte seas jätkata õpinguid välisriigis 30% ning nii eesti kui ka vene keeles õppivatest abiturientidest 34%. Kui peaaegu iga kolmanda vene gümnaasiumi lõpetaja esmane valik on minna õppima võõrsile, võib see Eesti jaoks tähendada suurt inimvara kaotust. Sarnaselt eesti noortega pidasid ka muukeelsed noored peamiseks välismaale suundumise põhjuseks väljakutset, eesti keeles õppinud noortest töid nad loomulikult rohkem esile asjaolu, et eelistatud eriala pole võimalik Eestis õppida sobivas õppekeeles. Tõenäosust, et abiturient kavatseb edasi õppida välismaal, suurendas veel õppimine eliitkoolis, õpinguaegne elukoht Tallinnas, õppimine reaalkallakuga klassis, perekonna kõrgem sotsiaal-majanduslik staatus ning osalemine spordi- ja huviringides.

Põhjustest, miks mitte minna välismaale õppima, nimetati põhiliselt sellega kaasnevaid suuri kulusid, kuid ka soovi lähedastest mitte lahus olla. Pealegi on noored hästi kursis sellega, et välismaale saab lühemaks perioodiks minna ka erinevate vahetusüliõpilas-

programmide kaudu. Muudest teguritest mainiti veel raskusi eelistatud kooli sissesaa- misega ja õppimisvõimaluste teemalise info puudust.

6. Millised on loodus-, täppisteaduste ja tehnikaerialade valiku põhjused ja takistused?

Uuringu üheks huvitavaks tulemuseks oli fakt, et gümnaasiumi humanitaarsuuna õpilased soovivad edasi õppida eelkõige humanitaaria ja sotsiaalteaduste vallas, reaalsuuna õpilased aga teistest sagedamini loodus- ja täppisteaduste ning tehnika-, tootmis- ja ehituserialadel. See nii ilmsena tunduv asjaolu asetub Eesti haridussüsteemi eripära tõttu uude konteksti – valdav osa gümnaasistidest lõpetab praegu kooli ja klassi, kus ta on õppinud kõik 12 aastat. Seetõttu ei ole ilmselt paljud õpilased (või nende vanemad) valinud klassi ja kooli selle järgi, millised on loomupärased eeldused reaal- või humanitaarainetes, ning õppesuund, mille aineid õpitakse, on seetõttu suhteliselt juhuslik. See võib tähendada, et kui kallutada klasside õppesuundasid humanitaar- või reaalteaduste poole, on tulevikus võimalik mõjutada ka gümnaasistide haridusvalikuid.

Keskmisest rohkem oli Eestis kõrgharidusõpinguid jätkata soovijaid nende õppurite hulgas, kes pidasid oma lemmikõppeaineks matemaatikat. Teiste reaalainete – keemia ning füüsika – eelistajate puhul oli olukord vastupidine. Keemialembestest noortest (peamiselt venekeelsed õpilased) soovis välisriigis õpinguid jätkata koguni 24%, füüsikahuvilistest abiturientidest 19%. Kui Eesti koolide lõpetajad kavatsevad edasi õppida pigem sotsiaalteaduste, ärinduse ja õiguse valdkonnas, siis vene õppekeeles keskhariduse omandanud noorte jaoks oli populaarseimaks valikuks loodus- ja täppisteadused. Selle ala eelistajad paistsid silma ka selle poolest, et nad hindasid kõige kõrgemalt oma toimetulekut koolis. Samas soovib suur hulk neist pärast keskhariduse omandamist Eestist lahkuda. Arvestades praeguseid probleeme loodus- ja täppisteaduste erialade täituvusega Eesti kõrgharidusasutustes, vähendab see potentsiaalset sisseastujate arvu veelgi.

Reaalainete populariseerimisel tundub suur takistus olevat kinnistunud soorollid: loodus- ja täppisteaduste õppevaldkonda eelistas esimese valikuna 23% meestest, kuid vaid 8% naistest.

Vaadates noorte erialaeelistusi, tundub, et loodus- ja täppisteaduste valdkonna põhi- probleemiks on noorte väike teadlikkus pakutavatest erialadest ja tööturuperspektiivist. Valdav osa loodus- ja täppisteaduste valdkonnas edasisi õpinguid kavandavatest noortest soovis minna õppima info- või geenitehnoloogiat, st erialasid, millest meedias suhteliselt palju kirjutatakse. Tegelikult on pakutavate erialade ring palju avaram.

7. Kuidas hindavad õppurid reaalainete õpetamise taset oma õppeasutuses?

Üheks põhjuseks, miks reaerialade vastuvõtunäitajad kiratsevad, peetakse sageli noorte puuduvat huvi matemaatika vastu. Seetõttu on väga üllatav, et kui abiturientidelt küsiti, mis on nende lemmikaine, osutus ülekaalukalt populaarseimaks just matemaatika, mida nimetas 16% vastajatest. Veelgi tähelepanuväärsem on see, et menukamate ainete loetellu mahtusid ka füüsika ja keemia, mis olid peaaegu sama hinnatud kui kehaline kasvatus. Loodus- ja täppisteaduste alusaineks olevat matemaatikat, bioloogiat,

füüsikat või keemiat pidas oma lemmikaineks lausa 34% gümnaasiumiõpilastest. Ka hinnang matemaatika õpetamise tasemele oli väga kõrge. Võttes arvesse, et matemaatika on aine, mille omandamist peetakse traditsiooniliselt keerulisemaks ning mille sidumine praktiliste elusituatsioonidega nõuab õpetajalt oskuslikkust, oli matemaatika sattumine taolise edetabeli tippu üllatuslik. Kui keemia ja bioloogia õpetamise taset peeti pigem heaks, siis füüsika õpetamise taset peeti üheks madalamaks.

Kasutatud kirjandus

- Altbach, P. G., Teichler, U.** Internationalization and exchanges in a globalized university. – *Journal of Studies in International Education*, 2001, Vol. 5, No. 1, pp. 5–25.
- Bandura, A.** *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*. Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1986, 617 p.
- Biggs, J.** *Teaching for quality learning at university: What the student does?* Buckingham: Open University Press, 1999, 329 p.
- Boudon, R.** *Education, Opportunity, and Social Inequality*. New York: Wiley, 1974, 220 p.
- Christie, R. A., Ragans, S. W.** Beyond borders: A model for student and staff development. – *New Directions for Student Services*, 1999, No. 86, pp. 79–84.
- Creed, P. A., Conlon, E. G., Zimmer-Gembeck, M. J.** Career Barriers and Reading Ability as Correlates of Career Aspirations and Expectations of Parents and their Children. *Journal of Vocational Behavior*, 2007, Vol. 70, No. 2, pp. 242–258.
- Eesti hariduse viis väljakutset.** Eesti haridusstrateegia 2012–2020 projekt. http://www.elu5x.ee/public/documents/materjalid/Haridusstrateegia_PROJEKT_8_lk.pdf.
- ERR** = Eesti koolides on puudus kvalifitseeritud füüsikaõpetajatest. Uudised, 01.02.2008. <http://uudised.err.ee/index.php?06105950>.
- Erikson, R. Jonsson, J. O.** Explaining Class Inequality in Education: The Swedish Test Case. – *Can Education Be Equalized? The Swedish Case in Comparative Perspective*. Edited by Erikson, R. et al. Stockholm: Westviews, 1996, pp. 1–63.
- Germeijs, V., Verschuere, K.** High School Students' Career Decision-Making Process: Development and Validation of the Study Choice Task Inventory. *Journal of Career Assessment*, 2006, Vol. 14, pp. 449–471.
- Gorard, S., Adnett, N., May, H., Slack, K., Smith, E., Thomas, L.** *Overcoming the Barriers to Higher Education*. Trent: Trentham Books, 2007, 164 p.
- Gordon, G., Debus, R.** Developing deep learning approaches and personal teaching efficacy within a preservice teacher education context. *British Journal of Educational Psychology*, 2002, Vol. 72, No. 4, pp. 483–512.
- Gottfredson, L. S.** Applying Gottfredson's Theory of Circumscription and Compromise in Career Guidance and Counselling. – *Career Development and Counseling: Putting Theory and Research to Work*. Edited by Brown, S. D., Lent, R. W. Hoboken: John Wiley & Sons, 2005, pp. 71–100.
- Guellec, D., Cervantes, M.** International mobility of highly skilled workers: from statistical analysis to policy analysis. – *International Mobility of the Highly Skilled*. Paris: OECD, 2001, pp. 71–98.
- Huang, F.** Policy and practice of the internationalization of higher education in China. – *Journal of Studies in International Education*, 2003, Vol. 7, No. 3, pp. 225–240.
- Iannelli, C., Smyth, E.** Mapping gender and social background differences in education and youth transitions across Europe. *Journal of Youth Studies*, 2008, Vol. 11., No. 2, pp. 213–232.
- Idnurm, T., Kattai, K., Roos, A., Toots, A.** Noorte kodanikukultuur kümme aastat hiljem. Eesti tulemused IEA Rahvusvahelises kodanikuhariduse uuringus ICCS 2009. Tallinn: TLÜ Riigiteaduste Instituut, 2011.

Kirss, L., Nestor, M., Mägi, E., Haaristo, H. Eesti üliõpilaste eluolu 2010. Rahvusvahelise üliõpilaste uuringu EUROSTUDENT IV Eesti analüüs. *Praxis*, 2011, 84 lk.

Leach, L., Zepke, N. Student Decision-Making by Prospective Tertiary Students. A Review of Existing New Zealand and Overseas Literature. Ministry of Education, New Zealand, 2005, 161 p.

Lent, R. W., Brown, S. D., Hackett, G. Toward a Unifying Social Cognitive Theory of Career and Academic Interest, Choice and Performance. *Journal of Vocational Behavior*, 1994, Vol. 45, pp. 79–122.

Levine, K. J., Hoffner, C. A. Adolescents' Conceptions of Work: What is Learned from Different Sources during Anticipatory Socialization? *Journal of Adolescent Research*, 2006, Vol. 21, No. 6, pp. 647–669.

Matsuyama, K. Foreign language education. – *Transnational competence: Rethinking the U.S.–Japan education relationship*. Edited by Hawkins, J. and Cummings, W. K. New York: SUNY Press, 2000, pp. 41–57.

McDonough, P. M., Fann, A. J. The Study of Inequality. – *Sociology of Higher Education: Contributions and Their Contexts*. Edited by Gumport, P. J. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2007, pp. 53–93.

Must, O. Üliõpilaskandidaatide valikudilemmade hierarhia ja dünaamika. Tartu Ülikool, 2006, 50 lk.

Mägi, E. Eesti noorte kõrgharidusvalikute kujunemine. *Haridus*, 2010, Nr. 3, lk 12–15.

Mägi, E., Lill, L., Kirss, L., Beerkens, M., Orr, D. Õiglane ligipääs kõrgharidusele Eestis. *Praxis*, 2010, 109 lk.

OECD. Education at a Glance 2011: OECD Indicators, OECD Publishing, 2011. <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2011-en>.

OECD. Pathways and participation in vocational and technical education and training. OECD Publications: Paris, 1998, 392 p.

Oosterbeek, H., Webbink, D. Assessing the returns to studying abroad. – Hague: CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis, CPB Discussion Paper, 2006, No. 64, 44 p.

Perna, L. W. The Key to College Access: Rigorous Academic Preparation. – *Preparing for College: Nine Elements of Effective Outreach*. Edited by Tierney, W. G., Corwin, Z. B., Colyar, J. E. Albany: State University of New York Press, 2005, pp. 113–134.

Postimees = Füüsikaõpetajate pöud püsib visalt. 23.03.2011. <http://www.tartupostimees.ee/407147/fuusikaopetajate-poud-pusib-visalt>.

Praxis. Missugune on Eesti üliõpilaskond? Uuringu „Õiglane ligipääs kõrgharidusele Eestis” lõppraport. Tartu: Ecoprint, 2010, 70 lk.

Praxis. Eesti üliõpilaste eluolu 2010. Rahvusvahelise üliõpilaste uuringu EUROSTUDENT IV Eesti analüüs. Tallinn: Ecoprint, 2011, 84 lk.

Praxis. Üliõpilaste töötamise fenomen Eesti kõrghariduses. Tartu: Ecoprint, 2011, 80 lk.

Raffe, D. Conclusion: Where are pathways going? Conceptual and methodological lessons from the pathways study. – *Pathways and participation in vocational and technical education and training*. OECD Publications: paris, 1998, pp. 375–394.

Ramsden, P. *Learning to Teach in Higher Education*. London: Routledge, 1993, 244 p.

Reay, D., David, M. E., Ball, S. Degrees of Choice: Class, Race, Gender and Higher Education. Trent, UK: Trentham Books, 2005, 192 p.

Santiago, P., Tremblay, K., Basri, E., Arnal, E. Tertiary Education for the Knowledge Society. VOLUME 1: Special features: Governance, Funding, Quality – VOLUME 2: Special features: Equity, Innovation, Labour Market, Internationalisation. Paris: OECD Publications, 2008, 716 p.

Smyth, E., Gangl, M., Raffe, D., Hannan, D., McCoy, S. A comparative analysis of transitions from education to work in Europe (CATEWE): Final report Dublin: ESRI. http://www.mzes.uni-mannheim.de/projekte/catewe/publ/publ_e.html.

Smyth, E., Hannan, D. School processes and the transition to higher education. – Oxford Review of Education, 2007, Vol. 33, No. 2, pp. 175–194.

Sowa, P. A. How valuable are student exchange programs? – Directions for Higher Education, 2002, No. 117, pp. 63–70.

Stocke, V. Explaining Education Decision and Effects of Families' Social Class Position: An Empirical Test of the Breen-Goldthorpe Model of Educational Attainment. European Sociological Review, 2007, Vol. 23, No. 4, pp. 505–519.

Tang, M., Pan, W., Newmeyer, M. D. Factors Influencing High School Students' Career Aspirations. Professional School Counseling, 2008, Vol. 11, No. 5, pp. 285–295.

Thissen, L., Ederveen, S. Higher education: Time for coordination on a European level? – Hague: CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis, CPB Discussion Paper, 2006, No. 68, 51 p.

Tieben, N. Wolbers, M. H. J. Transitions to Post-Secondary and Tertiary Education in the Netherlands: A Trend Analysis of Unconditional and Conditional Socio-Economic Background Effects. Higher Education, 2010, Vol. 60, No. 1, pp. 85–100.

Tõnisson, E. Kõrghariduse valdkonna statistiline ülevaade, Haridus-ja Teadusministeerium, 2011. <http://www.hm.ee/index.php?048183>.

Van der Werfhorst, H., Hofstede, S. Cultural Capital or Relative Risk Aversion? Two Mechanisms for Educational Inequality Compared. The British Journal of Sociology, 2007, Vol. 58, No. 3, pp. 391–415.

Van Hoof, H. B., Verbeeten, M. J. Wine is for drinking, water is for washing: Student opinions about international exchange programs. – Journal of Studies in International Education, 2005, Vol. 9, No. 1, pp. 42–61.

Edmonds, R. – Effective schools for the urban poor. – Educational Leadership, 1979, Vol. 37, pp. 15–24.

Kuklinski, M.R., Weinstein, R.S. Classroom and grade level differences in the stability of teacher expectations

and perceived differential treatment. – Learning Environments Research, 2000, Vol. 3, pp. 1–34.

Rubie-Davies, C. M. Teacher expectations and student self-perceptions: Exploring relationships. – Psychology in the Schools, 2006, Vol. 43, No. 5, pp. 537–552.

